

mtatkki

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

A
17.741

STUDIA MINORITATUM

5

GYUROK JÁNOS

A Magyarországon élő
nemzetiségi és a magyar
fiatalok egymásról
alkotott képe

Szekszárd, 2003

R12

A 17.741

STUDIA MINORITATUM

5

GYUROK JÁNOS

**A Magyarországon élő
nemzetiségi és a magyar
fiatalok egymásról
alkotott képe**

**bolgár örmény román ruszin szerb szlovák
cigány szlovén
görög horvát német lengyel**

Szekszárd, 2003

STUDIA MINORITATUM 5

Sorozatszerkesztő:

Gémes Balázs

Kalányosné László Julianna

Témavezető: Dr. Polányi Imre professzor emeritus

A kötetet szerkesztette: Kalányosné László Julianna

Megjelent a

NEMZETI KULTURÁLIS
ÖRÖKSÉG MINISZTERIUMA

és a

MAGYARORSZÁGI NEMZETI ÉS ETNIKAI
KISEBBSÉGEKÉRT KÖZALAPÍTVÁNY

támogatásával

MTA NÉPRAJZI
KUTATÓINTÉZETE
KÖNYVTÁRA

LELTAR:

29.522

© dr. Gyurok János

ISSN 1586-1120

ISBN 963 210 280 0

Szekszárd, 2003

Polányi Imre emlékének ajánlom

Bevezető

Mocsáry Lajos 1858-ban megjelent könyvében a következőket írta: „Jelenleg alig hallatszik nálunk a haza neve. Haza és hazafiság helyett a nemzetiség hallatszik mindenfelé. Mi ennek oka, jól van-e ez így?”¹

Ha a XXI. század elején a világ számos részén, de különösen Európa keleti felének több pontján az amúgy számos eleme mentén vitatható Mocsáry írás néhány gondolata újra aktualitást kapott. A Bibó által „első népies nacionalitásnak”² nevezett Jeanne d'Arc biztonnyal pironkodna több olyan mai modernnek nevezett gondolat kapcsán, amelyben ugyan tudatosul a nemzeti érzés, de amely ugyanakkor gyakorta alig hajlandó tudomást venni más nemzetalkotó tényezőkről.

A magyarországi taxált nemzeti és etnikai kisebbségek részei a nemzetnek, jogi értelemben államalkotó tényezők.

Viszonyuk a nemzethez, az államhoz, anyanemzetükhöz és persze önmagukhoz a történelem során korántsem volt problémamentes. A kisebbségi kérdés megértésének egyik alapeleme Mannheim Károly gondolatait felhasználva az „összmozgás irányából és értelméből”³ való problémamegközelítés. Nem is lehet másképpen, hiszen a kisebbségi kérdéseket illetően valóban többfajta tapasztalástér adott különböző perspektívákat.

Magyarországon több olyan vizsgálat is készült, amely a különböző, mindenekelőtt a roma kisebbségről alkotott többségi véleményeket rögzíti. Kevesebb az olyan kutatásoknak a száma, amelyek a kisebbség és többség egymásról alkotott képét, véleményét, ítéleteit, attitűdjeit vizsgálta.

Egy 1994-ben elnyert OTKA pályázat nyomán az azóta elhunyt kitűnő ember és remek tudós Polányi Imre professzor emeritus szakmai segítsége mellett a kisebbség és többség egymásról alkotott képét vizsgáltam Pécs városában a főiskolás és egyetemista fiatalok körében.

A másság, a másokról alkotott kép megismerése fontos eleme lehet a különböző kultúrák, értékek és normák göröngyös utaktól

sem mentes megismerési folyamatban. Sem a kisebbség, sem a többség nem írható le egyszerűen egy „jobb-rosszabb” kontinuum mentén.⁴

A vizsgálat természetes módon nem is tűzetett ki olyan célokat, hogy „jobb vagy rosszabb” értékeléseket fogalmazzon meg. A kutatás mért eredményeket rögzít és a mért eredmények alapján rögzít tényeket, von le következtetéseket, igazol vagy vet el állításokat.

Az államhatárokon belül élő etnikai kisebbségek viszonya a többséghez valamint a többség viszonya a kisebbséghez, „identitáskonstrukciójuk szerveződése, az identitás elemek egymásra hatása, hasonlósága vagy éppen különbözősége rávilágíthat a kisebbség-többség együttélésének interetnikus viszonyaira” írja Bindorffer Györgyi.⁵ Remélem, hogy ez a kutatás, az adatok, eredmények és következtetések, összefüggések bemutatása hozzájárul majd a kisebbség-többség viszonyrendszerének jobb megértéséhez.

A kutatás témája

„Minden társadalom kontinuitások és diszkontinuitások szövedékeként jelenik meg a benne élők számára. Ezek azonban a rendszerváltással sajátos „eloszlásban” váltak az új nemzedékek szocializációjának tapasztalati forrásaivá. Míg az intézményrendszert és a nyilvános kommunikáció szféráját inkább a folyamatosságok megszakadása jellemezte, addig a mentalitásokban, felnőttek alapélményeiben, illetve a fiatalok gyerekkori emlékeiben, a társadalmi reflexekben és reakciómintákban sokkal inkább konzerválódott a múlt”.⁶

Visszatekintve Magyarország sajátos fejlődéstörténetére azt látjuk, hogy a 20. században mindenképpen, de talán más kornak egyes periódusaiban is a többség és kisebbség viszonya, a nemzetnek és nemzeti kérdésnek, a nemzeti identitásnak a problematikája politikai és gyakorta társadalmi szempontból félreértékelődött. Ezek a félreértékelődések megjelentek a társadalmi lét legkülönbözőbb szintereiben látható és mérhető konfliktusforrásokat okozva. Maga a kisebbségi kérdés nehezen értelmezhető pusztán önmagában, a kisebbség és többség viszonya pedig elválaszthatatlan a többség önmagához való viszonyától. Több olyan korszaka volt a magyar fejlődéstörténetnek, amikor a kisebbség-többség politikai és társadalmi szocializációjának technikáit nem igazán lehetett elsajátítani.

A vizsgálat erre is választ keresett akkor, amikor a kisebbség-többség viszonyát elemezte. A kutatás témája egy komplex problematikát ölelt fel, megjelenítve ebből a kortárscsoporthoz tartozók véleményét oly módon, hogy nemcsak arra volt kíváncsi, mit jelent a főiskolás és egyetemista fiatalok számára a kisebbségi kérdés, hanem, hogy mindezek közepette hogyan határozzák meg önmagukat, önmaguk viszonyát embertársaikhoz, egy tágabb környezethez.

Módszertani megjegyzések

A vizsgálat jellegéből adódóan az ismert és e témák kapcsán gyakorra alkalmazott metodológiai eljárások és módszerek kerültek alkalmazásra.

A felmérésre, kutatásra egy sajátos történelmi szituációban került sor. A volt Jugoszláviában dúlt a polgárháború, a magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségek egy jelentős részénél a kisebbségi csoport mint vonatkoztatási csoport jelent meg, és ebből adódóan számos releváns politikai és társadalmi kérdés is e vonatkoztatási csoporttal összefüggésben jelent meg. A fiatalok, a vizsgálatban szereplő egyetemisták, főiskolások szocializációs terében, környezetében már nem nagyon voltak érvényesek a korábbi szocializációs minták, ugyanakkor még nem rögzültek stabilan az új minták és beállítódások.

Az adatfelvétel során interdiszciplináris szempontokat is figyelembe véve a szociológiai, szociálpszichológiai mélyinterjúk biztosította adatgyűjtési módszerekre valamint a kérdőívezés metodikájára támaszkodva történt meg az adatfelvétel. A kisebbségi származású fiatalok, hallgatók esetében a saját választás tiszteletben tartása mellett anyanyelvükön is történt adatfelvétel. Az adatfelvétel időpontjában 1994–1996 között Pécsen csak e két hazai nemzeti kisebbségnek volt saját anyanyelvén katedrája. A felvétel időpontjában a legnagyobb hazai etnikai kisebbségnek a cigányságnak nem volt saját tanszéke, azóta viszont megalakult Pécsen az egyetem szervezeti keretein belül a Romológia Tanszék.

Az adatfelvétel során kérdezőbiztosok bevonásával 678 főt kérdeztünk meg.

A kérdőívek összeállításakor a felállított hipotézisnek megfelelően néhány a vizsgálat egészét átfogó célkitűzés volt a mérvadó. Ezek részben fedik a hasonló jellegű vizsgálatok⁷ alapvető célkitűzéseit, de a vizsgálat jellegének a korcsoport sajátos jellemzőinél természetesen a felállított hipotézisnél fogva ezektől eltérő, más célkitűzéseket is tartalmaznak.

A magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségekkel kapcsolatos ismeretek a nemzetiség fogalmát illetően

E részvizsgálat során, de természetesen az egész munka folyamán Lázár Guy⁸ megfogalmazásának tartalmi mondanivalóját felhasználva igyekeztünk elkerülni annak a benyomásnak a keltését, hogy a különböző nemzeti és etnikai kisebbségekhez kapcsolódó sztereotípiák és előítéletek olyan artefaktumok legyenek, amelyeket a vizsgálatot vezetőik hoznak létre azzal a szándékkal, hogy olyan attribúciókat kérjenek számon az embereken, a megkérdezetteken, amelyet nem ők találtak ki és amelyeket nem alkalmaznának maguktól. A különböző etnikumok alatt értjük természetesen a magyar nemzetiségűeket is, tehát nem csak azokat a nemzetiségeket, akiket a jogszabály, a nemzetiségi törvény felsorol. Természetesen ez az összefüggés nem azt jelenti, hogy a magyar nemzetiségűeket kisebbségként értelmezzük Magyarországon, pusztán azt jelenti, hogy az etnikai meghatározás, az etnikum dimenziójának használata Magyarországon nem helytelen a magyar nemzetiségekkel kapcsolatosan mint ahogyan nem helytelen pl. a Lengyelországgal kapcsolatos lengyel etnikumról beszélni bár tudjuk, hogy Lengyelországban – a magyarországi magyarokhoz hasonlóan – a lengyel nemzetiségűek vannak számszerű többségben, de az ország területén számottevő más etnikum is él.

E problémakör egyik kérdése a hallgatók tárgyyszerű ismeretére volt kíváncsi a hazai nemzeti és etnikai kisebbségek megnevezését illetően. E kérdés feltételekor nem tettünk különbséget a nemzeti-ségi szakos hallgatók között a tekintetben, hogy nem változtattunk a feltett kérdés jellegén, hanem valamennyi megkérdezett egységesen arra kellett, hogy válaszoljon, hogy a felsorolt etnikumok közül kiket tekint Magyarországon nemzeti és etnikai kisebbség-

nek. A kérdés alapjául az 1993-as nemzetiségi törvényben taxatív módon felsorolt nemzetiségeket soroltuk fel, kiegészítve az általunk választott török, zsidó és orosz nép ill. etnikum megnevezéssel. Ily módon a felsorolásban a következő etnikai dimenziók szerepeltek:

bolgár
cigány (roma)
görög
horvát
német
lengyel
örmény
román
ruszin
szerb
szlovák
szlovén
ukrán
török
zsidó
orosz

A felsorolásból kitetszik, hogy az 1993. évi LXXVII. Törvényt⁹ nem „jogalkotói” szándékkal egészítettük ki, hanem abból a célból eszközöltünk változtatásokat, hogy ne a nemzetiségi törvény „felmondásának” milyenségéről bizonyosodjunk meg hanem, hogy lásuk azokat az összetevőket, amelyek rögzültek a hallgatókban a magyarországi nemzetiségekkel kapcsolatosan a pusztán fogalmi megnevezésüket illetően. Ebben az esetben itt nem tartottuk indokoltnak a nyitott kérdés megjelenítését, így aláhúzással kellett jelölni a nemzetiséget és szabadon hagyni, nem megjelölni semmilyen módon azokat az etnikumokat, amelyeket Magyarországon a nemzetiségi törvény alapján nem tekintünk nemzetiségnek. Az erre a kérdésre adott válaszok a következőképpen alakultak: (1. számú melléklet)

Az erre a kérdésre adott válaszokból messzemenő következtetéseket nem lehet levonni, a hallgatók kisebbségekkel, nemzetisé-

gekkel kapcsolatos tárgyi ismereteit illetően, de azt látni lehet, hogy vannak konkrét ismereteik a hallgatóknak a Magyarországon élő nemzetiségekkel kapcsolatosan. Ugyanakkor a kisebbségi törvényben taxatív módon fel nem sorolt és ily módon jogtechnikailag magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségnek nem tekintett török, zsidó és orosz etnikumok nemzetiségi dimenzióba való sorolása nem biztos, hogy a hallgatók „súlyos” tárgyi tévedését rögzíti, hanem inkább jelzés értékű vélekedés lehet a hazai ún. „tradicionális” és „kevésbé tradicionális” nemzetiségekkel, illetve a nemzetiségi törvénybe „bekerült” és az azon kívül maradt Magyarországon honos népcsoportokat illetően. Itt mindenké előtt a hazai zsidó kisebbséggel kapcsolatos vélemények a legérdekesebbek, hiszen mint ezt a kérdésre adott válaszok jelzik a megkérdezettek igen nagy százaléka (83,4%) úgy gondolja, hogy a hazai zsidó kisebbség a magyarországi nemzeti és etnikai kisebbség taxatív felsorolási körébe tartozik.

Az oroszokra a velük ellentétben a kisebbségi törvényben rögzített néhány nemzetiséggel szembeni relatív magas (40,1%) megjelölések és a nemzetiségi törvényben szintén ne szereplő törökökre való (20,6%) voksolás az előbb elmondottak mellett is jelzik a megkérdezettek némi bizonytalanságát a hazai nemzeti és etnikai taxatív megjelölését illetően. Ha megnézzük a kis létszámú hazai nemzetiségek nagyobbik részére leadott megjelöléseket (bolgár 25,8; görög 25,6; örmény 18,8; stb.) és azt összevetjük a Magyarországon nemzetiségnek nem minősülő törökökre leadott nemzetiségi megjelölést, akkor ebből az előbbieket mellett arra is következtethetünk, hogy nem pontosan tisztázódtak még a nemzet, nemzetiség, etnikum összefüggései és persze mindezek, a felsorolást alapul véve – viszonya Magyarország jog és társadalmi rendjéhez.

Nyilván nem véletlen, hogy az egyik legkisebb létszámú hazai nemzetiség a szerbség ilyen magas (88,4%) arányban lett megjelölve. Figyelembe véve az adatfelvétel időpontját, a délszláv háború eseményeit szoros összefüggés feltételezhető a szerbek más kis létszámú kisebbséghez képesti több mint kétszeres nagyobb megjelölése és a volt Jugoszlávia területén folyó háborúban és abban a főszerepet játszó szerb és horvát ellenségeskedésben.

A magyarországi zsidó közösség nem szerepel a nemzetiségi törvény tételes felsorolásában, de a válaszokból az derül ki, hogy az adatközlők nagyobb része (83,4%) nemzetiségként jelölte meg a hazai zsidókat. Ez nem a „marxista-leninista” tankönyveken¹⁰ felnövekvő generáció ismeretének közvetítése a hazai zsidóság nemzetiségi vagy nem nemzetiségi voltáról hanem inkább a társadalmi-politikai változások által felerősödött és a zömmel már nem marxista-leninista ideológián felnövő válaszadóknak a politikai változásokkal, a zsidóságnak mint sajátos etnikai dimenzióknak a politikai és gyakorta a tömegkommunikációs eszközök által közvetített és felerősített attribútumnak és természetesen a sajátos történeti-történelmi tapasztalatokkal magyarázható elsősorban.

Más összefüggésben, de ugyancsak társadalmi-politikai változások összefüggését lehet és talán kell is keresni a magyarországi németekkel kapcsolatos megjelölést illetően. Természetesen ebben az esetben is komoly szerepe lehet a történeti-történelmi tapasztalatoknak és annak a ténynek, hogy a hazai németiség az ún. „bevett” kisebbség között volt számotartva a rendszerváltozást megelőző időszakban is valamint, hogy a hazai németiségről a társadalom, a közvélemény felé közvetített kép nem ellenséges, nem kirekesztő, hanem inkább integratív és pozitív jellegű.

Az adatfelvétel idején, a délszláv háborúval kapcsolatos hivatalos magyar álláspont minden valószínűség szerint hatott arra a tényre is, hogy a megkérdezettek nagyobbik hányada (92,3%) megjelölte a horvátokat is mint magyarországi nemzetiséget. Ezen felül természetesen nem szabad itt sem figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy a magyarországi horvátok (bár délszláv gyűjtőnév alatt), de a korábbi a rendszerváltozást megelőző időszakban is nemzetiségként voltak elismerve.

A magyarországi szlovákok nemzetiségi megjelölésének mutatói (89%) szintén feltételezik a politika jelenlétét és természetesen jelzik azt a tény, hogy a megkérdezettek a mutatott arányban tudták, hogy hazánkban élnek szlovák nemzetiségűek is.

Minden bizonnyal szintén a társadalmi-politikai változások az alapjai annak, hogy a megkérdezettek nagyobbik (74,4%) hányada

nemzetiségnek jelölte meg a magyarországi cigányokat, romákat. Nagy valószínűséggel állítható ez még akkor is, ha egyelőre még nem uralkodik egyetértés azokban a kérdésekben, hogy: „Ki a cigány?” (Aki önmagát annak tartja, esetleg akik a környezete annak tart?); Mi a cigányság? (Etnikum vagy nemzetiség? Periférián létező társadalmi réteg? Külön faj? Deviansz szociális csoport?)¹¹

Érdekesen alakultak a különböző évfolyamok és karok válaszai a feltett kérdésre. Kiugró, egymástól meghatározó módon eltérő lényeges változások nincsenek e tekintetben a válaszokat illetően. Az eltérések valóban érdekességek (pl. a román nemzetiséget a 82 elsős BTK-s közül 82-en bejelölték, még a megkérdezett 80 TTK-s elsős hallgató közül „csupán” 51-en gondolták úgy, hogy vannak román nemzetiségek Magyarországon), de messzemenő következtetéseket ebből levonni nem lehet.

Ismeretek a magyarországi nemzetiségekről a létszám és az anyanyelv tekintetében

E kérdéscsoportot megelőzte a kisebbségek „puszta” felsorolását, megjelölését tartalmazó kérdéscsoport. Ebben az esetben arra kértük a hallgatókat, hogy a felsorolt 13 nemzetiség mellett a, b, c, variációkból azt a számot jelöljék meg, amennyire az adott nemzetiség létszámát Magyarországon becsülik illetve kérdés volt az is, hogy az adott nemzetiség mellé írják be, hogy milyen nyelven beszél a megjelölt nemzetiség. Erre a kérdésre a következő válaszokat kaptuk (2. sz. melléklet):

A megkérdezetteket nem állítottuk „nehéz” helyzet elé, hiszen a három (a, b, c,) variációk közül választhattak, becsülhettek a létszámot illetően. Valószínűleg más lehetett és minden bizonnyal lett is volna az eredmény, ha a megkérdezetteknek nem választaniuk kellett volna a három lehetséges adat között, hanem ha saját maguknak kellett volna megbecsülniük a magyarországi nemzetiségek számát.

A hazai nemzetiségek statisztikai, demográfiai adatait illetően meglehetősen nagyfokú a bizonytalanság. Egyenlőre még adósok a különböző tudományterületek a kisebbségek számarányának nagypontosságú adatfelvételi módszertanát illetően és persze gyakorta a kérdés „kényes” voltát tekintve, valamint nem utolsósorban bizonyos érdekeket szem előtt tartva sem a politikai aktorok, sem maguk a nemzetiségi szervezetek nem akarják mindenáron pontosan informálni saját magukat és esetleg másokat a hazai nemzetiségek számarányának alakulásáról.

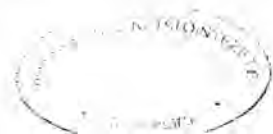
Ennél a kérdésnél nem az volt az elsődleges cél, hogy minden kétséget kizáróan meggyőződjünk a megkérdezettek kisebbségekkel kapcsolatos statisztikai ismereteiről, hanem a létszámarányok megbecslése képességének a felderítése volt az elsődleges cél.

Az erre a kérdésre adott válaszok nem egyszerűen csak a kisebbségekkel kapcsolatos statisztikai ismeretek milyenségét rögzí-

tit, hanem mint pl. a cigányság, horvátság, némettség, szerbség létszámának felülbecsülése is jelzi, a válaszadókat nagy valószínűséggel befolyásolták a jelzett kisebbségekkel kapcsolatos, vagy azok összefüggésében mindenekelőtt a különböző tömegkommunikációs eszközökön keresztül megjelenített információk.

Az, hogy ezekre a kérdésekre nem kaptunk egészen pont válaszokat (a pontos választ természetesen a nemzetiségi szervezetek által megjelölt adatokhoz képest értjük) nem meglepő és nem is csoda, hiszen pontos adatok szinte alig, vagy egyáltalán nem állnak sem a nemzetiségi szervezetek sem a KSH rendelkezésére, így természetesen ezen adatok hozzáférhetősége és nyilvánosságra hozása is ennek megfelelően alakul.

A nemzetiségek anyanyelvi megjelölése túlságosan „egyszerű” feladatnak tűnt abban a tekintetben, hogy a felsorolt 13 nemzetiség mellé azt a nyelvet kellett odaírni a válaszadóknak, amelyet az illető nemzetiség beszél. A válaszadók gyakorlatilag a nemzetiség anyanyelvének megjelölésével adoptálták a nemzetiség fogalmát. A válaszok közül mindösszesen hat olyan volt a még a cigány kisebbség anyanyelveként az oláh, beás és kolompár ill. romungro nyelvet jelölte meg, még a horvátok esetében nyolc olyan választ kaptunk, ahol a horvát mellett zárójelben megjelölték a sokác, bunyevác és gradistyei horvát nyelvet. Ezek a horvát szubetnikai csoportok lokális nyelvei, amelyek valójában jelentős mértékben befolyásolják önmeghatározásukat, illetve identitásukat és nemzetiségi tudatukat egyaránt. E lokális nyelvek évszázadokon keresztül képesek voltak ellátni nyelvi, társadalmi, pszichológiai és más egyéb feladataikat. Valójában e nyelvek talán a legfontosabb összekötő kapcsot, az összetartozás funkcionális és szimbolikus dimenzióját jelentik e helyi közösségek számára. Számukra az irodalmi nyelvnek nincs valóságos relevanciája. Kiválóan értik, közlekedni is tudnak rajta, de saját lokális kötődésüket adnák fel, ha elfogadnák az irodalmi nyelv prioritását. Érdekes az is, hogy volt három olyan válasz is, amely az örmények anyanyelvének a jiddis illetve héber nyelvet jelölte meg és 11 olyan választ is kaptunk, ahol a német nemzetiség és a német anyanyelv mellé bekeült a sváb nyelv is, tájnyelv megjelöléssel.

A nemzetiség és az anyanyelv összefüggés esetén látni lehet, hogy többnyire olyan gondolkozási mechanizmusokat kell feltételeznünk, amelyek nem függenek össze kategorizációs nehézségekkel, amelyek hajlamosak bizonyos sematizmusok felállítására.

A magyarországi nemzetiségek támogatása és az ezzel kapcsolatos vélemények

A kérdéscsoport négy különböző, de egymással szorosan összefüggő kérdést tartalmazott. Valamennyi kérdésnél alternatívák voltak felsorolva (3. sz. melléklet) és ezek közül választhattak az adatközlők. Csak az első kérdés volt olyan, hogy többé-kevésbé a kisebbségekkel kapcsolatos információk alapján lehetett válaszolni mikor is a nemzetiségeknek a költségvetéstől kapott támogatása felől érdeklődtünk. A másik három kérdés már nem pusztán az informáltság, a látens tudáskészlet aktivizálására irányult, hanem már állásfoglalást, véleményformálást kért a megkérdezettektől. A kérdések még eléggé sematikusak ugyan, de már alkalmasak az etnikumokhoz kapcsolódó (a sztereotípiák szintjén) vélemények formálásához. Ebben a kérdéscsoportban a negyedik kérdésünk, egy konkrét kisebbség megnevezése a leginkább támogatott nemzetiség vonatkozásában nem alternatívákat állított a válaszadók elé, hanem információjuk és véleményük alapján kérte őket állásfoglalásra.

Ebből a kérdéscsoportból az első kérdésre, az anyagi támogatás mértékére vonatkozó kérdésre a válaszadók nagyobb része (57%) a b-variánsra voksolt így ítélve meg, hogy a nemzetiségeknek az 1994–1995-ös évben 1900–2200 MFt közötti támogatást juttatott a költségvetés. Jelentős azoknak is az aránya (39%), akik úgy gondolták, hogy a hazai kisebbségek ennél lényegesen kevesebb támogatást (250–300 MFt) kaptak. A válaszadók 4%-a gondolta úgy, hogy a magyarországi nemzetiségek az előzőknél nagyobb (5500–6000 MFt) támogatást kaptak a költségvetéstől a jelzett időszakban.

Talán nem meglepő, hogy az adatközlők nagyobbik része a lehetséges alternatívák közül a középső értéket jelölte meg. A nemzetiségeknek juttatott költségvetési támogatásnak számos tétele van (pl. iskolai, óvodai normatív többlettámogatás, szervezetek tá-

mogatása, lapok, nemzetiségi alapítványok, stb. támogatása), amiről a megkérdezettek közül csak kevesen szerezhettek tudomást. Ez nem elsősorban az adatok, a támogatások titkosságát jelenti, hanem mert mindenekelőtt a kimenő támogatások körül előállott strukturális rendezetlenségek okán a közvéleményhez nem mindig letisztázott és közvetlenül feldolgozható mértékben és értékben jut el az ezzel kapcsolatos információ.

Erre a kérdésre a valóságot, a valósághoz közelítő értéket az adatközlők 4%-a „találta” el. Véleményük megformálásakor a racionális érvek mellett feltehetőleg szerepe volt a politika által gerjesztett és a tömegkommunikációs eszközök által közvetített, a nemzetiségek (határon túliai és határon belüliek) támogatását gyakorta megfogalmazó kijelentéseknek és állításoknak.

A nemzetiségeknek juttatott támogatások kérdése kapcsán a válaszolók többsége (54%) elegendőnek minősítette a kisebbségeknek juttatott támogatásokat, de ugyanakkor igen jelentős arányban (43%) nyilvánítottak úgy véleményt, hogy sok a hazai nemzetiségeknek juttatott költségvetési támogatás. Az előző kérdés alapján azt feltételezhetjük, hogy a támogatást soknak tartók nagyobbik része valószínűleg a korábbi, a támogatás nagyságrendjét firtató kérdésre válaszolók azon csoportjából kerültek kis, akik a b-variánst (1900–2200 MFt) jelölték meg alternatívaként. Ebben az esetben egy olyan helyzettel állunk szemben, amely bizonyos értelemben ellenérzéseket fogalmaz meg a nemzetiségekkel kapcsolatosan, akkor amikor ilyen jelentős mértékben (43%) tartja soknak a kisebbségeknek juttatott támogatást. Természetesen az is igaz, hogy az ellenérzések tartalmára nem derül fény, ebben az esetben inkább jellepes, mint valóságos ellenérzésről beszélhetünk.

Ebből a kérdéscsoportból a harmadik kérdésünk tartalmilag eléggé hasonlít az előzőre, de jellegében más, alkalmas bizonyos kontrollok megjelenítésére, egy megfogalmazás megerősítésére vagy elvetésére. Ennél a kérdésnél, hogy mennyi támogatást tartana a válaszadó kívánatosnak a nemzetiségek esetén, az elegendőt és ugyanannyit válaszolók (54% és 58%) nem térnek el lényegesen, feltételezhető, hogy nagyrészt ugyanazok válaszoltak, illetve mindkét alternatívát. A kevés illetve több támogatás igenlők (3%

és 3,2%) is hasonlóan oszlanak meg. Nagyon érdekes a 38%-ot jelentő kevesebb támogatást válaszolók aránya. Itt szintén a már előbb említett bizonyos ellenérzések megfogalmazását tapasztaljuk. Talán nem túlzás azt feltételezni, hogy a hazai kisebbségek támogatásának nyilvánvalóbbá válása ellenérzéseket kelt bizonyos társadalmi rétegeknél, csoportoknál, így a felsőoktatási hallgatók egyes köreiből is. Ezek az ellenérzések adódhatnak abból is, hogy a támogatások pusztán ténye, valamint a támogatások okozta vélt vagy valós hatása a versenyhelyzetre ellenérzéseket szül bizonyos rétegeknél, csoportoknál. Bár nem jelentős, de mindenképpen figyelemre méltó az a 0,8%-nyi egyértelműen elutasító válaszadó, aki semennyi támogatást nem tart indokoltnak a magyarországi nemzetiségek számára. Az előzőekben vázolt ellenérzések, a feltett kérdéskör vonatkozásában ebben az esetben még érzékletesebb mint a „csak” kevesebb támogatást vagy a támogatást soknak ítézők körében.

Igen érdekesen, de az előzetes vizsgálatok alapján talán nem meglepő módon alakultak a válaszok arra a kérdésre, hogy a hazai nemzetiségek közül mely kisebbségek kapták a legtöbb támogatást. Kérdésünk itt az volt, hogy nevezze meg a hallgató a sorrendiség megjelölésével azt a hat hazai etnikumot, akik megítélésük szerint a legtöbb költségvetési támogatást kapták. A válaszadók döntő része (61%) a cigányokat nevezte meg első helyen. Másodikként a zsidókat (!) jelölték meg (14%), a harmadik helyen a románoknak (9%), a negyedik helyet (7%) a szlovákoknak, az ötödiket (5%) a horvátoknak és a hatodik (4%) helyet a németeknek „ítélték” oda a vélt támogatások mértékének függvényében.

A hazai cigányság ilyen nagyarányú első helyre való megjelölése, figyelemmel a cigány kisebbségről eddig elmondott véleményekre, pontosabban a vizsgálat során a cigány nemzetiségekről alkotott vélemények alapján és természetesen e konkrét kérdés kapcsán egy sztereotip véleménnyel találkozhatunk. A korábbi információkból az derült ki, hogy a megkérdezettek többsége „intuitív” módon, nem pontos információk alapján nevezte meg a cigányokat mint legnagyobb mértékben támogatott hazai nemzetiséget. A sztereotipizálás jelenség megnevezésével nem azt állítjuk,

hogy ebben az esetben „szükségképpen szándékosan rosszindulatú magatartásról”¹² van szó, hanem mindenekelőtt a nem annyira érvényes tapasztalatokon hanem inkább vélt meglátásokon, véleményeken és persze a tömegkommunikációs eszközök által közvetített elképzeléseken alapuló véleményekről beszélhetünk elsősorban.

Vélemények a hazai nemzetiségekről

E problémakört kétféleképpen vizsgáltuk. Egyrészt kérdőlapon 15 kérdést fogalmaztunk meg és kértük adatközlőinket, hogy az általunk megfogalmazott tulajdonságok közül válasszák ki, rangsorolják azokat, amelyek szerintük a hazai nemzetiségeket jellemzik. Ezek kívül interjú keretében ún. nyitott kérdést tettünk fel a hallgatóknak mely úgy szólt, hogy véleményük szerint milyenek, milyen emberek a hazai nemzetiségek. Az adatfelvétel nemzetiségenként külön-külön adatlapon történt, ezen felül külön adatlapon, hasonló kérdésekkel horvát illetve német nyelven kérdeztük a nemzetiségi szakos hallgatókat. Ezt a módszert alkalmaztuk a nyitott kérdéssel kapcsolatosan is. Minden válaszadó megjelölhette az összes tulajdonságot valamennyi etnikumnál, de természetesen jelöletlenül is hagyhatták a megnevezett tulajdonságokat. E kérdéskör kérdőlapos válaszok eredményeit a 4. sz. melléklet 1–14-ig terjedő lapjai tartalmazzák.

A kérdőívekre, a zárt kérdésekre adott válaszok a különböző nemzetiségekkel kapcsolatosan különbözőek. Általános észrevétel, hogy a cigány, görög, horvát, német, lengyel, román, szerb és szlovák kisebbség kivételével a megkérdezettek egy jelentős része nem vállalkozott arra, hogy a választható tulajdonságokkal jellemezze az adott kisebbséget. Figyelembe véve a megkérdezett korcsoport sajátos szocializációs jellemzőit, a kérdezés időpontjára vonatkozó nemzetközi eseményeket, mindenekelőtt a délszláv háborút valamint az esetleges rokonszenv, ellenszenv indukálta voksolásokat és természetesen a válaszadókat ért külső hatásokat és befolyásoló tényeket, talán nem is olyan nagyon meglepő, hogy a válaszadók válaszaikat, minősítésüket a tulajdonságot illetően nagyrészt az említett kisebbségekre adták le.

Kivéve a cigány, horvát, román, szerb és szlovák kisebbséget a válaszadók a zárt kérdésekre válaszolva nagyobb arányban ruházták fel a bolgár, görög, német, lengyel, örmény, ruszin, szlovén és ukrán kisebbségeket kedvező, mint kedvezőtlen tulajdonságokkal.

A leggyakrabban említett kedvező vonások (barátságosak, becsületesek, műveltek, stb.) kiemelése, a megnevezett nemzetiség e tulajdonságokkal való felruházása azt jelzi, hogy a megkérdezettek elsősorban a szociális jellemzőket részesítették előnyben.

Minden bizonnyal összefüggés van az egyes nemzetiség tulajdonságainak megjelölési gyakorisága és a kisebbségről alkotott információk a vélt vagy valós ismeretek, az elképzelések és előítéletek között.¹³ Feltételezhetően nem rendelkeznek több objektív információval a válaszadók a hazai görögökről mint rendelkeznek a hazai ruszinokról. Ennek ellenére a hazai görögöket illetve lengyeleket jóval nagyobb arányban ruházták fel pozitív tulajdonsággal mint a magyarországi ruszinokat vagy a szintén nem túl nagy létszámú ukránokat vagy örményeket. Feltételezhető, hogy az egyéni szimpátián túl a válaszadók egy része a görögök esetében a választ mérlegelő döntés kapcsán nem kizárólag a hazai görögökre, azokra az ismeretekre, esetleg tapasztalatokra vagy élményekre, amelyek általában a görög kultúrával, a görög néppel kötik össze. A lengyelek esetében a nagyobb szimpátia, a nagyobb arányú pozitív tulajdonságokkal való felruházás még ennél a korosztálynál is nem kisértés magyarázható a Magyarország és Lengyelország közötti, főként a korábbi strukturális viszonyok között kialakult kapcsolatokról alkotott kép összefüggésével.

A fent említett nemzetiségek esetében a válaszadók a kedvezőtlen tulajdonságok közül mindenekelőtt azokat emelték ki, amelyek véleményük szerint jellemzőek az adott csoportra, amelyek valamilyen módon jellemzik a megnevezett kisebbség életvitelét (megbízhatatlanok, lusták, stb.).

A cigány, horvát, román, szerb és szlovák kisebbség közül a leginkább kedvezőtlen tulajdonságokkal megjelölt kisebbség a cigány nemzetiség. Összevetve a többi kisebbség kedvezőtlen tulajdonságaira leadott voksokkal azt látjuk, hogy az összes magyarországi kisebbség közül a cigányokat tartják leginkább megbízhatatlannak, szegénynek, közönségesnek, műveletlennek és lustának. A kedvezőtlen tulajdonságok közül csak egy hazai kisebbség, a szerbség előzi meg a cigányokat mégpedig az ellenséges vonás megjelölést illetően. Az, hogy a szerbek az ellenséges tulajdonság

kapcsán megelőzték a roma kisebbséget, bizonyára a délszláv háborús eseményekkel, a nem hazai szerbek viselkedésével és nem utolsósorban a háború során a szerbokről keltett és kialakított képpel van elsősorban összefüggésben. E vélemények megformálása nagy valószínűséggel összefügg a sajtóban a szerbekkel kapcsolatosan közvetített képpel is. Ha nem lennének ilyen összefüggések, akkor valószínűleg a felsorolt tulajdonságok választhatósági mézjét figyelembe véve kisebb lenne a szerbokről vagy horvátokról kialakított ellenséges tulajdonságra leadott megjelölések száma.

Összevetve az egykoron egy déli szláv államalakulatot alkotó, az adatfelvétel idején függetlenségüket kikiáltó horvátok és szerbek tulajdonságokkal való felruházásával azt látjuk, hogy a horvátokról alkotott kép kedvezőbb mint a szerbokről alkotott kép. A válaszadók vélhetőleg nem elsősorban a hazai horvátokra és szerbekre gondoltak, amikor ilyen jól megkülönböztethető és jól mérhető módon lényegesen kedvezőtlenebb tulajdonságokkal ruházták fel a szerbeket mint a horvátokat. Erre a legvalószínűbb megalapozott magyarázat a már említett háborús események folyásában, azok jellegében és a politikai állásfoglalások illetve a sajtó által kialakított képben, azoknak a megkérdezettekre gyakorolt hatásában lehet keresni.¹⁴ Természetesen az adatközlőknek a kérdés kapcsán is pontosan jeleztük, hogy a megfogalmazott karakterisztikák (amely szubjektív és persze ilyenformán önkényes)¹⁵ a magyarországi nemzetiségekre vonatkoznak. Ennek ellenére vagy ettől függetlenül az adatközlők válaszaik megfogalmazása kapcsán nem kis részt az adott nemzetiséggel szemben előzetesen kialakított attitűd nyomán reagáltak és esetenként a megnevezett etnikumokkal kapcsolatosan éltek a sugalmazott elképzelésekkel, aminek a helyességét nem tudták közvetlenül ellenőrizni.

Valószínűleg nem véletlen az sem, hogy a románokkal és szlovákokkal kapcsolatos jellemzők, tulajdonságok nevesítésekor a megbízhatatlan illetve ellenséges tulajdonság megnevezése került a leggyakrabban említésre. A gyakran sugalmazott elképzelések és egy idegen kultúra, idegen etnikum jellemzőinek a saját etnológiai csoport prizmáján keresztül való megítéléseket is tetten érhetjük a tulajdonságokkal kapcsolatos rangsorolásokban.

Mint említettük e kérdéskör kapcsán, a válaszadók a legkedvezőtlenebb tulajdonságokkal a cigányokat jellemezték. Az természetes jelenség, hogy az etnikai csoportok nagyobbik hányada egészében véve saját népüket részesítik előnyben másokkal szemben, de az mindenképpen elgondolkodtató, hogy néhány nemzetiség egy a hazai cigányság kapcsán is ilyen határozott legyen a kedvezőtlen tulajdonságokkal való felruházásuk.

Ebben az esetben nem csupán egy etnikai alapú sztereotípiáról van szó, amely a mindennapi tudat szférájába tartozó elképzeléseket testesíti meg, hanem kifejezik az adott nemzetiséghez fűződő érzelmi viszonyulást is.

Ennek a vizsgálatnak nem volt célja, hogy közvetlen összefüggéseket keressen a megkérdezett fiatalok lelkiállapota, magatartási zavarai és a másokról alkotott vélemény között, de más kutatások eredményei¹⁶ azt jelzik, hogy a fiatalok közösségei is számos területen válságban vannak, hogy gyakorta megfosztották néhány meghatározó értékeiktől, önértékelésüktől, életcéljaiktól és így nem ritkán felhasználhatók manipulációkra és mások, más érdekek közvetítésére és esetenkénti megvalósítására is.

Elemelve a németekkel kapcsolatos véleményeket a tulajdonságokat illetően látjuk, hogy igen előkelő helyen szerepeltették azokat a tulajdonságokat, amelyek az érdekérvényesítési képességre, az anyagi és szellemi tőkére utaló tulajdonságokra vonatkoznak. Ugyancsak előkelő rangsorolást kapott az erkölcsi normát, a becsületességet megjelenítő tulajdonság. Érdekes viszont, hogy a szociabilitásra utaló tulajdonságok közül (pl. barátságosak, családszeretőek) a pozitív tulajdonságokkal gyengén preferált cigány kisebbség megelőzte a negatív vagy kedvezőtlen tulajdonságokkal alig „jutalmazott” németeket.

A német és horvát nemzetiségi szakos hallgatók kérdőlapjai ugyanazon kérdéseket tartalmazta, mint a nem nemzetiségi szakos hallgatók kérdőíve német és horvát nyelven készültek.

A nemzetiségek, a nemzetiségi származású hallgatók a magyarokról nagyobb mértékben gondolják, hogy szociálisak mint fordítva. A megkérdezettek 63%-a ítéli barátságosnak, 45,6%-a becsületesnek, 78,2%-a családszeretőnek, 34,7%-a szolidárisnak a

magyarokat. A kedvezőtlen vonások kiemelésében a szegénységet sorolták az első helyre 56,5%-kal, másodikként az önző tulajdonságot jelölték meg 39,1%-kal, még a harmadik kedvezőtlen tulajdonság e tekintetben 34,7%-kal az ellenséges megjelölés.

Messzemenő és általánosítható következtetések levonására nem igazán alkalmas a tulajdonságok összevetése, természetesen a minta nagyságának eltérő voltára is tekintettel kell lennünk, de ugyanakkor mindenképpen „érdekes”, hogy a nem nemzetiségi szakos hallgatók az ellenséges tulajdonsággal kapcsolatosan a következőképpen vélekedtek: leginkább ellenségesnek a szerbeket jelöltékbe 37,7%, őket követik a cigányok 32,8%, szlovákok 28,4%, románok 26,8%, horvátok 25,9%. Érdekes, hogy a németeknek e tekintetben 7%-os a mutatójuk. Egy másik kedvezőtlen tulajdonság, a műveletlenség tekintetében a következő kép alakult ki: cigány 47,7%, szerb 29,7%, román 22,3%, szlovák 13,8%, horvát 9,9%, német 3,4%.

Kiemelve még egyszer az összevetésben sejlő csapdákat, de ugyanakkor nem megfélemlítve bizonyos szociológiai, szociálpszichológiai törvényszerűségekről említjük meg, hogy e tekintetben a megkérdezett nemzetiségi szakos hallgatók 19,5%-a, 9 fő jelölte meg a műveletlenséget, mint a magyarokra jellemző egyik tulajdonságot.

E kérdéskör részeként – mint azt már jeleztük – interjú formájában nyitott kérdést tettünk fel az adatközlőknek, amely azt tudakolta milyenek a nemzetiségek illetve a nemzetiségi szakos hallgatóktól anyanyelvükön azt kérdeztük, véleményük szerint milyenek a magyarok, hogyan jellemeznék a magyarokat.

A német és horvát nemzetiségi szakos hallgatók közül valamennyi évfolyamra kiterjedően tíz – tíz főnek tettük fel német illetve horvát nyelven ugyanazt a kérdést, milyenek látják a magyarokat.

A kérdőíven feltett zárt kérdésektől eltérően ebben az esetben volt funkcionális jelentősége a kérdés anyanyelven való feltevésének. Maguk a válaszadók, akik között a véletlenszerű kiválasztását követően szerepeltek olyanok, akik a kérdőívet is kitöltötték, azt jelezték, hogy a kérdések megválaszolásakor nem befolyásolta válaszaikban az, hogy a kérdések anyanyelvükön és nem magyarul

lettek feltéve. Ezzel szemben a nyitott kérdés kapcsán a visszajelzések egyértelműen azt igazolják, hogy volt funkcionális jelentősége a kérdés anyanyelven való megközelítésének, hiszen a kisebbségi csoporthoz tartozó hallgatók ebben az esetben az anyanyelvük által is növelhették önértékelésüket (a cél természetesen nem ez volt), ily módon válaszaik valószínűleg nyitottabbak és „merészebbek” mint lettek volna akkor ha a kérdés nem anyanyelvükön, hanem magyar nyelven hangzik el.

Több vizsgálat is azt igazolja, hogy az ilyen jellegű kérdésekre gyakorta meglehetősen sematikusak a válaszok abban az esetben, ha a megkérdezetteknek saját etnikuma tulajdonságairól kell nyilatkozni. Ilyenkor általában azokkal a tulajdonságokkal ruházzák fel magukat az egyes népek, nemzetek, nemzetiségek mind, amilyennel minden nép felruházza magát. Ezek leggyakrabban a becsületességre, barátságosságra, kiműveltségre, rokonszenvességre utalnak. Ezek olyan tulajdonságok, amelyeket egy-egy nemzet, etnikum a saját nemzeti specifikumának tekint, jóllehet nem egyedi és kizárólagos vonásokról van szó, hanem egy meghatározott történelmi körülmények és kulturális hatások révén kialakult jellemzőkről beszélhetünk mindenekelőtt.

A nemzetiségi szakos hallgatók nem egyszerűen csak tulajdonságokkal ruházták fel honfitársaikat, hanem a milyenek kérdést gyakran kiegészítették a mit csinálnak kérdéssel. Válaszaik nagyjából lefedik a zárt kérdésekre adott tartalmakat azzal, hogy azokat leggyakrabban a következőkkel egészítették ki:

1. nem tudnak élni
2. hagyják, hogy mások irányítsák őket
3. szeretnek másokhoz „dörgölőzni”
4. jobbak mint a környező volt szocialista országbeliek,
5. csak a „gatyájuk” maradt meg,
6. nagyon kevesen gazdagok, a többi szegény
7. manipulálhatóak,
8. nem tudják mit akarnak,
9. kevéssé olvasottak
10. barátságosak, mert befogadták a menekülteket

11. nagyon oda vannak a határon túli magyarokért
12. rosszul mérik föl a helyzetüket
13. másokból élnek
14. még mindig naivak
15. alapjában véve elég becsületesek, de nem elég dörzsöltek
16. eladják magukat
17. cigányorientáltak
18. görcsösek az életben
19. olyanok mint a szlávok, meghalnak a családjukért, gyerekükért
20. veszekedősek
21. jóindulatúak
22. autómániások
23. agyondolgozzák magukat

A válaszok alapján látni lehet, hogy a feltett nyitott kérdésekre szélesebb értelmű válaszokat kaptunk, amelyek nem egyszerűen csak tulajdonságokat jelölnek, hanem esetenként összekapcsolódnak attribúciós tartalmakkal is.

Azok a válaszok, amelyek nem jelentek meg a zárt kérdések esetén, azt jelzik, hogy a megvizsgált hazai nemzetiségek kedvezőtlenül ítélik meg a magyarok életmódját, bizonytalanak, befolyásolhatónak és nem eléggé célratorőnek hiszik őket. Az információk és tények valamint az egyén az adott kisebbségi csoporttal való érzelmi és tartalmi identifikációjának lélektani vonását jelzi az, hogy a milyen kérdés összekapcsolódott a határon túli magyarság problematikájával.¹⁷ A cigányorientáltak tulajdonság megjelenítése egyszerre alapulhat a vélt vagy valós információkon és a sztereotipizáláson illetve előítéleteken. A cigányokkal szemben igen erős előítéletek élnek a közvéleményben, ezek olyan tények, amelyek nem csak elméleti, hanem mindennapi empirikus tapasztalatokon és tényeken alapulnak. Az, hogy nemzetiségi hallgatói vélemény kapcsán megjelent a jórészt sztereotipizáláson, előítéleteken alapuló vélemény arról, hogy a megkérdezettek állítása szerint a magyarok cigányorientáltak azt is jelzi, hogy e vélemény szerint a kisebbségekkel való bánásmód kapcsán előnyt élveznek

a cigányok, hogy nincs egyenlő bánásmód valamennyi hazai nemzetiséget illetően.

Ugyanezt a nyitott kérdést, a kisebbségre vonatkoztatva tettük fel a nem nemzetiségi szakos hallgatóknak is. A kérdésfeltevés ebben az esetben is általános jellegű volt: milyenek, milyennek látják a hazai nemzetiségeket. Ebben az esetben sem tettünk semmiféle tételes megállapításokat a hazai kisebbségekről, hanem hagytuk, hogy a válaszadók fejtsék ki véleményüket a feltett kérdésről. Nem kértük, hogy nemzetiségenként külön-külön alkossanak véleményt, de nem zártunk el attól senkit sem, ha kisebbségenként külön-külön fejtette ki véleményét.

Általános véleményként mondhatjuk azt, hogy a hazai nemzeti és etnikai kisebbségekkel kapcsolatos véleményalkotást illetően leggyakrabban megnevezték a magyarországi kisebbségeket, azok közül is leggyakrabban a cigányokat, románokat, szerbeket, horvátokat, németeket és szlovákokat. A nemzetiségek jellemzése kapcsán ezúttal is gyakran került megemlítésre a zsidó közösség, az a vallási és etnikai közösség, amely mint ezt már dolgozatunkban jeleztük, nem szerepel a nemzetiségi törvényben taxatív módon felsorolt nemzeti és etnikai kisebbségek között. A nyitott kérdéssel kapcsolatosan nem attribúciós mintákból választottak a megkérdezettek, hanem kértük és hagytuk, hogy önálló megfogalmazás nyomán rögzítsék véleményüket a kisebbségekkel kapcsolatosan. Összefoglalva a rögzített véleményeket a következő főbb válasz-tartalmakat kaptuk:

1. többségük rokonszenves, de vannak közöttük ellenszenvesek is,

1. szerves részei a magyar kultúrának
2. nagyon szép a folklórjuk
3. ügyesen fogják ki a szelet a politika vitorlájából
4. akiket én ismerek azok rendesek
5. rendkívül élelmesek
6. igazi életművészek
7. nem mindenki egyforma közülük
8. összetartóbbak mint a magyarok
9. jobb helyzetben vannak mint a határon túli magyarok
10. lehet velük reprezentálni Európának

2. az ország kirakatát alkotják

1. már mind magyarok
2. mindent megkapnak az államtól
3. nincs semmilyen szerepük
4. csak a származásukból élnek
5. más a nyelvük, ennyi az egész
6. a legtöbb bűnözést ők követik el
7. sokan szegények közülük
8. rossz képet alkotnak az országról
9. mások az erkölcsük mint a magyaroké
10. nem szeretnek dolgozni
11. csak veszekednek és háborúznak
12. rontják Magyarország képét
13. kihasználják a helyzetüket
14. iskolázatlanok
15. ellenségesek a magyarokkal szemben
16. semmire sem lehet őket használni

A beérkezett eredményeket a nemzetiségek jellemzésére használt választartalmakat összegeztük és a kedvező illetve kedvezőtlen jellemzők szerint csoportosítottuk őket. A 483-as minta alapján felvett adatok a „milyenek” kérdésre igen tág értelemben fogalmazottak. Az esetek többségében nem egyszerűen különböző tulajdonságokkal ruházták fel a nemzetiségeket, hanem ún. választartalmakat, általános megfogalmazásokat tettek. Az általános megfogalmazások ellenére ezek a véleményegyüttesek jól használható mozaikot jelentenek a kisebbségekről alkotott kép összerakása kapcsán.

Megvizsgálva az általunk 1-es csoportba sorolt véleményeket azt látjuk, hogy a kedvező tulajdonságok többsége konvencionális és általános megfogalmazásokat takar, ugyanakkor megjelennek olyan vélekedések is, amelyek jelzik a válaszadók egyfajta beállítódását a kisebbségekkel szemben és megjelenik egy kedvezőnek mondható, de a praktikus orientáció alap attitűdjéből megfogalmazott vélemény is, valamint feltétlenül figyelemre méltó, hogy a milyen tulajdonságok említése kapcsán jobbnak ítélik meg a válasz-

adók a magyarországi nemzetiségek helyzetét a romániai magyarok helyzeténél. A kedvező tulajdonságokat összegezve azt látjuk, hogy a vélemények kissé tartózkodóak, a rokonszenv elsősorban a célszerűségeen keresztül jelenik meg, a vélemények egy része tükrözi az első sorban folklorisztikus kultúrájukon keresztül ismert nemzetiségeket, kiemelődik szolidaritási képességük és ugyanakkor megjelenik az a vélemény is, hogy „akármilyen” is a kisebbségek kultúrája mégis része az ország kultúrájának. A kisebbségekről alkotott kedvezőtlen kép e kérdés kapcsán árnyaltabb, mint a kedvezőbb kép kapcsán, ugyanakkor a negatív vagy pontosabban kedvezőtlen tulajdonságok megfogalmazásának elemzése kapcsán jobban megfigyelhetőek a külső hatások, a tömegkommunikáció és esetenként a politika hatása. A sztereotípiák, az előítéletek itt világosan kimutathatóak. Ezek a vélemények mindenekelőtt abból fakadnak, hogy a válaszadók kevésbé ismerik a nemzetiségeket, nem sokat tudnak szokásaikról, a sajátjukétól eltérő életmódjukról, a szocializációs folyamatuk során nem vagy alig jelentek meg a kisebbségekkel kapcsolatos értékek és persze nem szabad figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy nincs egy általánosan kialakított társadalmi konszenzus a kisebbségekkel kapcsolatosan. Természetesen ezeket a kedvezőtlen véleményeket számos más egyéb tényező, így az általános értékek válsága, az intolerancia és etnocentrizmus aggasztó folyamatok felé terelődése és több szociológiailag illetve más szempontok szerint leírható tényező is befolyásolja.¹⁸

A nemzetiségeknek a magyarokról és a magyar nemzetiségeknek a kisebbségekről, a milyenek kérdésre kapott válaszok arányainak összehasonlításakor azt látjuk, hogy a nemzetiségek kedvezőbb tulajdonságokkal ruházták fel a magyarokat illetve a nem nemzetiségi származásúak pedig kedvezőtlenebb tulajdonságokkal illették a nemzetiségeket. Ezek a mutatók nem azt bizonyítják, hogy a magyar nemzetiségűeket a merev intolerancia, a „bundás indulatú” attitűd jellemezné, hanem azt jelzi viszonylag nagy pontossággal és kellő szociológiai megalapozottsággal, hogy kimutathatóak a sztereotípiák, az előítéletek (differenciáltan kisebbségekkel szemben), de talán leginkább a kisebbségekről szerzett ismeretek és információk felületessége és befolyásoltsága figyelhető meg.

Annak ellenére, hogy e kérdés kapcsán nem kértük a nemzeti-
ség és a nemzetiséggel kapcsolatos jellemzők összekapcsolását
mégis gyakorta megnevezték magát a kisebbséget is.

A legkedvezőtlenebb jellemzőket a cigányokkal kapcsolatosan
jegyezték meg válaszadóink (a nemzetiséget is megnevezők 78%),
a legkedvezőbb besorolást (a nemzetiséget is megnevezők 43%) a
németek kapták. Az erre a kérdésre válaszolók közül az adatközlők
21%-a megnevezte a hazai zsidókat is, mint nemzetiséget. Közülük
a zsidókat nemzeti és etnikai kisebbségként feltüntetők közül 58%-
nak kedvezőtlen jellemzőket rendelt a milyen kérdés mellé és 42%-
nak pedig kedvező jellemzőkkel ruházta fel a zsidókat.

Attitűdök

a kisebbségről és a többségről

A vizsgálat részeként, más hasonló jellegű vizsgálatnál is gyakori kérdésként mi is feltettük a „szokásos” kérdéseket. Egyik kérdésünk arra irányult, hogy elfogadná-e feleségnek, férjnek a kisebbségi csoporthoz tartozókat, valamint hogy elfogadná-e szobatársnak a kisebbségi származású hallgatót, hallgatókat. A nemzetiségi szakos hallgatóknak ugyanezt a kérdést tettük, ugyanolyan kérdőíven azzal a különbséggel, hogy esetükben 14.-ként megneveztük a magyarokat is mint választható etnikumot. A szándék az volt, hogy ennél a kérdésnél eredendően kitűzött cél mellett megfigyeljük a viszonyulásokat a kisebbség-kisebbség viszonyból.

Az 5/1. sz. melléklet a nem nemzetiségi származású fiatalok válaszait, míg az 5/2. sz. melléklet a nemzetiségi származású fiatalok válaszait tartalmazza.

A magyar nemzetiségi fiatalok válaszai arra a kérdésre, hogy feleségnek illetve férjnek fogadná-e a felsorolt nemzetiségeket, viszonylag alacsony értékhatáron tükrözi a befogadó beállítódást. Ebben az esetben nem látjuk azt a tendenciát, hogy a válaszadók elsősorban a köztes alternatívákat jelölték volna meg, hanem viszonylag egyértelműen fejezték ki azt, hogy elfogadnának-e férjnek vagy feleségnek a felsorolt kisebbségeket. Négy olyan kisebbséget jelöltek meg, akit legkevésbé tudnának férjnek vagy feleségnek elfogadni. Ezek a cigányok, románok, szerbek és szlovákok. Közülük is kitüntetett elutasításban szerepelnek a romák, ami figyelembe véve a vizsgálat többi velük kapcsolatos mutatókat, nem jelent alapvető eltérést a velük kapcsolatos megfogalmazásokat illetően. E tekintetben a románok és szlovákok is inkább kedvezőtlen, mint kedvezőbb képből tűntek fel. A szerbek kedvezőtlen megjelenítése alapvetően más okokkal magyarázható, mint magyarázható az a románok és szlovákok esetében. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy a kisebbségek megítélésével

összefüggő szociológiai, politikai, tömegtájékoztatási és más összefüggések ne vonatkoznának a szerbokről kialakított kép megformálása kapcsán, de a kedvezőtlen képből való feltüntetésükhöz kétségtelenül hozzájárult a háború és mindaz, amit ezzel kapcsolatosan korábban már megjegyeztünk. E tekintetben érdekes a horvátokkal kapcsolatos attitűd. A horvátokkal szemben általában nem egyértelműen elutasítólag nyilatkoztak adatközlőink. Ebben az esetben az a tény, hogy a válaszadók 49%-a elutasítaná a horvát férj vagy feleség választását, jelzi, hogy az attitűd formálásában milyen komoly szerepe van a mindennapi eseményeknek. Természetesen ezzel nem azt állítjuk, hogy ez lenne az attitűd formálás legfontosabb eleme, pusztán jelezzük a vizsgálat során a horvát és a szerb nemzetiséggel kapcsolatos véleményformálásra is ható néhány releváns elemet.

A válaszadók közül legnagyobb arányban a német, lengyel és görög nemzetiségűeket fogadnának el feleségnek illetve férjnek. Ennek okai elsősorban társadalomlélektani és személyiség-lélektani valamint a beállítódásban keresendők. Az, hogy a lengyeleket ilyen magas arányban (89%) fogadnának el férjnek vagy feleségnek ismét csak visszautal a korábban elmondottakra, nevezetesen arra, hogy valószínűleg még ennél a korosztálynál is él valami, vagy átöröklődött valami a lengyel – magyar nosztalgikus viszonyból. A németeket a megkérdezettek döntő hányada (92%) elfogadná házas társnak és igen érdekes módon a bolgárok is igen sokan (61%) fogadnának el házas társnak. Az adatok elemzése kapcsán ezúttal is meg kell jegyezni, hogy a válaszadók válaszaik megfogalmazása kapcsán nem csupán vagy talán nem is elsődlegesen csak a hazai nemzetiségekre gondoltak amikor válaszaikat megfogalmazták, hanem bizonyosan összekapcsolták válaszaik tartalmát a kisebbségek anyaországaival. A vizsgálat azt már korábban jelezte, hogy a magyarországi kisebbségekről alkotott kép gyakran összekeveredik az anyaországokban élő etnikum képével illetve, hogy a kisebbségek anyanemzetéről alkotott elképzelések, asszociációk, előítéletek összekapcsolódnak a hazai nemzetiségekkel.

A cigányság anyanemzetének kérdése még több szempontból sem teljesen tisztázott, de a velük szembeni erős előítéletek nem is

innen, nem egyszerűen az azonosítási minta meglétéből vagy hiányából fakadnak, hanem sokkal mélyebben gyökereznek a társadalomban.¹⁹ Ennek a kérdésnek is van történelmi vetülete, mint ahogyan természetesen minden hazai kisebbségi kérdésnek van történelmi-történeti háttere. Legvalószínűbb, hogy a probléma gyökerei a XVIII. sz. elejére, a cigányság európai megjelenésére tehető. Többen azt állítják, hogy az elsősorban nem írásbeliségre alapuló cigány kultúra és az őket különböző módon befogadó kultúrák konfliktusai már a cigányok Európába érkezésével megkezdődtek. Ennek alapjai az eltérő kulturális, gazdasági, termelési stb. szokásokban és hagyományokban gyökereznek elsősorban.²⁰ A dolgozatnak nem célja, hogy a cigányok történeti fejlődését, változásait vizsgálja, a történeti vonatkoztatások néhány elemének bemutatása azt a célt szolgálja, hogy így talán szélesebb összefüggés rendszerben láthatjuk a cigányokkal szemben tapasztalható különböző szintű és jellegű, többségében negatív megkülönböztetéseket.

Visszakanyarodva a tényekhez az, hogy a cigányokat házastársként a válaszadók 91%-a elutasítja, valamivel többet jelent a pusztán választás lehetőségénél. A cigányok és a magyarok (és persze a hazai nemzetiségek) kulturális jellemzői igen eltérőek. Néhány kutatás, így e dolgozat során már hivatkozott Lázár Guy munkája is azt állítja, hogy a regresszió elemzések eredményei alapján megrajzolt attribúciós minták szerint az 1987–1992-es vizsgálati idő alatt csökkent a cigányokat szegregálni akarók aránya, és csökkent a cigányokkal szemben kényszert alkalmazók aránya is.²¹ A mi vizsgálatunk (a felmérés jellegéből valamint az adatközlők sajátos jellemzőiből adódóan) nem igazolta ezeket az állításokat.

Természetesen ezt elsősorban nem abból szűrtük le, hogy a válaszadók döntő hányada nem választana cigány származású férjet vagy feleséget, hanem a szegregációhoz vezető egyéb „rejtektutak” megjelenése (ebben a vizsgálatban is) alapozta meg feltevésünket.

Vannak vizsgálatok, amelyek azt mondják, hogy a cigányok vagy más etnikumok kategorizációjával kapcsolatosan sajátos szociális kategóriáról van szó, így nem etnikai hovatartozást jelent, hanem egy különböző okok miatt adódó osztályozási szempontot.²² Bizonyosan megalapozott a sajátos ifjúsági szubkultúráról beszél-

ni, de visszaulva még az előzőekben hivatkozott Rácz József vizsgálatára a különböző ifjúsági csoportok, így az általunk vizsgált nagycsoport is más csoporttal, pl. a cigányokkal szembeni viszonyát általában valóban személytelenül, de érzelmektől és indulatoktól nem mentesen fogalmazza meg. Szemben Rácz József megfogalmazásával a vizsgálati mutatók alapján úgy gondoljuk, hogy a cigányokkal vagy más hazai nemzetiségekkel szembeni kedvezőtlen előjelű, hátrányosan megkülönböztető előítéletek, megfogalmazások nem elsősorban kognitív jellegűek, hanem ennek hiánya, illetve az érzelmi-indulati attitűdök nyomán fogalmazódnak meg.

A nemzetiségi fiatalok válaszai a férj illetve feleség választásával kapcsolatosan magasabb arányokat tükröznek az elfogadottságot illetően, mint a magyar nemzetiségűek válaszai tükröznek a hasonló esetben. Itt is vannak kitüntetett nemzetiségek (görögök, németek, horvátok) és a válaszadók nagyobbik része (82%) a magyarokat is megnevezte, hogy elfogadná házastársnak. Más hazai nemzetiségek esetén is nagyobb arányban fogadnának el házastársnak a nemzetiségek, mint tennék ezt a magyar fiatalok. Ez jelent egyfajta kisebbségi csoport összetartást, amely a sajátos életmódból, egyéni sajátosságokból, kötődésekből, a csoport közös jellemzőiből – nyelv, stb. – és több más tényből fakad elsősorban.²³ E mellett azonban a kisebbségeknek a többségnél házastársnak nagyobb arányban való elfogadása azt is jelenti, hogy a tradicionális kisebbségi hagyományok és értékek, közülük is az egyik leginkább „megkövetelt” hagyomány és az adott kisebbség értékorientációját tekintve elsődleges értéknek tekintett egymás közötti (ugyanazon nemzetiségen belüli) házasodás hagyománya és értéke elvesztette korábbi funkcióját. A fiatal generációban már csak kevésbé, szüleiknél vagy még inkább nagyszüleiknél lényegesen kisebb mértékben tudnak és akarnak eleget tenni e hagyományos tradíciónak, egy olyan dimenzióknak, amely ugyan több szempontból zártta tette az adott kisebbségi csoportot, de ugyanakkor ez volt sokáig az a kisebbségi reprodukciós bázis, amely a nemzetiségi közösség fennmaradását garantálta.

E kérdéscsoport másik kérdésére, hogy laknának-e a megkérdezettek együtt a felsorolt etnikumokkal, lényegesen kevésbé eluta-

sító válaszokat kaptunk mint a férj illetve a feleség választásának lehetőségével kapcsolatosan. A magyar nemzetiségű hallgatók (6/1. sz. melléklet) a szobatárs választása esetén több ízben szembe a házastárs választásának esetével olyan nemzetiségűeket (pl. bolgárokat, horvátokat stb.) is elfogadnának szobatársnak, akit házastársnak elutasítanának. A cigány kisebbséget ezúttal is a legkevesebben fogadnák el szobatársnak, de az elfogadók 18%-os aránya elég jelentős ahhoz, hogy a házassági (4%) és a szobatársi adat közötti összevetés kapcsán, szociálpszichológiai szempontok alapján feltételezzük, hogy nem szükségképpen szándékosan rosszindulatú magatartásról van szó, hanem mindenekelőtt egy szemléleti kép leegyszerűsítéséről, a sztereotipizálás egy bizonyos változatáról beszélhetünk elsősorban.

A kitüntetett figyelmet, a szobatársként leginkább elfogadott kisebbségek közül ezúttal is a legnagyobb arányban lengyeleket, németeket, görögöket jelölték meg a válaszadók. A bolgárok, lengyelek, szlovének és horvátok ennél a kategóriánál lényegesen jobban szerepeltek, pozitívabban ítéltettek meg, mint a férj illetve feleség választása esetén.

Az adatokból kitűnik, hogy a bolgárok, lengyelek, szlovének és horvátok mellett minden más nemzetiséget nagyobb mértékben választanának szobatársnak mint házastársnak. Ezzel a választással természetesen kevesebb és kisebb lelki-pszichés terhet vesznek magukra, mint a házastárs választásának kérdésével, ugyanakkor az interkulturális, szocializációs stratégiák szabadabban nyerhetnek teret mint a feleség vagy férj választási lehetőségének felkínálása kapcsán.

A nemzetiségi származású fiatalok, hasonlóan a magyar nemzetiségű fiatalokhoz, nagyobb mértékben választanának maguknak saját nemzetiségüktől eltérő szobatársat, mint élettársat. Itt a magyarok, görögök, németek, horvátok és szlovének értékelték fel leginkább. A német és horvát szakos hallgatók kevésbé választanának lakótársnak szerbeket és cigányokat, bár arányában (nem megfeledkezve a minta nagyságáról és jellegéről) ez magasabb mint amilyen arányban a magyar nemzetiségűek választanának cigányokat és szerbeket. A horvátok és németek választásakor a saját

nemzetiségre való szavazás valószínűsíthető, mint ahogy az is megfigyelhető, hogy a horvát-német illetve német-horvát elfogadottság is különböző és nem egyöntetű. A magyar etnikumra való 94%-os voksolás ebben az esetben is nem csak-, vagy nem kizárólag és nem minden szempontból bizonyítottan azt jelenti, hogy a nemzetiségi fiatalok sokkal toleránsabbak, előítélettől mentesebbek lennének mint a magyar fiatalok, hanem azt jelenti mindenképp, hogy szélesebbkörű az információjuk a más kultúráról mint fordított esetben az jellemző. És e mellett természetesen itt is hatnak a házastárs kiválasztásánál említett szempontok továbbá nem utolsósorban a szülőföldjük sajátos hatásai is leképeződnek a választás alkalmával.

Hasonlóságok és különbségek az életmód tekintetében

Hasonlóan más területekhez az életmóddal kapcsolatos kérdések vizsgálatának is régi hagyományai vannak, de talán kevesebbet foglalkoznak az életmód szociológiai és a kisebbség összefüggésével. Szempontunkból ez természetesen nem szociológiai elméleti szempontokból érdekes elsősorban, hanem mindenekelőtt a kisebbség-többség objektív vagy feltételezett életmódbeli, életstílusbeli különbözőségeinek vagy hasonlóságainak megvizsgálása az érdekes mindenekelőtt.

Szalai Sándor a 12 országra kiterjedő, nemzetközi időmérleg vizsgálatáról szóló kötet előszavában pontosan leírja a vizsgálat célját, metodikáját és más szakmai részletekről is beszámol.²⁴ Természetesen a mi vizsgálatunknak nem volt célja egy önálló időmérleg vizsgálat készítése, bár kétségtelen, hogy igen érdekes lehetne, hanem az életmód vizsgálatok során alkalmazott interjúk és kérdőív kombinációja készítésének módszerével éltünk, mégpedig oly módon, hogy a megkérdezetteknek azt a kérdést tettük fel, hogy különbözik-e a magyar fiatalok és a nemzetiségi fiatalok életmódja. A válaszokat az általunk megfogalmazott tíz változó mentén kértük a megkérdezettek-től. Az általunk felsorolt tíz változó a következő volt:

1. szokásaiban
2. étkezésében
3. öltözködésében
4. szabadidő eltöltésében
5. lakáskörülményeiben
6. gyermeknevelési hagyományaiban
7. mindenben
8. más az életmódjuk, de nem tudom miben más
9. ezen nem gondolkodtam
10. nincs különbség

A válaszadókat kértük, hogy válaszaikat nemzetiségenként fogalmazzák meg, valamint arra is kértük, hogy az 1–6-ig változók esetén állítsanak egy sorrendet illetve, hogy amennyiben a 7–10-es változók közül választanak, azt is jelezzék az adatfelvevőnek. A nemzetiségi szakos hallgatók ezúttal is ezeket a kérdéseket kapták, de esetükben most is kiegészítettük a taxatív listát a magyar etnikummal. A megkérdezettek nemere szintén kíváncsiak voltak, mert azt feltételeztük, hogy ennél a problémánál, pontosabban ennél a kérdéscsoportnál szerepe lehet a nemi különbségnek is. Az adatközlők tételes válaszait a magyar nemzetiségűek esetében a 7. sz. melléklet még a nemzetiségű származású fiatalok esetében a 8. sz. melléklet tartalmazza.

E kérdések, mint azt jeleztük természetesen nem életmód vizsgálat eredményeit tartalmazzák, hanem az életmóddal kapcsolatos kérdések segítségével próbáltuk szélesebbé tenni a kisebbség és többség, a fiatalok egymásról alkotott képét. Ily módon természetesen nem alkalmasabb – céljuk nem is az – arra, hogy a kisebbség és többség életmódjáról kapjunk megbízható adatokat, hanem mindösszesen az a funkciójuk, hogy az egymás életmódjának néhány releváns eleméről alkotott véleményeket rögzítsük. Ebből természetesen nem derül ki, hogy valójában mennyi idő foglalnak le a különböző munkajellegű tevékenységek, hogy miképpen alakul a szabadidőnek az eltöltése, hogy mennyire különbözik a férfiak és nők életmódja, stb., de kiderül az, hogy a megkérdezettek, a nemzetiségi származású fiatalok és a magyar fiatalok mit gondolnak, mit állítanak egymás életmódjának néhány fontos elemével kapcsolatban.

Magyarországon, Andorka Rudolf megfogalmazását felhasználva a különleges életmódú csoportoknál kerültek különböző vizsgálatok.²⁵ A különleges életmódú csoportok közé soroltatták a hazai cigányokat is, ahol értékvizsgálatok és más vizsgálatok alapján jutottak olyan megállapításokra, hogy a cigányok nem fogadják el a társadalom egészében vezető szerepet játszó értékeket, különösen a munkát és helyette az örömeikben gazdag életet tekintik a legfőbb értéknek.

Az általunk megkérdezettek egy jelentős része (43%) úgy nyilatkozott, hogy a cigányok életmódja mindenben különbözik a ma-

gyarok életmódjától és csak igen kevesen (4%) vélekedtek úgy, hogy nincs különbség a cigány nemzetiség és a magyar nemzet életmódja között. A válaszolók legnagyobb része (88%) a szokásokat jelölte meg a magyarokétól leginkább különböző dimenzióként. Persze ez az a dimenzió, amelyre talán a legegyszerűbb azt mondani, hogy más mint a többi, de a többi feltett kérdésre adott válaszok mutatói mégis azt jelzik, hogy a válaszadók a cigányok esetében (is) e kérdés kapcsán a valósággal jobban korreáló válaszokat adtak, mint korábban néhány más kérdésre. Ami talán még érdekes ebben az esetben az az, hogy a válaszok néhány tekintetben elgondolkodtatóbbá tettek minket, hogy a kisebbségekkel kapcsolatos informátlanság megállja a helyét ebben az esetben is. Ez a kérdés természetesen csak akkor értelmezhető igazán, ha újra felidézzük a magunk számára azt, hogy a kérdéscsoportnál a cél nem az volt, hogy a valósággal megegyező válaszokat kapjunk, hanem, hogy a válaszadóink értékítéleteit rögzítsük az életmód néhány fontos elemével kapcsolatosan. A válaszok e tekintetben nem „romantikus gondolatok”²⁶ közvetítését jelzik, persze nem jelentik azt sem, hogy bourdieni klasszifikációk vagy a webberi megfogalmazások erőterei mentén lennének felfedve, de segítségükkel mindenképpen árnyaltabb és sokoldalúbb az a kép, amelyet a kisebbség és többség egymásra vonatkoztat.

Érdekes a cigányokkal kapcsolatos kérdések közül a lakáskörülmények (79%), a gyermeknevelési hagyományok (68%), az öltözködés (64%) és az étkezés (37%) eltérő voltára adott válaszok aránya. Más kisebbségek esetében nem ilyen egyöntetű a máságnak a kifejezésre juttatása, mint amilyen a cigányok esetében.

A bolgár nemzetiség esetében is a szokások (68%) megjelölése szerepel a leginkább megnevezett eltérő életmód jellemező között. Ugyanakkor nem alacsony (12%) azoknak az aránya, akik ettől eltérően úgy gondolják, hogy nincs különbség a bolgárok és magyarok életmódja között.

A görögök esetében a szokásokat (81%) és az étkezést (78%) jeölték meg a válaszadók mint a két leginkább megkülönböztető életmód jellemzőit. E válaszok valószínűleg összefügghetnek a turista utakon, vagy más módon szerzett ismeretekkel és elképzelésekkel.

A görög kisebbség esetében érdekes még a szabadidő eltöltésének viszonylag magas (42%) megjelölése, ami feltehetően szintén összefüggésben van az előbb elmondottakkal.

Érdekes, hogy a horvát kisebbségűeknél a szokások másságát csak 33% jelölte, a többi változó is viszonylag alacsony értékkel szerepel. Ez összefüggésben állhat a magyar-horvát viszonyrenddel, talán még az egykori együttélés nyomai is felfedezhetőek, de persze mindez lehet kissé talán didaktikus megfogalmazás is, hiszen a válaszadók válaszaikban azt jelzik, hogy alapvetően nincsenek lényeges eltérések a horvát kisebbség és a magyar többség életmódja között.

A németek életmódbeli eltéréseit válaszadóink leginkább a lakáskörülmények (77%) és a szokások (69%) másságában látják. Ez megfelel annak a képnek, amelyet velük kapcsolatosan korábban már megfogalmaztak és következménye lehet a róluk elmondottaknak, illetve annak, milyen kép él róluk a válaszadók egy jelentős részében. Az analógia nem a legjobb, de a jól dolgoznak, szorgalmasak és jobb lakáskörülmények összefüggésben lehetnek.

A lengyelekről e kérdésekre kapott válaszok körül a „más életkörülmény, de nem tudom miben” megjelölést választották nagyrészt (69%) a fiatalok, ugyanakkor a többi kérdésre viszonylag alacsony százalékos arányú válaszokat kaptuk.

Az örményeknél is a szokásokat tartják válaszadóink a legnagyobb mértékben életmód megkülönböztető jelnek. Érdekes, hogy az addigi válaszok nagyobbik része e kisebbséggel kapcsolatosan nem jelezte, hogy a magyar fiatalok megkülönböztetett figyelemmel kísérik a hazai örmények életét, mégis elég nagy arányban (41%) jelölték az étkezésben jelentkező eltérő életmódbeli jellemzőket.

A románsággal kapcsolatosan ismét csak a szokások (72%) megjelölése áll az első helyen. Nagy az arányuk (66%) azoknak, akik mindenben más életmódúaknak hiszik a románokat és szintén magas azoknak az aránya akik a gyermeknevelési hagyományokban (63%) illetve lakáskörülményekben látják a legfőbb eltérő jellemzőket. A szabadidő eltöltésével kapcsolatban is viszonylag sokan (37%) gondolják úgy, hogy más a románok és más a magyarok szabadidő eltöltésének szokása. A románoknál korábban felvett

adatok alapján bizonyára van alapja annak az állításnak, hogy a válaszadásban fontos szerepe lehetett e kisebbséggel kapcsolatos beállítódásoknak.

A ruszin az egyik olyan hazai kisebbség, amelyről a válaszadó egy meghatározott része általában semlegesen nyilatkozik. Az hogy az adatközlők nagyobbik része (69%) úgy válaszolt, hogy nem gondolkodott még a ruszin és magyar életmódbeli különbségek kapcsán, jelzi, hogy állításunk nem megalapozatlan.

A szerbekről általában inkább kedvezőtlenül mint kedvezően nyilatkoznak válaszadóink. Az adatközlőknek valamivel több mint a fele (52%) véli úgy, hogy mindenben más a szerbek és a magyarok életmódja. Érdekes, hogy a szokások másságára utaló válaszok „csak” 38%-os arányt érnek el. Ugyanakkor igen alacsony (2%) azok aránya, akik nem látnak különbséget a magyarok és szerbek életmódja között.

A szlovákok esetében a válaszadók meghatározó hányada (67%) úgy gondolja, hogy szokásaiban tér el leginkább életmódja a magyarokétól. E mellett magas azoknak az aránya is, akik mindenben eltérőnek látják a szlovákok és magyarok életmódját. Érdekes, hogy ezzel szemben 36%-os támogatottságot kapott az a taxatív megfogalmazás, hogy más az életkörülményük, de nem tudom, miben más. Politikai zsargonnal élve megfigyelhető az „ideoda” szavazgatás, de az is tetten érhető, hogy a válaszadók jelentős különbséget látnak a szlovákok és magyarok életmódja között.

A szlovén nemzetiség szintén azon kisebbségek közé tartozik, akiről általában inkább „jót” mint „rosszat” mondanak az adatközlők. Ezt jelzi talán az is, hogy a válaszadók több mint fele (56%) e kérdés kapcsán nem lát különbséget a szlovénok és magyarok között.

Az ukrán kisebbséggel kapcsolatosan a válaszadók nagyobbik része (68%) talán a leginkább semleges választ nevezte meg legnagyobb arányban, ami azt jelzi, hogy a válaszadó nem gondolkodott az ukrán és magyar életmódbeli különbségeken. Ehhez képest igen érdekes, hogy 48%-os támogatottsági arányt kapott a szokások megjelölése. Talán e tény jelzi azt, amit már korábban jeleztünk, hogy a kisebbségi törvény megalkotása óta, jogtechnikailag

is elismert kisebbségek jelenléte és befogadottsága a köztudatban nem zajlott le teljes mértékben.

A nemzetiségi származású fiatalok, a két nemzetiségi szak hallgatói három olyan területet jelöltek meg nagyobb arányban, amelyek véleményük szerint a magyarokétól eltérő, már életmódbeli különbségeket jeleznek. Ezek a szokások (74%), gyermeknevelési hagyományok (69%) és az étkezést (57%) jelentő területek. Kevés azoknak az aránya (3%), akik minden tekintetben másnak látják a magyarok és nemzetiségek életmódját. Nem olyan jelentős azoknak az aránya sem (12%), akik nem látnak különbséget a nemzetiségek és a magyarok életmódja között. Az, hogy a válaszadók szabadon, minden kategóriában ugyanolyan módon válaszolhattak a feltett kérdésekre, valószínűleg nem befolyásolta őket abban, hogy az öltözködés és a szabadidő eltöltését illetően egyaránt mindösszesen 7%-os arányban ítélik eltérőnek a magyarokéhoz képest. Bizonyára a magyar fiatalokhoz hasonlóan a nemzetiségi származású fiatalok is tudják, hogy az életmód különbségei jelentősen differenciálják a társadalmakat, komolyan hatnak a társadalmi szerkezetre, így válaszaik tartalmát illetően, ha gyakorta nem is tudatosan, de minden bizonnyal befolyásolta ez a többnyire szociológiai ismereten alapuló axióma.

Az életmóddal kapcsolatos kérdéseink során megnéztük a válaszadók nemek szerinti összetételét is, és ezek alapján megpróbáltunk levonni néhány következtetést. A nemzetiségek válaszainak nemi összetétel szerinti elemzéséből a következő főbb jellemzőket látjuk. A nők többsége az öltözködés (88%), a gyermeknevelési hagyományok (71%) és a más, de nem ismert életkörülmények (56%) megjelölése kapcsán volt megfigyelhető. Érdekes, hogy más dimenziók mentén a férfi válaszadók alkották a többséget és egyetlen nő sem volt aki úgy gondolta volna, hogy a magyarok és nemzetiségek életmódja mindenben eltér.

A magyar nemzetiségi fiatalok nem szerinti összetételének alakulása is érdekesen alakult, de ugyanakkor mégis megfigyelhető a női válaszadóknak a túlsúlya olyan változók mentén, amelyek összefügghetnek a női nem néhány olyan alapvető funkcionális jellemzőjével, ami inkább a nők és kevésbé a férfiak tevékenységét

határozza meg. Ilyen pl. az európai kultúrkörben inkább a nők „kompetenciájába” utalt gyermeknevelési tradíció, vagy a szintén elsősorban, illetve nagyjából a nők által megformált étkezéssel kapcsolatos funkció és még néhány egyéb összetevő. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy magunk úgy gondoljuk (az általunk vizsgált életmódot illetően), vannak kizárólagosan női és férfi funkciók. Természetesen vannak női és férfi szerepek, illetve az ezekből a szerepekből adódó funkciók, de dolgozatunk célja nem az, hogy ezekről a szerepekről értekezzen, hanem, hogy jelezze a nők és férfiak arányát a válaszadókat illetően valamint, hogy rámutasson néhány olyan összefüggésre, amely a nő-férfi, kisebbség-többség viszonylatában lehet érdekes.

Az életmóddal kapcsolatos tíz változót illetően a férfiak és nők egy-egy kérdéssel kapcsolatos válaszainak statisztikai szempontú elemzés eredményei a következők.

Változó	Férfi %	Nő %
Szokások	23	76
Étkezés	31	69
Öltözködés	15	85
Szabadidő	38	62
Lakáskörülmény	31	69
Gyermeknevelés	0	100
Mindenben	76	23
Más, de ...	38	62
Ezen nem gondolkodtam	76	23
Nincs különbség	61	39

A válaszokból látjuk, hogy a „női szerepek mélyreható alakulása”²⁷ a szociológiailag is igazolt ún. női pozíciók megingása nem követhető egyértelműen nyomon a kisebbségek életmódjával kapcsolatos véleményalkotást illetően. Hangsúlyozzuk még

egyszer, a női nem szerepváltozásának kiderítésére, a kérdések nem voltak alkalmasak és a cél sem ez volt. A nemek összevetése kapcsán úgy látjuk, hogy a kisebbségek életmódjával kapcsolatosan a nők a szokásokban, az étkezésben, öltözködésben, a szabadidő eltöltésében, a lakáskörülményekben és a gyermeknevelésben látják másnak a kisebbség és többség életmódját. Az itt említett és a nők által inkább választott életmód jellemezők, változók inkább a tradicionális értékrenden alapuló jellemzőket preferálták, míg ebben a férfi válaszadók bizonytalanabbnak és kategorikusabbak voltak mint a nők.

A megkérdezettek kisebbség és többség fogalma

A kérdéseink arra irányultak, hogy megtudjuk a magyar nemzetiségűek kit tartanak, ki számít a szemükben nemzetiséginek, illetve, hogy a nemzetiségi származásuk kit tekintenek magyarnak. A megkérdezetteknek tíz változót, tíz kritériumot soroltunk fel kérve őket arra, hogy 1–11-ig rangsorolják, mintegy fontossági sorrendet jelezve az általunk felsorolt változókat illetően.

A nemzetiségi származású hallgatóknak feltett kérdéseink meggyeztek a magyar nemzetiségűeknek feltett kérdésekkel azzal a különbséggel, hogy természetesen a nemzetiség meghatározás helyébe a magyar került illetve kimaradt az anyanemzetre vonatkozó kritérium.

A magyar nemzetiségű adatközlőink a felsorolt tíz változót illetően a következő sorrendiséget, arányokat jelölték meg.

Kritérium változó	N=607
Nemzetiséginek kell, hogy vallja magát	32
Nemzetiségi anyanyelvű kell, hogy legyen	26
Vérségi kapcsolat kell, hogy kösse az adott nemzetiséghez	11
Létszáma kevesebb, mint a magyaroké	7
Magyarországon lakjon	7
Magyar állampolgár legyen	5
Legyen anyaországa	5
Magyarországon szülessen	3
Külseje, ruházata legyen eltérő a magyarokétól	2
Külföldön szülessen	1
Külföldi állampolgár legyen	1

A kapott adatokból látjuk, hogy a megkérdezetteknek 32%-a a nemzetiség fogalmának meghatározásakor első helyre rangsorolta az önbevallás, önazonosítás tényét. Ennél a változónál nem szerepel a szülők, nagyszülők származása, hanem kizárólag az önbesorolás dominál. A válaszadók társadalmi státusza, a szocializáció folyamatok során szerzett ismeretek, értékek, érték meghatározások és valószínűleg a saját önmeghatározásukból eredő kapcsolt információs és percepciós lánc a magyarázat arra elsősorban, hogy a bevallást és anyanyelvet rangsorolták az első illetve második helyre mint a kisebbségeket leginkább jellemző két kritériumot. Fontos helyet kapott ebben a kritériumrendszerben a vérségi kapcsolat megjelölése is. A bevalláshoz és anyanyelvhez viszonyítva a jelentősége mindenképpen felértékelődik ennek a faktornak, jelezve azt, hogy a válaszadók összefüggést, más elemekhez viszonyítva szorosabb összefüggést látnak az önbevallás, az anyanyelv és vérségi kapcsolat között a nemzetiségi dimenzió fogalmának kialakításakor. A létszám kritériumát illetően a 4–5. tényező a fontossági sorrendet illetően ugyanúgy mint a magyarországi lakóhely kritériuma. Csak valamivel tartják kevésbé fontosnak az állampolgárság kérdését válaszadóink mint a magyarországi lakóhely kérdését. Ez egy érdekes, elgondolkodtató, de ugyanakkor talán valamelyest ellentmondásos eredmény hiszen a vizsgálat ezt megelőző eredményei valamint a számos interjú során az a kép formálódott meg bennünk, hogy adatközlőink a hazai nemzetiséggel kapcsolatosan fontosnak tartják az ország állampolgárságának birtoklását. Rendkívül érdekes és sokatmondó szempont az anyaország kritériumára adott válasz. A 13 hazai nemzeti és etnikai kisebbség közül az anyanemzetet illetően a legnépesebb hazai kisebbség a cigányság találkozik talán a legbonyolultabb, ilyen jellegű problémával. A cigány kisebbség és anyanemzetének kérdését illetően még több nyitott kérdés van. Ennek a kérdésnek a tisztázásával vizsgálatunkban nem foglalkoztunk, így a vizsgálat korábbi adatai és a számos interjú eredményei és tanulságai alapján azt feltételezzük, hogy adatközlőink ezt a kritériumot valamennyi haza nemzetiségre vonatkoztatják. Válaszadóink nem tartották igazán fontosnak, hogy a nemzetiségek Magyarországon

szülessenek, ez talán jelzi e korosztály egy részének a kisebbségekkel kapcsolatos gondolkodásmódjának, elképzeléseinek változásait is. Érdekes és szintén összefüggésben áll a vizsgálat korábbi szakaszaival az, hogy bár nem jelentős mértékben, de voltak válaszadóink akik a nemzetiséggel kapcsolatosan a külső megjelenítésnek is jelentőséget tulajdonítanak. Ezek a dolgok mindenképpen összefüggenek a korábban néhány esetben már említett sztereotípiák és előítéletek jelenségével. A két, sorrendben utolsó kritérium elfogadásának alacsony aránya jelzi, hogy e kritériumok megjelenése és összekapcsolása a magyarországi kisebbségekkel nem jelent valóságos alternatívát.

A nemzetiségi származásúak válaszai a következőképpen alakultak:

Kritérium, változó	N = 46 Sorrend, arány %
Magyarnak kell, hogy vallja magát	39
Magyar anyanyelvű legyen	36
Vérségi kapcsolat kell, hogy kösse a magyarokhoz	15
Létszáma több, mint a nemzetiségeké	9
Magyarországon lakjon	–
Magyar állampolgár legyen	–
Magyarországon szülessen	–
Külseje, ruházata legyen eltérő a nemzetiségiéktől	1
Külföldön szülessen	–
Külföldi állampolgár legyen	–

A nemzetiségű származású fiatalok valamivel nagyobb arányban jelezték az önbevallás tényének szükségességét a magyarság fogalmának meghatározásakor, mint tették azt a magyar fiatalok a nemzetiség fogalmának meghatározásakor. A nemzetiségi fonto-

sabb kritériumnak vélik a bevallás dimenzióját, mint magyar nemzetiségű honfitársai. Az anyanyelv változója szintén fontosabbnak ítéltetett a kisebbségi fiataloknál mint a többségi nemzethez tartozó fiataloknál. A vérségi kötődésben a nemzetiségiek szintén fontosabb szempontot látnak egy etnikumhoz való tartozást illetően mint a magyarok. A létszámot illetően nagyjából megegyezik a kisebbség és többség elképzelése, ebben az esetben a fontosság nem túl magas preferálása ellenére is a nemzetiségi és a magyar származású fiataloknak is világos elképzeléseik vannak a létszám és a kisebbségi illetve többségi lét összefüggései között. Érdekes, hogy a magyarországi lakóhely, magyar állampolgárság, külföldi születés és külföldi állampolgárság nem jelent meg a fontossági sorrend felállításánál a nemzetiségi fiataloknál a Magyarországgal kapcsolatos fogalom megítélésekor. A külső megjelenítés, a létszám kritériumához hasonlóan alig mutat eltérést a fontossági sorrend felállításánál a nemzetiségeknél és a magyaroknál.

Az hogy a nemzetiségi fiatalok a magyar fiatalokéhoz képest fontosabb jelentőséget tulajdonítottak a bevallásnak, az anyanyelvnek és a vérségi kapcsolatoknak, jelzi a kisebbségi közösségeknek a viszonyulását az identitáshoz, nyelvhez, a közösséghez. Természetesen ne feledkezzünk meg arról, hogy ebben az esetben a nemzetiségiek nem önmagukról, hanem a magyar fiatalokról, pontosabban a magyar fiatalokkal összefüggésben nyilatkoztak a többséghez (kisebbséghez) tartozó fogalmakat illetően. Kétségtelen azonban az, hogy egy nemzethez, nemzetiséghez tartozás kapcsán, a kisebbségek sajátos helyzetéből, az adott közösség a magyarokéhoz képest zártabb voltából adódóan a nemzetiségek nagyobbik része kiemelkedően fontosnak ítélte meg a bevallás és az anyanyelv kérdését. Számukra ez, még az előbb jelzett áttétel ellenére is olyan kérdés, amely alapvetően meghatározza viszonyulásukat önmagukhoz és másokhoz. Nagyrészt ezt juttatták kifejezésre akkor is, amikor a magyar fiatalokkal kapcsolatban tettük fel nekik a megnevezett kérdéseket. Valószínűleg hasonlóképpen válaszoltak volna e két kérdést illetően, ha a magyar nemzet helyett bármelyik más nemzetet vagy nemzetiséget helyettesítjük be kérdéseinkbe. Az, hogy a kisebbségi származásúak igen fontosnak

látják a nyelv, a bevallás és a vérségi kapcsolatokat a nemzetfogalom kritériumának megfogalmazásakor, azt is jelzi, különös tekintettel a fontossági arányokat illetően, hogy a megkérdezetteknek többé-kevésbé konzisztens véleményük van e három dimenzió megfogalmazásakor, továbbá összefüggést lehet feltételezni és látni az anyanyelv, a bevallás és a vérségi kapcsolat faktorai között.

Autonómiák – nemzeti és etnikai kisebbségek

Kérdéseink e problémakörrel kapcsolatosan a kisebbségek és a velük kapcsolatba hozható különböző autonómiák közötti összefüggéseket kereste.

A kérdőíveken egyrészt felsoroltunk négy autonómia típust, valamint azok elutasítását, illetve minden nemzetiségre egyformán való vonatkoztatását valamint egy másik kérdőlapon tételesen felsoroltuk a 13 hazai nemzetiséget a négy autonómia típussal, illetve ezt kiegészítendő elutasító alternatívával. Ebben az esetben az első kérdőlap kapcsán külön-külön kérdeztük a magyar nemzetiségi és a kisebbségi fiatalokat. A nemzetiségi fiatalok esetében a kérdőlap egy imitált helyzet kapcsán kereste a válaszokat, nevezetesen a kisebbségek véleményének megformálásakor azt kértük a fiataloktól, hogy úgy válaszoljanak a kérdésre, mintha ők lennének többségben és a magyarok alkotnának kisebbséget. A másik kérdőlapunk esetében szintén külön-külön kérdőlapot kaptak a kisebbségek és a magyarok. Érdekelt minket az is, hogy a kisebbségek a kérdést illetően mit gondolnak egymásról.

A magyar nemzetiségű fiatalok válaszai a következők:

Autonómia típusa	N=602 %
Területi	–
Politikai	2
Kulturális	31
Személyi	58
Semmilyen	9

Ezekből a válaszokból az derül ki, hogy a többségi fiatalok nagyobbik része elképzelhetőnek tart valamilyen autonómiát a hazai

nemzetiségek számára. Az, hogy legtöbben a személyi autonómiát tudják elképzelni, azt mutatja, hogy a válaszadók többsége inkább az egyéni és nem a kollektív kisebbségi autonómia típusokat, jogokat preferálja. A kulturális autonómiával kapcsolatos arányok jelzik az empátikus készséget, de ugyanakkor a politikai autonómiával kapcsolatos alacsony, illetve a területi autonómiával kapcsolatos nem mérhető arányok azt mutatják, hogy válaszadóink nehezen tudják elképzelni a kisebbségek politikai és területi elkülönülését. A válaszokból az egyértelműen kiderül, hogy adatközlőink elsősorban az egyéni kisebbségi integráció lehetőségében hisznek illetve, hogy a csoportos integráció esetén meghatározó módon a kulturális és nem más típusú integrációs lehetőségeket látják a kisebbségek számára.

A minden autonómia gondolatot elutasítók arány nem jelentéktelen, ami következménye lehet az autonómia fogalmával kapcsolatos tisztázatlanságoknak, a politikai befolyásnak, az előítéleteknek és természetesen a szocializációs folyamatoknak.

A nemzetiségi származású fiatalok válaszai e kérdéskör első részére a következőképpen alakultak:

Autonómia típusa	N=49 %
Területi	6
Politikai	2
Kulturális	62
Személyi	25
Semmilyen	2

Bizonyára nem véletlen, hogy a kisebbségek leginkább a kulturális autonómiát preferálják. Ez azt is jelenti hogy a tradíciók megőrzését, átadását a kisebbségek a magyarsággal kapcsolatosan (is) elsősorban a kulturális autonómia keretei között tartják megvalósíthatónak.

A kulturális autonómia keretei között elképzelt lehetőségek kiteljesedése, egy csoport tagjainak másság kifejezésének erőtere, a per-

manens szocializációs folyamat továbbvitele lehet a kulturális autonómiában való gondolkodás háttérében akkor, amikor a kisebbségek ezt nem saját maguk, hanem mások, nevezetesen egy imitált szituáció révén a magyarsággal kapcsolatosan tartják kívánatosnak. Természetesen az, hogy ilyen jelentős arányban tartják fontosnak a válaszadók a kulturális autonómiát, jól jelzi a kisebbségekkel kapcsolatos orientációt. Ez egy olyan tudati orientációs faktor, ami eltérő lehet kisebbségenként, ugyanakkor, ha némi megszorítással, de alkalmas az identitással kapcsolatos formák megjelenítésére és elemzésére is. Érdekes és figyelemre méltó tény, hogy a kisebbségek a magyar fiatalokhoz hasonlóan a politikai autonómia kérdésében igen óvatosan nyilatkoznak. Ez az óvatosság nagy valószínűséggel nem csak az imitált helyzet nyomán állt elő, hanem összefügg a politikai szocializációval, általában azzal az elképzeléssel, amit egy kisebbségben lévő nemzetiségről, etnikumról gondolnak válaszadóink a politikai integráció és a politikai elkülönülés tekintetében. A területi autonómia elképzelések aránya nem magas, ugyanakkor jelzi az eltérő véleményeket az adott kisebbség körében egy másik etnikumra vonatkozólag, jelzi azt, hogy a területi autonómiában gondolkodók határozottabb, markánsabb, de mindenképpen kisebbségi (nem nemzeti és etnikai) véleményt fogalmaznak meg. Többségi viszont a kisebbségeknek véleménye néhány releváns etnikai dimenzió, így a kulturális autonómiát illetően a kisebbségi-etnikai elkülönülés szükségességének megfogalmazása. Amennyiben figyelembe vesszünk más változókat, akkor látjuk, hogy ez nem egy általános szeparizációs attitűd, hanem a kultúra mint nagyon fontos paradigma megjelenítése, amelynek alapfunkcióján túl vannak olyan elemei is, amelyek a kollektív élményből fakadnak. A kollektív élményt nem a giddensi összefüggésekben értjük, nem a kitalizottságra vezetjük vissza, hanem az önmegvalósítás egyik elemét látjuk ebben az esetben.²⁸

A kisebbségek véleményformálásában is megjelenik a másokkal szembeni autonómia elutasítása, bár kisebb arányban mint a magyar fiataloknál. Ebből azt látjuk, hogy a kisebbség autonómia élménye kevesebb előítélettel terhelt mint a magyar fiataloké, amiből még nem következik az, hogy a magyar fiatalok előítéletesek, a nemzetiségiek pedig nem. Ez a megállapítás az autonó-

mia típusokkal kapcsolatos egyik megállapítás és nem összegző konklúzió.

A 9/1. számú mellékletben e kérdéskör kapcsán felsoroltuk az összes magyarországi nemzeti és etnikai kisebbséget. A nem nemzetiségi származású fiatalok válaszait rögzíti az összesítés. E magyar fiatalok esetében olyan kisebbséget, a németeket ruháznának fel az autonómia valamennyi típusával. Hat olyan kisebbséget jelöltek meg viszonylag alacsony arányban, akikkel kapcsolatosan semmilyen autonómiát nem tudnának elképzelni. Ezek az elutasítás nagyságának a sorrendjében a következők: cigányok, románok, szerbek, horvátok, az örmények és szlovákok. A vizsgálat több szakasza igazolta, hogy a németeket általában pozitívan ítélik meg adatközlőink. Az autonómia kérdését illetően is a legszélesebb körű autonómiákkal és a legnagyobb arányban a németeket jelölték meg. Kétségtelen, hogy ebben igen nagy szerepe van a németeségről alkotott pozitív képnek, valamint Magyarországnak a tömegkommunikációs eszközök által gyakorta hangoztatott német-magyar jó viszony kiemelése. A cigány kisebbség megítélése az autonómiák tekintetében a legkevésbé kedvező. E nemzeti és etnikai kisebbség esetében utasítanak el legnagyobb arányban bármilyen autonómiát. Itt többről van szó, mint a „többségi mind a kisebbségi kultúra orientációjának” megnehezüléséről.²⁹ A hazai cigányság a társadalmi egyenlőtlenségi rendszer legalján helyezkedik el. Társadalmi megítélése és társadalmi fogadtatása általában kedvezőtlen. Alig vagy kevéssé lehet azon csodálkozni, hogy a fiatalok egy meghatározott része minden más magyarországi kisebbségnél kedvezőtlenebbül ítéli meg a hazai cigányságot. Az, hogy a kisebbségekkel kapcsolatosan csak a németek esetében és ott sem túl magas arányban került megjelölésre a politikai és területi autonómia, jól jelzi a magyar fiatalok elképzelését a hazai kisebbségek önmegvalósítási formáit illetően. A magyarországi nemzetiségek többnyire kultúra közvetítő szerepre való berendezkedésének ténye és sugallata nehezen is eredményezhet mást, mint a kulturális autonómia által nyújtott lehetőségek megvalósításának különböző formáit.

A nemzetiségi származású fiatalok is minden más nemzetiségnél kisebb arányban tartják megvalósíthatónak az autonómia különböző típusait a cigányság számára. Az ő előítéleteik, ha kisebb mértékben is a kortárscsoportjukhoz tartozóékhoz képest, de szintén mérhető és

tetten érhető. A nemzetiségi fiatalok egy kisebbik része két vele hasonló sorsú nemzetiségnek a szerbeknek és románoknak semmilyen autonómiát nem adna. A szerbek e tekintetben a cigányoknál kedvezőtlenebbül ítéltettek meg, kétszer nagyobb arányban adnának a kisebbségek a szerbeknek autonómiát, mint adnának a cigányoknak. Ebben az esetben, figyelembe véve a válaszadók etnikai összetételét nagy valószínűséggel feltételezhetjük, hogy a délszláv háború nyomán a hazai horvátok és szerbek között keletkeztetett feszültségek jelei mutatkoznak meg e kérdés kapcsán. A nemzetiségi fiatalok a magyar fiatalokhoz képest jóval nagyobb arányban szavaznának meg kulturális autonómiát. Ez mindenképpen jelzi e kisebbségek fő elképzelését az integrációs, az önmegvalósítást illetően, hogy a kisebbségi fiatalok nagyobbik része az autonómiák kapcsán elsősorban a kulturális autonómiára asszociál. Minden bizonnyal nem a kisebbségi törvény, hanem elsősorban a kulturális szocializáció, a kultúra szerepe az integrációban és talán a „készen kapott” eszmék hatása is megfigyelhető abban, hogy maguk a nemzetiségek is kitüntetett figyelmet tulajdonítanak a kétségtelenül nagyon fontos kulturális autonómiának.

A személyi autonómia kevésbé „értékes” autonómia típus a kisebbségek szemében, mint a kulturális autonómia. Érdekes viszont és minden bizonnyal a kisebbségi lét sajátos jellemzőivel, valamint a sajátos kisebbségi szolidaritással és az empátia készséggel (differenciált szolidaritás és empátia) magyarázható elsősorban az, hogy több helyütt – görögök, horvátok, németek, lengyelek, örmények, románok, szlovákok, szlovének – megjelenik a területi és politikai autonómia eszméje. Nem hisszük, hogy ez egy artikulált területi vagy politikai elkülönülési szándékot jelent, hanem mindezekelőtt az előbb elmondottak következményeként létrejött, de a kisebbségi gondolkodásmódban is jelenlevő, nem biztos, hogy minden esetben tudatosan vallott elképzeléseket jelenítenek meg a területi és politikai autonómiával kapcsolatos állásfoglalások a kisebbségek részéről. Az azonban kétségtelen, még e viszonylag alacsony mutatók mellett is, hogy nem csak kulturális, hanem a politikai szocializáció hatása és befolyása is megfigyelhető a politikai és területi autonómia megjelenésével kapcsolatosan.

Kötődések

Vizsgálatunknak ebben a szakaszában arra voltunk kíváncsiak, hogy a kisebbségi és többségi fiatalok mennyire kötődnek hazájukhoz, anyanemzetükhöz, esetleg más országokhoz. Az adatfelvétel ebben az esetben kérdőlappal és interjú formájában történt.

A korábbi tapasztalatok azt igazolták, hogy a kérdőívek anyanyelven való megfogalmazása nem befolyásolja lényegesen a nemzetiségi származású adatközlőink válaszait, ezért az anyanyelvi adatfelvételt csak az interjúk során alkalmaztuk.

A nemzetiségi származású hallgatók a német és a horvát fiatalok is ugyanazokat a kérdéseket kapták. Öt kérdést tettünk fel, amelyek a következők voltak:

1. nevezze meg azt az országot, amelyet hazájának tekint,
2. nevezze meg azt az országot, amelyet anyanemzetének tekint,
3. hol élne szívesebben, hazájában vagy az anyaországában,
4. hol élne szívesebben, az anyaországában vagy egy másik országban,
5. elhagyná-e végleg hazáját, ha úgy alakulna a sorsa.

A horvátok válaszait a 10/1. sz. melléklet tartalmazza, a németek válaszai a 10/2. sz. kérdőlapon olvashatók, a magyar fiatalok válaszai a 10/3. sz. mellékletben olvashatók. A magyar fiataloknak négy kérdést tettünk fel, ezek a következők voltak:

1. nevezze meg azt az országot, amelyet a hazájának tekint,
2. hol élne szívesebben, hazájába vagy külföldön,
3. szívesen élne e valamelyik hazai nemzetiség anyaországában, ha igen nevezze meg az országot,
4. elhagyná-e végleg hazáját, ha úgy alakulna a sorsa.

A horvát nemzetiség válaszai az első két kérdést illetően teljesen egyértelmű. A magyarországi horvát származás nemzetiségi fiatalok egyöntetűen Magyarországot nevezték meg hazájuknak. Ez egy

olyan kötődést jelent, amely mélyen gyökerezik a gyermekkori szocializációban és amelyet más, kisebbségekkel kapcsolatos vizsgálatok is igazolnak.³⁰ Az anyanemzet tekintetében sincs semmilyen más ország megnevezve Horvátországon kívül. Ez a vizsgálat menetét tekintve nem meglepő, de figyelembe véve azt a tényt, hogy a vizsgálatot megelőző néhány évvel még szerb-horvát szakosok voltak a mostani horvát szakosok, a néhány év politikai szocializációs folyamatainak nyomai jól leképezhetőek. Az, hogy a kisebbségek a haza megnevezését, hazájukat illetően ilyen egyöntetűen nyilatkozták, Hermann Bausinger³¹ szavaival élve a haza már nem egyszerűen az érzések passzív tárgyát jelenti, hanem az érzések, érzelmek kötődésén túl a gyakorlati szembesülés közege és célja is lesz egyszerre. Az, hogy a hazájukban vagy anyanemzetükben élneek szívesebben válaszadóink, nem feltétlenül következik a hazájukkal kapcsolatos elképzeléseikből, de mindenképpen összefügg azzal, hogy a horvát nemzetiségű fiatalok nagyobbik, döntő hányada szívesebben élne hazájában mint anyanemzetében. Itt nem egyszerűen csak a hazához való passzív kötődésről van szó, hanem a kisebbségi identitás mellett egy emocionális és kognitív „magyaros” identitástudat is megfigyelhető. A vizsgálat célja nem a különböző identitások vizsgálata, de a válaszaikra kapott adatok alapján nem túlzott megállapítanunk a kettős kötődés, a kettős identitás tényének néhány releváns elemét. Arra a kérdésre, hogy válaszadóink már nagyobb arányban jelölték meg a máshol kategóriát, de a 73%-os arány az anyaország javára igazolja a kettős kötődés, a kettős identitásról mondottak megalapozottságát. A horvát nemzetiségi fiatalok egészen magas arányban, 91%-ban úgy gondolták, hogy nem hagynák el végleg hazájukat, és csak 9%-uk nyilatkozott oly módon, hogy adott esetben akár hazája elhagyására is képes lenne. Nem feltétlenül az Inántszy-Pap Elemér³² által archaikusnak mondott Freud–Jung–Szondi-féle teóriák alapján, de magunk is úgy ítéljük meg, hogy akár sok évtized óta köthet valakit, valakiket, egy kisebbségi egyént, csoportot, vagy másokat, biológiai-kulturális-családi alapon egy kettős identitásérzés és tudat.

A hazai német nemzetiségi fiatalok válaszáinak jellege nagyon hasonlít a horvát fiatalok válaszához. Az első két kérdést illetően

ugyanolyan arányban jelölték meg a német nemzetiségi fiatalok is hazájuknak Magyarországot és anyanemzetüknek Németországot mint tették ezt a horvát fiatalok Magyarország illetve Horvátország esetében. A német fiatalok közül valamivel többen (16%) jelentették ki azt, hogy szívesebben élnének anyanemzetükben, mint tették ezt a horvát fiatalok (11%). A német fiatalok döntő többsége (96%) szívesebben élne az anyanemzetében mint egy másik országban. A horvát fiatalok e tekintetben nagyobb arányban (27%) jelölték meg azt, hogy egy másik országban laknának szívesebben szemben az anyaországgal. Az előbb elmondottak mellett itt bizonyára szerepe van a racionális szempontoknak is, annak a ténynek, hogy Németország helyzete és státusa egészen más mit Horvátországé. Ezt a válaszadó fiatalok bizonyára tudják, de válaszaikban természetesen nem ez motiválta őket, hanem származásuk, identitástudatuk és anyanemzetük Európában és a világban elfoglalt helye és szerepe is befolyásolta válaszadóinkat abban, hogy nagy többséggel Németországot és ne egy másik országot jelöljenek meg az anyaországgal szemben. A német fiatalok a horvátokkal szemben valamivel nagyobb arányban (9 ill. 17%) gondolják úgy, hogy adott esetben elhagynák hazájukat. E tekintetben e kötődés és identitás, az érzelmi és kognitív ismeretek mellett talán elsősorban az egyéni mobilitási lehetőségek lehetősége lehetett az alapvető motivációs tényező.

A magyar fiatalok számára négy kérdést szerkesztettünk. Az első kérdés azonos volt a nemzetiségeknek feltett kérdéssel. A válaszadók között volt néhány olyan válaszadó (0,5%), aki hazájának nem Magyarországot, hanem egy másik országot, Jugoszláviát jelölte meg. Ez azt jelenti, hogy a szórásba, a kiválasztásba beleestek a Jugoszláviából illetve valószínűleg a Vajdaságból érkezett hallgatók. A második kérdésünk azonos volt a nemzetiségeknek feltett harmadik kérdéssel. A magyar fiatalok a nemzetiségeknél nagyobb arányban (32%) nyilatkoztak úgy, hogy szívesebben élnének külföldön mint hazájukban. A magyar nemzetiségű hallgatók nagyobbik hányada (68%) szívesebben élne Magyarországon, mint külföldön. Természetesen az identitás tényezők szerepe ebben az esetben is fontos elem. A magyar fiatalok nem élik meg

a sajátos nemzeti és etnikai kisebbségi létből fakadó kettős kötődés elemeit. Kötődésük hazájukhoz, Magyarországhoz nem kevésbé ragaszkodó mint a nemzetiségeké, bár arányaiban kisebb mint a kisebbségeké, de talán azért, mert hiányzik a hazához és nemzetiséghez egyszerre való kötődés (a nemzetiségek nagyobb részénél ez megvan és esetükben ha pl. anyanemzetükben élnének, megszűnne vagy jelentősen átalakulna ez a kettős kötődés) az ebből az élményből fakadó érzelmi és tudati megjelenítés illetve mert talán többen más, jobb perspektívát látnak hazájukon kívül, ezért a 32%-os bejelölési arány. A hármas kérdésünk két részből állt. Egyrészt igen vagy nem választ kértük arra a kérdésre, hogy szívesen élne-e a válaszadó valamelyik hazai nemzetiség anyaországában, másrészt kértük a hallgatókat, hogy amennyiben válaszuk igen, nevezzék meg az adott országot. A válaszadók 39%-a igennel, 61%-uk nemmel válaszolt e kérdésre. Az igennel válaszolók 89%-a Németországot, 9%-a Izraelt és 2%-a Horvátországot jelölte meg. A vizsgálat menete kapcsán többször és konzekvensen előtérbe került a német etnikum, a német kisebbség. Az igennel válaszoló adatközlők valószínűleg azok közül kerültek ki, akik korábban is elismerően vagy jelentős mértékben pozitív attitűddel nyilvánítottak véleményt a németekről. Igen érdekes és a nyitott kérdések kapcsán nem ritkán visszatérő elem a zsidó etnikum megjelenése az adatközlők által nemzeti és etnikai kisebbségként való besorolása. Az már a vizsgálat korábbi szakaszában kiderült, hogy a megkérdezett fiatalok egy része nem pontosan tájékozott a hazai kisebbségeket illetően, de a zsidósággal kapcsolatos véleményalkotások azt jelzik, hogy több szempontból másnak, gyakoribb nemzetiségnek tüntetik fel a magyarországi zsidóságot. Ennél a kérdésnél mindegyik megnevezett ország szerepel, Horvátország is. Az arány (2%) nem magas, de egyértelmű. Megítélésük jobb mint sok más nemzetiségé, de néhány nemzetiséghez képest gyakorta kedvezőtlen. A Horvátországot megnevezettek között vannak olyanok, akik nem a kisebbség-etnikai viszonyulások paradigmáján, hanem ennél sokkal praktikusabb szempontok (pl. turisztikai, stb.) alapján döntöttek Horvátország mellett. Érzékelhető a különbség és az azonosság a nemzetiségi és magyar fiatalok között

abban a kérdésben is, hogy elhagyná-e adott esetben hazáját végleg, vagy nem. Az azonosság abban van, hogy a magyar és a nemzetiségi származású fiatalok többsége is erősen kötődik Magyarországhoz és az országot nem szívesen hagyná el. A különbség az arányokban van, a magyar fiatalok 36%-a a kisebbségi fiatalok 9%-a illetve 17%-a nyilatkozott úgy, hogy elhagyná hazáját ha sorsa úgy alakulna. Az arányok mögött természetesen viszonyulások, kötődések, szándékok és előítéletek is meghúzódnak.

E kérdések másik részeként szóban tettünk fel egy kérdést az adatközlőknek. A kérdés ugyanaz volt mindenki számára, csak a nemzetiségeknek anyanyelvükön, a magyar fiataloknak pedig magyarul tettük fel a kérdést. A kérdés az volt, hogy mi a haza, mit értenek a megkérdezettek a haza alatt. Természetesen nem a szó nyelvi jelentésére hanem magára a jelentéstartalomra voltunk kíváncsiak. A feltett kérdésre a következő főbb válaszkategóriákat kaptuk:

- ahol születtük, élünk, amihez kötődünk,
- amit annak vallunk,
- ahol szüleink, nagyszüleink születtek,
- amihez érzelmileg leginkább kötődünk,
- amely országnak az állampolgárai vagyunk,
- ami az anyanyelvünk az a hazánk,
- ma már nem szabad pátoszosan kezelni,
- a világpolgároknak minden ország a hazája lehet,
- csak a politikusoknak fontos,
- egy biztos pont, amihez kötődni lehet,
- egyszerre jelenthet mindent vagy semmit,
- lehetőség a kibontakozásra,
- egy életre szóló viszony,
- nyelvileg nehezen leírható,
- sokan vannak akiknek több hazájuk van,
- nem absztrakció, hanem valóság,
- nem ez a legfontosabb dolog a világon,
- egy olyan érték ami maradandó,
- olyasmi aminek tiszteletét gyermekeinknek is át kell adni.

E nyitott kérdésre adott válaszokból az derül ki, hogy összefüggés van a zárt és nyitott kérdésekre adott válaszok között, érzelmi beállítódást tükröznek a válaszok, megjelennek az életfeltételek minőségére utaló megfogalmazások, az értékorientációk, a fogalom változásának történeti-történelmi változására utaló megnyilvánulások, egy társadalom és az egyén viszonyát szabályozó gondolatok, a szocializációs folyamat és a fogalom összefüggésére utaló orientációk és a fogalommal kapcsolatos, a fogalom és az ezt szabályozó jogtechnikai összefüggések.

Meglátásunk szerint helyes módszertani elv volt, hogy a nemzetiségek esetében e nyitott kérdéskörnél anyanyelven tettük fel kérdéseinket. Válaszaink tartalmát talán nem, de jellegét mindenképpen befolyásolta az anyanyelven való kérdésfeltevés. A kisebbségek válaszaiból kiderül az, hogy érzelmi viszonyuk igen erősen köti őket szülőföldjükhöz, hazájukhoz. Pontosán tudják a különbséget a haza és az anyanemzet között, tisztában vannak identitásukkal, nem tagadják származásukat és nem tagadják már-már kisé „romantikusként tűnő” viszonyukat sem hazájukhoz.

Jogok és képviselet

Kérdéseink e problémakörrel azt tudakolták, arra voltunk kíváncsiak, hogy a fiatalok mit gondolnak a nemzetiségek részvételéről helyi, települési és országos szinten a kultúra, gazdaság, politika, oktatás és a jog területein.

Ezek zárt kérdések voltak, amelyeket kérdőíveken fogalmaztunk meg. Nyitott vagy részben nyitott kérdésként kérdeztük meg, interjúkat készítettünk a kisebbségek parlamenti képviseletének kérdésében. A magyarországi nemzetiségeknek kérdéseinket úgy tettük fel, hogy azok ezúttal a határokon túli magyarságra vonatkoztak. Célunk a határokon túli magyarság dimenziójának megjelenítésével az volt, hogy a hazai kisebbség mint „társadalmilag nem légtüres térben élő”³³ csoport véleményét, attitűdjeit, azoknak egy részét megismerjük a határon túli magyarsággal kapcsolatosan. Tesszük mindezt azért, hogy kitágítsuk azt a képet, amelyet a hazai nemzetiség alkot a magyarokról. Úgy ítéltük meg, hogy e kérdés kiszélesítésével jobban megközelíthető e soktényezős probléma, hogy alaposabban kidomborodik az érintett viszonyok összefüggése. A hazai nemzetiségeknek szóló kérdést a következőképpen fogalmaztuk meg: részesei kell, hogy legyenek hazájukban a Magyarország határain kívül élő magyarok a megnevezett folyamatoknak.

Mindkét esetben igen érdekes válaszokat kaptunk. Ebben az esetben a kérdőlapok esetében gyakorta semmilyen válaszokat nem kaptunk. Ez bizonyára nem pusztán a Kéri László által megfogalmazott kommunikációhiányban és az érintkezések hiányában keresendő csupán.³⁴ Inkább arról van szó, hogy a fiataloknál kezd kialakulni és több helyütt rögzülni egy sajátos gondolkodásmód, egy sajátos társadalomfelfogás, amiben többé-kevésbé olyan szereppel és funkcióval ruházzák fel a nemzetiségeket, mint amilyeneket válaszaikban megfogalmaznak. A válaszok nem ritkán egy-síkúak így megvan annak a lehetősége, hogy esetleg hosszabb távokra érvényes módon is megalapozódjék egy hozzáállás, egy

mentalitás, amelynek jegyében a kisebbségi-többségi viszony konvencionális megítélést kap és konvencionális módon alakul.

A magyar nemzetiségi fiatalok válaszai alapján ezeket a 11. sz. mellékletek tartalmazzák, konstatálni lehet, hogy néhány kisebbség kivételével a nemzetiségeknek a szerepvállalását csak a kultúra és az oktatás területén tudja elképzelni. Ezen belül is azokon a területeken, amelyek őket érintik. Ez volt a választási lehetőség, amely a leginkább konvencionális, amely jelentősen behatárolja és egyben le is szűkíti a kisebbségekkel kapcsolatos elképzeléseket. Ez az a választási lehetőség, amely legkevesebb konfliktussal jár a válaszadó számára, de ugyanakkor magában hordozza annak veszélyét, hogy e problémák úgy tűnjenek ki, mint legkevésbé konfliktusos és integrációs problémák. A válaszok egy része sztereotípiákon alapul, gyakorta eleve kizárja a kisebbségek részvételét a kultúrán és oktatáson kívüli más megjelenítése. Válaszadóink a nemzetiségek részvételét az általunk felsorolt valamennyi dimenzióban elsősorban a települési, helyi szinteken tudják elképzelni. Az országos szinten az ország strukturális rendszerében való megjelenést a helyi szintnél sokkal kevésbé tartják elképzelhetőnek adatközlőink.

A differenciált elképzelések kisebbségenként ezúttal is jól kimutathatóak. Válaszadóink konzekvensek a németek kitüntetett szerepének megjelenítését illetően. A németeket mind helyi mind országos szinten magasan értékelték adatközlőink a felsorolt területekbe való bekapcsolódást illetően. A leginkább kedvező kép, a legnagyobb bizalom ezúttal is a németekkel szemben mutatkozott meg. Kiemelten magas részvételi arányt gondolnak magyar nemzetiségi hallgatóink a helyi gazdasági (58%) és az országos gazdasági (62%) folyamatokban. Érdekes, hogy általában a települési, helyi szintek felülreprezentáltságával szemben az országos gazdasági dimenzióban látják fontosabbnak a németek részvételét. Ez a jelenség a német mentalitás, szorgalom és más pozitív, a hallgatókban is hasonlóképpen rögzült tulajdonságok sztereotípiáján alapul. Válaszadóink a vizsgálatban a különböző kisebbségekről kialakított képet illetően alig változtatták meg véleményüket. Érdekes, hogy a magyarországi cigányok megítélése a felsorolt dimenziók-

ban való részvétel kapcsán valamivel kedvezőbb mint a cigányságról alkotott korábbi kép ezt jelenti. Helyi szinten mind az oktatásban (43%), mint a kultúrában (39%) fontosnak tartják válaszadóink a romák részvételét. Ugyancsak nem jelentéktelen mértékben tartják fontosnak az országos szintű oktatási (16%) és kulturális (12%) folyamatokban való részvételüket. A cigányokról alkotott korábbi mutatók alapján ez nem volt feltételezhető. Ez azt is jelezheti, hogy a cigányság általában negatív megítélése ellenére is a válaszadók tudják, hogy helyzetük javítása csak úgy képzelhető el, ha e közösség bekapcsolódik a gazdasági – társadalmi változások alapvető és általános folyamataiba is. Látni lehet azt is, hogy vannak ellenzői is ennek a folyamatnak illetve, hogy a politikai integráció területén látnak legkevesbé lehetőséget a megkérdezettek a felzárkózásra a helyi vagy országos szintű részvételre.

Elemézve a többi hazai nemzetiséggel kapcsolatos válaszokat, az látjuk, hogy ezekről az összefüggésekről a kisebbségi és többségi társadalmi viszonyokról eléggé sematikus kép alakult ki. A hazai kisebbségeknek általában nem tulajdonítanak komolyabb gazdasági, sem politikai sem jogi szerepet. Egyfajta modellszerűséget is megállapíthatunk, láthatjuk az általános társadalmi viszonyok transzformálását az iskolarendszeren, a felsőfokú oktatási iskolai rendszeren keresztül. Természetesen ez egy kétoldalú folyamat, a társadalmi viszonyokról való vélekedés, beállítódás az iskolai tapasztalatok által meghatározott módon is alakul, de úgy látjuk és a vizsgálat tényei is azt igazolják, hogy e folyamatban erősebb a társadalmi dimenzió dominanciája.

Igen érdekesek a nemzetiségi fiatalok válaszai a feltett kérdésekre. A válaszok (11/14.sz. melléklet) eléggé megoszlanak az igen és a csak őket érintő kérdésekben alternatívák között. Az eltérés a helyi, települési lehetőségek között kisebb mint az országos szintű válaszok esetén. Ebből látszik, hogy nem egyértelmű a hazai nemzetiségek megítélése a határon túli Magyarország részvételéről a kultúra, gazdaság, politika, oktatás és a jog területét illetően. A nemzetiségi fiatalok igen nagy jelentőséget tulajdonítanak a kultúrában és az oktatásban való részvételt illetően mind helyi szinten (76% illetve 87%) mind országos szinten. A helyi

szintet illetően a kultúra és az oktatás területén kisebb a „csak az őket érintő esetekben” véleményt alkotók aránya (12% illetve 3%) mint országos szinten (32% illetve 43%). Annak ellenére, hogy a kisebbségek nagyobb arányban tartják fontosnak a kulturális és oktatási integrációt, mégis azt látjuk, hogy a nemzetiségeknél is megjelenik a konvencionális gondolkodásmód, megjelenik a sztereotípiá. A társadalom és az iskola összefüggései a magyar nemzetiségű fiatalok válaszaik kapcsán érvényesek a kisebbségekre is. Az „igen” és a „csak őket érintő esetben” válaszaiknak kétpólusságából látjuk azt is, hogy a sajátos kisebbségi lét figyelembe vételének ténye mellett látjuk a szűkebb társadalmi környezettel szembeni autonóm mozgások lehetőségeinek néhány szempont alapján való relatív kicsiny ellenálló képességét. Igen érdekes, hogy a kisebbségek komoly, jelentős szerepet tulajdonítanak a határon túli magyarok politikai részvételének. Ugyancsak fontosnak tartják a gazdasági és jogi integrációs lehetőségeket. Viszonylag alacsony az egyértelműen elutasítók aránya. Ez helyi szinten a gazdaság és az országos jellegű kérdések kapcsán a politika dimenziójában figyelhető meg. A kisebbségek válaszaik azt jól jelzik és viszonylag nagy biztonsággal igazolják, hogy nagy az empatikus készségük a határokon túli magyarsággal szemben. E mellett természetesen látjuk azt is, hogy megoszlanak a vélemények arról, mit is tekintenek egyértelműen olyan kérdésnek, ami csak a nemzetiséget, a határon túli magyarságot illet és mit tekintenek olyan dimenzióknak, ami már nem „csak” kisebbségi kérdés-ként kezelendő.

Igen érdekes és tanulságos válaszokat kaptunk e problémakör másik kérdésére. A fiataloktól azt kérdeztük, hogy ismereteik szerint van-e a magyarországi nemzetiségeknek parlamenti képviselőjük illetve, hogy kell-e egyáltalán parlamenti képviselő a hazai nemzetiségeknek. Kérdéseinket ezúttal nem kisebbségenként fogalmaztuk meg, hanem egységesen értelmeztük valamennyi nemzetiségre. A kérdés ugyanaz volt a kisebbségi és a többségi fiatalok számára egyaránt.

A magyar fiatalok több mint 1/3-a, a megkérdezettek 36%-a nem tudta megmondani, hogy van-e parlamenti képviselő a hazai

nemzetiségeknek az országgyűlésben vagy nincs. Az interjúk során 41%-nyian nyilatkoztak, hogy megoldott a hazai nemzetiségek parlamenti képvisellete és a válaszadók 23%-a állította azt, hogy nincs parlamenti képvisellete a haza nemzetiségeknek. Azok közül akik ezt a kérdést megoldottnak vélték, többen soroltak fel nem magyar csengésű neveket a képviselőházból úgy ítélve meg, hogy ők képviselik a nemzetiségeket. A megkérdezettek arra a kérdéssünkre, hogy kell-e képvisellet a nemzetiségeknek, többségükben úgy nyilatkoztak, hogy ettől nem változik meg semmi, de ha a nemzetiségek nagyon akarják, akkor meg kell oldani ezt a kérdést. A válaszadók nem minden kisebbség esetében tudják elképelni a parlamenti képviselletet. A megkérdezettek egy meghatározott hányada úgy gondolja, hogy egy képviselő elláthatná az összes nemzetiség képviselletét, vannak vélemények amelyek a németekre bíznák az összes kisebbség képviselletét, mások képviselleti jogot adnának azoknak a kisebbségeknek, amelyek anyanemzetében a magyar kisebbség rendelkezik parlamenti képvisellettel.

A legkevésbé kedvező vélemények ebben a kérdésben a cigánysággal kapcsolatosan fogalmazódtak meg. A hazai cigányok parlamenti képviselletét a válaszadók többsége „máshogy” kívánja megoldani, eltérően a többi nemzetiségtől, de válaszaikban úgy fogalmazták meg, hogy ezt mindenképpen gondolják. Mint több nyitott kérdésünknél, ebben az esetben is megjelentek a szélsőséges és helyenként cinikus megfogalmazások is a kérdést illetően. A parlamenti képviselletének kérdésében látjuk, hogy a válaszok eléggé bizonytalanok, nem egyértelműek. Inkább elutasítóak, mint támogató jellegűek, illetve nem tekintik válaszadóink releváns kisebbségi problémának a parlamenti képvisellet ügyét.

A nemzetiségi származású fiatalok, talán mert róluk van szó, talán mert a kisebbségi kommunikáció gyakori témája a parlamenti képvisellet és talán mert az 1990-es választásokat követő időszak túlpolitizáltsága kényszerítő erőként hat a kisebbségekre és ezért többségük (71%) úgy gondolja, hogy kell kisebbségi képvisellet. Elutasítólag senki sem nyilatkozott, de a nemzetiségen belüli kisebbség (29%) fontosabbnak tartja az oktatási kérdések rendezését a parlamenti képviselletnél. A kisebbségek azon képviselői,

akik igenlik a parlamenti képviseletet, csak önálló képviseletben tudják ezt elképzelni. Többségük ezt nem tartja indokoltnak a kicsi létszámú kisebbség esetén, de ugyanakkor érdekes, hogy a cigányokkal kapcsolatosan szükségszerűnek, de szigorúan csak rájuk vonatkoztatva és képviselve tartja elképzelhetőnek a romák parlamenti képviseletét. A nemzetiségi fiatalok egy része nem tartja kívánatosnak a szerbek képviseletének megoldását. Ez nagy valószínűséggel összefügg azokkal az eseményekkel, amelyek az adatfelvétel idején a volt Jugoszlávia területén folytak. A kisebbségek tudtak arról, hogy vannak nemzetiségi származású parlamenti képviselők a parlamentben, de válaszadóink véleménye szerint ők nem „igazi” nemzetiségi képviselők, így indokolt a képviselet megoldása. A kisebbségek válaszaikban azt is jelezték, hogy ez fontos kérdés, de megoldásával még nem oldódnak meg a nemzetiségek problémái. A kisebbségek válaszaiból látjuk a politikai integráció szándékát, látjuk a szocializációs folyamatok jellegét, de ugyanakkor megfigyelhető a politikai és oktatási dimenzió közötti beállítódás is. E mellett a véleményekből látható a differenciált látásmód e kérdésben a különböző kisebbségeket illetően, látni lehet, hogy a kisebbségek sem mentesek a sztereotípiáktól.

Vallás

James Niessen írja egyik munkájában a magyarokkal kapcsolatosan, hogy a nemzetté válás egyik fő színterét a vallási szervezetek jelentették.³⁵

Mi ezúttal nem a vallásnak a nemzetté válásban betöltött elméleti szerepére voltunk kíváncsiak, hanem Niessen gondolatait felhasználva mi is fontosnak tartottuk megvizsgálni e kétségtelenül fontos dimenzióval kapcsolatos beállítódásokat és elképzeléseket. Egészen pontosan, fontosnak véltük, hogy a kisebbség és többség egymásról alkotott véleményét e területtel kapcsolatosan is megismerjük. Kérdéseink két részből álltak. Kérdőlapon azt kérdeztük, hogy mennyire vallásosak a nemzetiségiek illetve a magyarok, továbbá hogy mi a szerepe a vallásnak a kisebbség illetve a többség életében. Szóban, interjú formájában pedig arra kértük a kisebbségi és magyar fiatalokat, hogy a szabad vallásgyakorlásról fejtsek ki véleményüket.

A kérdőlapokon szereplő kérdések közül az első kérdésre a válaszokat százalékos arányban rögzítettük, a második kérdésünkre az instrukciók alapján 1–5-ig terjedő rangsor állítást kértünk a hallgatóktól.

Rendkívül érdekes az erre a kérdésre adott válaszokat végignéznünk. A magyar fiatalok arra a kérdésre, hogy mennyire vallásosak a kisebbségek, a bolgárokkal, cigányokkal, horvátokkal, németekkel, lengyelekkel, örményekkel, románokkal, ruszinokkal, szerbekkel, szlovákokkal, szlovénokkal, ukránokkal kapcsolatosan, egyenként is több mint 50%-os többséggel úgy ítélték meg, hogy az általunk megadott kategóriák alapján a felsorolt nemzetiségekre a vallásosság jellemző. Legvallásosabbnak a lengyeleket, szerbeket, horvátokat és németeket tartották. Érdekes, hogy egyedül a görögökről gondolták úgy a válaszadók többen (56%), hogy a görögök csak kissé vallásosak. Érdekes az is, hogy ennél a kérdésnél a cigánysággal kapcsolatosan a válaszok nagyjából hasonlóan oszlanak meg, mint ahogyan megoszlanak a kis létszámú kisebbséggel kapcsolatosan.

Természetesen ezúttal nem tudtuk meg mennyire vallásosak a kisebbségek, a cél nem is ez volt, nem akartuk a vallásosságot mérni, nem akartuk erre sem az önbesorolás sem más módszert alkalmazni, hanem a dolgozat eredeti céljának megfelelően a kisebbség és többség egymásról alkotott véleményére voltunk kíváncsiak. A vallásosság mint kultúra és mint életmód szerepelt a kérdéseinkben. Az érdekelt bennünket, hogy mit gondolnak erről a fiatalok, hogy mennyire tulajdonítanak integratív erőt a vallásnak a különböző csoportokhoz kötődő funkcióiról.

A magyar fiatalok a „mi a szerepe a vallásnak a nemzetiségek életében” kérdésre az adott válaszaik differenciáltak. Minden kisebbségnél az utolsó, ötödik helyre rangsorolták a „semmilyen szerepe sincs” változót. Összességében nézve viszont első helyre rangsorolták az „elkülönülési alkalom” változót. Valamelyest kisebb arányban a második helyen áll ebben az általunk mért és a hallgatók révén felállított rangsorban a „nincs nemzetiségi csak vallási szerepe van” válaszkategória. Ebben a rangsorban a harmadik helyre rangsorolták válaszaik a „közösséget megtartó erő” kategóriáját és negyedik helyen szerepeltették, a negyedik legfontosabb szerepnek az „identitást erősítő tényező” szerepét látták a magyar fiatalok. A differenciált válaszok alapján ez az összesítés kissé önkényes, de arra alkalmas, hogy lássuk a magyar fiatalok úgy ítélik meg, hogy a vallásnak a kisebbségekkel kapcsolatosan van egy erős integratív funkciója, de ugyanakkor már nem teljesen mint vallási intézmény működik illetve, hogy az integratív funkció mellett már nem kizárólagos feladata a kisebbségi társadalom folyamatos összefogása.

Igen érdekesek a nemzetiségi fiatalok válasza a feltett kérdéseinkre (14.sz. melléklet). A nemzetiségi fiataloknak valamivel több, mint a fele (53%) úgy látja, hogy a magyarok csak kevéssé vallásosak és 47%-uk gondolja úgy, hogy nagyon vallásosak honfitársaik. A válaszokból talán látni lehet, hogy a kisebbségek úgy gondolják, a vallási életben való részvétel ma már nem tartozik hozzá szervesen a magyar fiatalok szokásrendjéhez. A nemzetiségi fiatalok eme véleménye azért is érdekes, mert néhány tény viszont arra utal, hogy a rendszerváltozást követően a vallásosság alakuló új

modelljének egyre fontosabb sajátosság az értelmiség növekvő súlyának megjelenése.

Vélhetőleg ez a kisebbségi vélemény egy olyan társadalmi magatartásmódot, normákat és erkölcsöket is rögzít, amely a nemzetiségek szerint a vallásossággal összefüggésben jellemző a magyarokra. Valószínű az is, hogy a kisebbségek véleményük megfogalmazásakor nem a vallásossággal kapcsolatos szakirodalmi megfogalmazásokat vették alapul. Nevezetesen amit Tomka Miklós is megemlít egyik munkájában, hogy az életút során a vallásosság a felnőtt korba lépéskor a legalacsonyabb és onnan kezdve egyre emelkedik.³⁶

A kisebbségi származású fiatalok válaszai a másik kérdésünkre azt tükrözik, hogy a nemzetiségek a magyar fiatalokkal kapcsolatosan a vallásnak nem nemzeti, hanem csak vallási szerepe van. A fontossági tekintet rangsorolásában ez az elem került az első helyre. Másodikként jelölték meg a magyarokkal kapcsolatosan a vallás közösség megtartó erejét, harmadikként az identitást erősítő változót, negyedikként az elkülönülési alkalmat és utolsóként jelölték be a „semmilyen szerepe sincs” változót. A nemzetiségeknek a magyar kortárs csoportról megfogalmazott véleményéből kitűnik, hogy a kisebbségek a vallást mint önálló kifejezőmódot, mint önálló dimenziót tüntetik fel a magyarság életében. Olyan intézményként szerepeltetik a vallást, ahol a vallási szerep elsődlegességét nem az identitás és elkülönülés funkciója, hanem a közösségi erőt megtartó szerepe a legfontosabb. A nemzetiségi származású fiatalok e véleményük megalkotásakor nagy valószínűséggel hagyatkoztak környezetük tapasztalataira, valamint a szocializációs folyamatra és nem utolsósorban a saját közvetlen meglátásukra (bizonyára nem elfeledve saját származásukat sem) a vallás szerepét illetően.

A szabad vallásgyakorlásról szóban felvett adatok alkalmat adtak arra, hogy a vallás és a kisebbség többség összefüggésben nyitott kérdések formájában is választ kapjunk. A magyar nemzetiségi fiatalok többsége ezúttal is úgy ítélte meg, hogy Magyarországon a hazai kisebbségek és a vallás szoros kapcsolatban áll egymással, ugyankkor hozzátéve azt is, hogy ez nem minden nemzetiségnél

jelenik meg egyformán illetve, hogy a vallásosság a kisebbségek nagyobbik részénél fontos tényezőként jelenik meg életükben és hogy Magyarországon senki sem korlátozza a nemzetiségeket a szabad vallásgyakorlásban. A válaszadók közül többen úgy látták, ezt konkrét példákkal igyekeztek igazolni, hogy a hazai nemzetiségek vallásgyakorlása az államnak is fontos, hiszen több esetben templomot épített a nemzetiségeknek. A konkrét példa a németekre vonatkozott, igaz a válaszadók hozzátették azt is, hogy e templomépítésekben Németország is segédkezett. A magyar fiatalok úgy látják, hogy a szabad vallásgyakorlás nem elsődlegesen nemzetiségi kérdés, hanem ennek megadása vagy megtagadása az ország társadalmi rendjének és szabadságfokának mértékét is jelzi. Ennél a kérdésnél a toleranciának és talán még helyenként az empátiának a jelenléte is megfigyelhető és mérhető volt. A vélemények a korábbi véleményektől eltérően kevésbé voltak szórtak. A szabad vallásgyakorlást illetően, bár a differenciálás ebben az esetben is megjelent, de mégis koherensebb kép alakult ki a kisebbségekkel kapcsolatosan. Az eltérő vélemények megfogalmazása között két markáns álláspont fogalmazódott meg. Az egyik az ortodox vallásgyakorlás elterjedésének korlátozását jelezte, a másik pedig azt emelte ki, hogy a zsidó vallásnak, a vallásgyakorlásnak komoly és fontos szerepe van a zsidósághoz való tartozást illetően. Nem markáns, de eltérő véleményként jelent meg a cigányság és az ő vallásukkal, vallásgyakorlással kapcsolatos elképzelések. Érdekes, hogy az e konkrét példát megemlítő véleményekben megjelentek olyan vélemények is, hogy a cigányok az egyedüli olyan kisebbség, akiknél a vallásgyakorlás a „szabad természethez, az erdőhöz kötött”. Ezek a konvenciók nem annyira az előítéletekhez mint inkább a cigánysággal, a cigányság és a vallás összefüggésében egy mitikus helyként archaikusan romantizált, de mindenképpen kevés ismereten alapuló vélekedésen megfogalmazott elképzeléseket tükröznek.

A kisebbségeknek megfogalmazott nyitott kérdésünkre azt a választ kaptuk, hogy Magyarországon nem korlátozzák a vallásgyakorlását, hogy a rendszerváltozás mindenki számára szabaddá tette a különböző vallások gyakorlását. Ezek eléggé konvencionális, bár a tényeknek megfelelő állítások. A nemzetiségek vélemé-

nyeikben elmondták azt is, hogy egy nagy eufóriát látnak Magyarországon a vallást, a vallásgyakorlást illetően. Véleményük az, hogy nagyon sokan „hirtelen” lettek vallásosak. Érdekes volt az is, hogy erről úgy gondolják többen (minden bizonnyal a horvát szakos hallgatók), hogy ez egy olyan sajátos jelenség, ami a magyarokra és horvátokra egyaránt jellemző. A kisebbségek véleményének megfogalmazásakor jelzést kaptunk arra is, hogy a vallás fontos eleme a kisebbségi létnek, de mert a kisebb falvakban már alig vannak anyanyelven tudó papok a nemzetiségek. A vallásos nemzetiségek, bár joguk lenne hozzá, mégsem gyakorolhatják valásukat anyanyelvükön.

Igen érdekes volt az is, hogy a szabad vallásgyakorlást illetően egyes kisebbségi vélemények igen határozottan, a konvencióktól és előítéletektől sem mentesen fogalmazták meg véleményüket más kisebbségek, nevezetesen a szerbség vallásával, vallásgyakorlásával kapcsolatosan. Hasonló kisebbségi vélemények a magyar fiatalok válaszaiban is megjelentek, de azok nem voltak olyan radikálisak mint az egyes nemzetiségi vélemények. Eme vélemények szerint (ez szintén kisebbségi vélemény a nemzetiségen belül) korlátozni, esetenként időlegesen be is kellene tiltani a pravoszláv egyház „előretörését” Magyarországon és Európában. Ezek az attribúciók minden bizonnyal a délszláv konfliktussal, a volt jugoszláviai viszonyok magyarországi megjelenésének termékei. Ezek a megjelenések nem biztos, hogy minden esetben a tudati elemek gyökeres változását hanem inkább az indulati, érzelmi elemek befolyásoltságát és befolyásolhatóságát jelzik. Szintén érdekes véleményként fogalmazódott meg, immár nem a horvát, hanem a német szakos hallgatók részéről, hogy a szabad vallásgyakorlást elősegítő új templomok építésében az anyanemzetnek, Németországnak igen nagy szerepe volt és nélküle „soha nem térhetek volna vissza valásukhoz a magyarországi németek”. A kisebbségiek a szabad vallásgyakorlással kapcsolatos véleményük megfogalmazásakor néhány esetben párhuzamot vontak a hazai vallásgyakorlás és a határon túli vallásosság és vallásgyakorlás között. A magyarországi nemzetiségek úgy látják, hogy a határon túli magyaroknál fontosabb szerepe van a vallásnak mint Magyarországon. Véleményük-

ben megfogalmazódott az is, hogy a határokon túli magyaroknak jobban szervezett az egyházi életük, több templomuk és papjuk van, mint a magyarországi nemzetiségeknek.

A nyitott kérdéseknél elég gyakran, instrukcióinktól függetlenül megjelent a hazai kisebbség és határon túli magyarság közötti párhuzam felállítás. Ezek az összefüggések gyakorta abból a nemzetiségi beállítódásból adódnak, hogy a hazai kisebbségek úgy látják, hazájuk nagyobb figyelmet fordít a határon túli magyarokra, mint a magyarországi kisebbségekre.

Az apák iskolai végzettsége

Ismert szociológiai tény, hogy az iskolai végzettségnek, a műveltségi színvonalnak fontos szerepe van az egyének és családok társadalmi helyzetének, életkörülményeinek kijelölésében. A különböző rétegződési és más jellegű vizsgálatok is igazolták, hogy az iskolai végzettség hatással van a tanulás folyamatára és a másíkról, az egymásról kialakított kép megformálására. Valójában egy társadalmi háttér szerinti szelekció folyamatát figyelhetjük meg az iskolarendszeren keresztül. Ennek a szelekciónak a hatásai pedig kimutathatóak az egymásról alkotott vélemények megformálása kapcsán is. Vizsgálatunk folyamán megnéztük a hallgatók szüleinek, egészen pontosan az apának az iskolai végzettségét és megpróbáltunk ebből néhány általános jellegű összefüggést megállapítani.

A mintában szereplő hallgatók apáinak iskolai végzettsége:

Az apa iskolai végzettsége	Magyar fiatalok N=580 %	Nemzetiségi fiatalok N=58 %
0-8 osztály	9	7
Szakmunkásképző	54	62
Középiskola	18	20
Főiskola	11	6
Egyetem	8	3

A kisebbségi és magyar nemzetiségű fiatalok az apák iskolai végzettségének összevetésekor azt látjuk, hogy nagyon eltérő különbségek nincsenek. Az adatokból látni lehet, hogy mind a nemzetiségieknél mind a magyar nemzetiségű fiataloknál magas az aránya az ún. elsőgenerációs értelmiség megjelenésének. Látjuk azt is, hogy a kisebbségek apáinak magasabb az általános iskolát, a szakmunkásképzőt és a középiskolát végzettek aránya. A magyar

nemzetiségi fiataloknál viszont magasabb az apák főiskolai és egyetemi végzettség aránya. Ezeket az adatokat összevetve a 60-as, 70-es vagy 80-as évek adataival, azt látjuk, hogy emelkedett az iskolai végzettség aránya, de ugyanakkor látjuk azt is, hogy azok a vélemények, amelyek ezzel párhuzamosan a beiskolázottak ismereteinek alacsony szintjét említik meg, megalapozottnak tűnnek a kisebbségekkel kapcsolatos összefüggések rendszerében is. Érdekes és sokat mondó adat a főiskolát illetve egyetemet végzett apák mutatóinak összevetése a gyerekeik iskolaválasztásával. A kisebbségek apáinak főiskolai végzettségét jelző mutatói mindegyiknél azokra a többségében paraszt illetve munkás származású tanító illetve tanárképző főiskolát végzett apákra utalnak, akik a hazai nemzetiségi ún. literátor értelmiség gerincét jelentik.

Az is ismert és igazolt szociológiai tény, hogy a társadalmi háttér szerinti szelekció a felsőfokú oktatási intézményekben is folytatódik. Nemzetközi kutatások is igazolják, hogy a szülők társadalmi helyzetének hatása a gyerekeik iskolai végzettségén keresztül is érvényesül. Valójában tehát az előnyösebb társadalmi helyzetű szülők előnyösebb, jobb minőségű iskolai végzettséget tudnak biztosítani gyerekeiknek és így vagy pontosabban ezen keresztül (is) képesek előnyös társadalmi helyzetüket átörökíteni. Témánk szempontjából ez azért érdekes, mert a kisebbség-többség vélemény megformálók egy része éppen a társadalmi egyenlőtlenségek újratermelésének csatornáján keresztül kerül majd privilegizált társadalmi helyzetbe és egy társadalmi reprodukciót végrehajtva juthat olyan pozícióba, ahol véleménye számít például a másság, a más értékek és normák kialakítása kapcsán is. Jogásznak, orvosnak és egyetemi bölcsésznek nagyobb a szellemi foglalkozású családok gyermekeinek aránya, mint a tanító, tanár és más főiskolákon, ahol magas a munkás és parasztszármazású fiatalok aránya. Az apák iskolai végzettsége és gyerekeik egymásról alkotott képének megfogalmazásakor levonhatjuk azt a következtetést, hogy a szociológiai módszerekkel igazolt összefüggések itt is érvényesek. Érvényes továbbá az is, hogy a kulturális tőke befolyásolja az egymásról alkotott kép megformálását ez pedig összefügg az apák iskolai végzettségével. Az egymásról alkotott kép és az apák iskolai vég-

zettsége közötti összefüggés hatással van a kedvező illetve kedvezőtlen kép kialakításával.

Az összefüggés nem egyenesen arányos minden tekintetben. Az objektív ismeretek és információk tekintetében szorosabb a szubjektív megítélés tekintetében kevésbé szoros az összefüggés az apa iskolai végzettsége és gyermek véleményalkotása között az általunk vizsgált témakörben.

Összegzés

Vizsgálatunk megkezdése előtt mi magunk is jól láttuk hazánkban illetve Európában és a világ más részein újjáéledő etnikai, vallási és más kisebbségi jellegű folyamatokat. Természetesen azt mi magunk sem hittük Anderle Ádám szavait kölcsönözve, hogy „az indiánkérdés izzó jelenvalóságával együtt is tény azonban, hogy a nemzettudat fejlődésének fő vonulatát nem ez jelentette.”³⁷ Tudtuk, hogy a kisebbségi, kisebbségi-többségi kérdés nagyon komoly kulturális, politikai, gazdasági, jogi, kommunikációs és más jellegű probléma egyszerre és külön-külön is, de ugyanakkor világos és egyértelmű jelei vannak annak is, hogy Magyarországon a hazai nemzeti és etnikai kisebbségek kérdése nem az első számú releváns társadalmi kérdés.

A vizsgálatunk egy viszonylag széles szempontrendszer megjelenítésével arra volt kíváncsi, hogy a társadalom egy sajátos csoportja, e kérdéseket a jövőben talán befolyásolni képes szerkezeti egysége mit gondol egymásról, hogyan vélekedik vagy mit is tud egyik a másikról. Természetesen több tekintetben lehetett volna még szélesebbé tenni a vizsgálatot (szándékunk szerint ezt tettük volna), de úgy gondoljuk, hogy a probléma összetettsége, komplexitása és fontossága szempontjából, a szakmai érveket elsődlegesen figyelembe véve talán hasznos és új információkat közölhetünk e kétségtelenül fontos kérdéstről, a kisebbségi és többségi fiatalok egymás és olykor saját magukról alkotott látásmódjáról. Nem állt szándékunkban általános „receptek” megfogalmazása, ugyanúgy nem vállalkoztunk arra sem, hogy az etnikai túlélés folyamatait felvázoljuk. Az etnikai túlélés folyamatában nagyon tanulságosnak és érdekesnek tartjuk Stephen Steinberg gondolatait, nevezetesen azt, hogy az etnikai kisközösségek a környező társadalom oly sok kulturális csapdájába estek már bele, hogy nem mindig világos, azért maradtak-e életben, hogy megőrizték az etnicitást, vagy hogy megkönnyítsék az asszimilációt.³⁸ Természetesen a vizsgálat során nem csak a nemzetiségeket vizsgáltuk, ha-

nem párhuzamosan megfigyeltük és megvizsgáltuk azt is, mit is gondolnak a nemzetiségi fiatalok a magyar fiatalokról és viszont. A felmérés jellegéből kitűnik, hogy a magyar és a nemzetiségi fiatalok is véleményüket gyakorta nem csupán saját kortárscsoportjukra vonatkoztatták, hanem kiterjesztették azt a teljes nemzetiségre illetve etnikumra.

Általános észrevételként fogalmazhatjuk meg, hogy mind a kisebbségi mind a többségi fiatalok minden konvenció nélkül fogalmazták meg véleményüket. Ez érvényes még akkor is, ha látjuk, hogy a vélemények egy része konvencionális. Általános megállapítás az is, hogy az egymásról alkotott kép kialakításában nagy szerepe van az információhiánynak. Némi túlzással azt is mondhatnánk, hogy egyáltalán nem, vagy alig ismerik egymást a kisebbségi és a magyar fiatalok. Alig tudnak valamit egymás fontos dolgairól, alig tudják megjeleníteni a másságot a folklorisztikus kultúrán túli más dimenzió esetében.

Az ismeretek hiánya differenciált, az 1993-as kisebbségi törvényben taxatív módon megjelenített kis létszámú nemzetiségekről még kevesebb ismerettel rendelkeznek a fiatalok, mint rendelkeznek a nagyobb létszámú kisebbségekről. Ez az információhiány jellemző a nemzetiségi fiatalokra is, bár a tények azt igazolják, hogy a kisebbségek valamivel jobban tájékozottak a magyar fiatalokról mint fordítva. Az információhiány a kisebbségek esetében szintén mérhető és kimutatható a másik kisebbség megítélése kapcsán. Nem megoldottak az információk átadásának módjai. A környezet éthossza jelentősen befolyásolja a nem pontos kép kialakítását. A vélemények megformálása kapcsán megjelenik az előítélet is. Az előítéletesség nem egyformán érvényes minden nemzetiséggel szemben és nem jelenik meg minden területen a magyarsággal kapcsolatosan. A kisebbségek mint referenciacsoportok jelennek meg a leggyakrabban a vélemények kapcsán. Ezeket a csoportokat aztán kedvező vagy kedvezőtlen tulajdonságokkal látják el attól függően, hogy a róluk és velük kapcsolatos információk milyenek illetve, hogy a velük szemben tanúsított beállítódás milyen. A vélemények megformálásakor kisebbségi és többségi oldalon egyaránt tetten érhető a politikai dimenzió közvetlen hatása. Szintén

jól megfigyelhető a társadalmi folyamatok befolyásának jelensége az egymásról alkotott vélemények kapcsán. Fontos szerepet kap a szocializáció is az egymás megítélésével kapcsolatosan. A családi, a társadalmi és az iskolai illetve politikai szocializációnak megvan a maga szerepe és funkciója az egymásról kialakított kép kapcsán. Az életmódbeli eltérések objektívációk a kisebbség és többséget illetően, de ezek az eltérések nem egyebek mint a sajátos szubkultúra megjelenési formája.

A vizsgálatból az is kiderült, hogy a tolerancia és intoleranciát illetően is igen differenciáltak a vélemények kisebbségenként. A legtöbb mutató mentén a magyarországi cigányság megítélése a legkedvezőtlenebb. A legkedvezőbb és legpozitívabb kép viszont a hazai németiséggel kapcsolatosan alakult ki. A felmérésből az is kiderült a cigányság kisebbség illetve a zsidó etnikum kapcsán, de más esetekben is, hogy a kialakított vélemények gyakorta az ismeretektől függetlenül is szerveződnek. Szabó Ildikó és Örkény Antal vizsgálata is igazolta eme állításunkat.³⁹ Szabó Ildikóék azt mondják, hogy függetlenül a nemzet fogalmától illetve az egyéni vagy politikai magatartástípustól, rendelkezhet valaki több vagy kevesebb ismerettel a kisebbségekről. Ez valójában így van, de a mi vizsgálatunk azt igazolta, hogy a politikai magatartástípus befolyással lehet és esetenként befolyással is van az egymásról kialakított kép megformálása kapcsán. Az egyik leginkább érvényes példa erre az esetre a hazai horvát nemzetiség véleményformálása a szerb kisebbséggel kapcsolatosan. Az ismeretek hiányának valóban oka – ahogyan ezt Szabó Ildikóék írják, hogy az iskolák nem rendelkeznek olyan interkulturális szocializációs stratégiával, amelyben az ismereteknek, az egyéni és kollektív magatartásoknak fontosságuknak megfelelő helye lenne, az iskolán kívüli társadalmi nyilvánosság pedig nem alkalmas arra, hogy a felnövekvő nemzedéket hozzásegítse konzisztens interkulturális világkép felépítéséhez. A mi vizsgálatunk részben megerősíti Szabó Ildikóék vizsgálati eredményeit, de ugyanakkor vizsgálatunkból azt is látjuk, hogy az iskolák nem csupán interkulturális szocializációs stratégiával állnak hadilábon, hanem az oktatási-nevelési folyamatnak alig vagy csak igen kevés része a másság, az értékek és érdekek

közötti konszenzus keresése. A kisebbségi vélemények e tekintetben valamivel árnyaltabbak, de a zárt rendszerek sajátossága jól megfigyelhető a kisebbségek esetében is. Valójában nincs igazi kisebbségi-többségi társadalmi konszenzus. A kisebbségi és többségi fiataloknak „amúgy semmi bajuk egymással”, csak ne lennének ezek a különbözőségek.

Az identitás és a tudat mind a kisebbségi mind a magyar fiataloknál jelentős változáson ment keresztül. Jelentősen befolyásolja a tudat és az identitás változását a társadalom, a politika befolyása pedig még a társadalmi hatásoknál is jobban megfigyelhető.

A vélemények alapján látni lehet azt is, hogy igen egyenlőtlen helyzetben vannak a különböző hazai nemzetiségek. A magyar fiatalok meglátása szerint is egészen eltérőek a különböző kisebbségek integrációs lehetőségei és igen eltérőek a különböző szegregációs „hajlamok” is.

A nemzetiségi fiatalok véleményalkotása kapcsán gyakorta megjelenik a saját és a határon túli magyarság helyzetének összevetése. Meglátásuk szerint több területen előnyt élveznek, kedvezőbb elbírálásban részesülnek a határon túli magyarok mint a hazai kisebbségek. Ezek a vélemények elsősorban annak a politikai és kisebb mértékben a társadalmi folyamatoknak a hatásán indukálódnak, amelyek ma „körülveszik” a kisebbségi és többségi fiatalokat egyaránt.

Milyen valójában a kisebbségi és többségi fiatalok egymásról alkotott képe? Mire enged következtetni az egymásról alkotott kép? Vizsgálatunk természetesen nem tud, nem is törekedett arra, hogy recepttel szolgáljon, de azt vállalja, hogy jelezze: a fiatalok egymásról alkotott képe hiányos információkon alapul, tele van konvencióval és nem mentes az előítéletektől sem, ugyanakkor általánosságban nem ellenséges, de bizalmatlan. Differenciált, de számos területen általánosító. A kortárs csoport sajátosságait figyelembe véve, a társadalmi-politikai folyamatokról nem megfélelkezve látjuk, hogy a vélemények egy részén keresztül részben leképeződik magának a társadalomnak a véleménye a kisebbségi-többségi viszonyt illetően.

Az is látszik, hogy a vélemények nem mindig következetesek és helyenként ellentmondásosak. Az egymásról alkotott kép meg-

formálása a megkérdezett kisebbségi és többségi fiataloknál nem egy véglegesen állandó és megváltoztathatatlan véleményt tükröz. Annak a lehetősége azonban fennáll, hogy bizonyos releváns vélemények, beállítódások és attribúciók konvertálása megtörténjék és megjelenítődjék a társadalom különböző színterein.

A főiskolások és egyetemisták véleménye, tapasztalatai fontosak a társadalom jövőképek megfogalmazása szempontjából is. A vizsgálat mért eredményeken alapul, Habermans szavaival élve a mérési sztenderdek szabályok, amelyeknek megfelelően a köznyelvi interpretált mindennapi tapasztalatokat (is) újjászervezhetjük és tudományos adatokká alakíthatjuk át.⁴⁰ Talán érdemes, ha nem is mindenben újjászervezni, de felhasználni a felsőoktatás legfontosabb szereplőinek, a hallgatóknak a véleményét e kétségtelenül a mindennapi életre is kiterjedő kérdésben a nemzeti és etnikai kisebbségi kérdésében. Fontos lehet a fiatalok véleménye, abból a szempontból is, Weberre⁴¹ hivatkozva a mért eredmények alapján, hogy valójában a társadalmi cselekvést értelmezve kívánjuk megérteni és ezáltal esetleg és esetenként hatásaiban okságilag magyarázni, az empirikus szabályszerűségekre vonatkozó feltevéseket levezetni, indokolni a vizsgált problematikára vonatkozólag.

Mellékletek, táblázatok

Nemzetiség	BTK					ÉVFOLYAMOK					TTK	össz. N=678	100 %
	I. N=82	II. N=71	III. N=61	IV. N=67	V. N=73	I. N=80	II. N=60	III. N=54	IV. N=70	V. N=60			
bolgár	12	24	31	18	20	23	14	7	16	10	175	25,8	
cigány (roma)	60	57	42	39	52	54	46	50	54	51	505	74,4	
görög	7	14	21	9	11	29	33	16	20	14	174	25,6	
horvát	80	70	61	65	72	61	50	51	67	50	626	92,3	
német	81	71	60	66	70	77	50	53	62	51	641	94,5	
lengyel	10	30	39	28	34	28	10	20	16	19	234	34,5	
örmény	9	12	16	7	20	20	7	20	11	6	128	18,8	
román	81	71	60	66	70	51	36	48	59	50	592	87,3	
ruszin	21	28	36	17	24	6	11	19	10	4	177	26,1	
szerb	70	71	50	59	68	69	42	52	66	53	600	88,4	
szlovák	71	70	59	60	60	66	54	47	64	53	604	89,0	
szlovén	34	40	28	31	19	31	20	20	12	27	262	38,6	
ukrán	26	33	17	24	29	17	16	9	14	23	208	30,6	
török	17	16	18	12	16	20	10	14	8	9	140	20,6	
zsidó	70	66	47	58	60	67	40	46	60	52	566	83,4	
orosz	48	32	37	21	22	31	19	20	32	10	272	40,1	

Nemzetiség	Becsült létszám (fő)			A kisebbségi szervezetek által közölt "hivatalos" létszám (fő)	Válaszok %		
					a	b	c
bolgár	a-1000	b-3000	c-5500	300	29	28	43
cigány (roma)	a-600000	b-250000	c-1mill	600000	31	24	45
görög	a-1500	b-3000	c-6000	3000	18	62	20
horvát	a-6000	b-9000	c-130000	90000	17	22	61
német	a-220000	b-290000	c-60000	220000	18	59	23
lengyel	a-5000	b-7500	c-10000	10000	51	30	19
örmény	a-1500	b-3500	c-6500	3500	33	26	41
román	a-10000	b-25000	c-40000	25000	53	31	16
ruszin	a-1000	b-2000	c-3000	1000	19	60	11
szerb	a-3000	b-5000	c-7000	5000	17	12	71
szlovák	a-100000	b-110000	c-50000	110000	68	17	15
szlovén	a-5000	b-6000	c-9000	5000	21	11	68
ukrán	a-1000	b-1500	c-2500	1000	70	21	9

1. Támogatás az 1994–1995-ös évben (MFt)

		%
a	250–300	39
b	1900–2200	57
c	5500–6000	4

2. A nemzetiségeknek jutatott költségvetési támogatás

	%
SOK	43
KEVÉS	3
ELEGENDŐ	54

3. Mennyit tartanának kívánatosnak

	%
TÖBBET	3,2
KEVESEBBET	38
SEMENNYIT	0,8
UGYANENNYIT	58

4. Melyik nemzetiség kapta a legtöbb támogatást

	%
CIGÁNY	61
ZSIDÓ	14
ROMÁN	9
SZLOVÁK	7
HORVÁT	5
NÉMET	4

NEMZETISÉG	TULAJDONSÁG	N=636
BOLGÁR	Barátságosak	73
	Becsületesek	46
	Önzők	28
	Szolidárisak	28
	Megbízhatatlanok	39
	Ellenségesek	10
	Műveltek	24
	Szegények	68
	Gazdagok	12
	Családszeretők	58
	Műveletlenek	6
	Igazmondók	15
	Nagylelkűek	2
	Közönségesek	14
	Lusták	44

NEMZETISÉG	TULAJDONSÁG	N=636
CIGÁNY	Barátságosak	52
	Becsületesek	19
	Önzők	59
	Szolidárisak	181
	Megbízhatatlanok	316
	Ellenségesek	209
	Műveltek	36
	Szegények	272
	Gazdagok	12
	Családszerető	286
	Műveletlenek	304
	Igazmondók	18
	Nagylelkűek	63
	Közönségesek	201
Lusták	267	

NEMZETISÉG	TULAJDONSÁG	N=636
GÖRÖG	Barátságosak	212
	Becsületesek	180
	Önzők	10
	Szolidárisak	107
	Megbízhatatlanok	93
	Ellenségesek	14
	Műveltek	124
	Szegények	34
	Gazdagok	92
	Családszeretők	231
	Műveletlenek	16
	Igazmondóak	39
	Nagylelkűek	246
	Közönségesek	7
	Lusták	28

NEMZETISÉG	TULAJDONSÁG	N=636
HORVÁT	Barátságosak	131
	Becsületesek	157
	Önzők	69
	Szolidárisak	107
	Megbízhatatlanok	148
	Ellenségesek	165
	Műveltek	120
	Szegények	46
	Gazdagok	77
	Családszerető	226
	Műveletlenek	63
	Igazmondóak	34
	Nagylelkűek	97
	Közönségesek	78
	Lusták	8

NEMZETISÉG	TULAJDONSÁG	N=636
NÉMET	Barátságosak	88
	Becsületesek	281
	Önzőek	241
	Szolidárisak	70
	Megbízhatatlanok	17
	Ellenségesek	45
	Műveltek	237
	Szegények	3
	Gazdagok	293
	Családszeretők	159
	Műveletlenek	22
	Igazmondók	138
	Nagylelkűek	62
	Közönségesek	34
	Lusták	6

NEMZETISÉG	TULAJDONSÁG	N=636
LENGYEL	Barátságosak	287
	Becsületesek	176
	Önzőek	36
	Szolidárisak	249
	Megbízhatatlanok	37
	Ellenségesek	8
	Műveltek	149
	Szegények	76
	Gazdagok	83
	Családszeretők	221
	Műveletlenek	32
	Igazmondók	61
	Nagylelkűek	102
	Közönségesek	3
Lusták	21	

NEMZETISÉG	TULAJDONSÁG	N=636
ÖRMÉNY	Barátságosak	44
	Becsületesek	87
	Önzők	18
	Szolidárisak	58
	Megbízhatatlanok	19
	Ellenségesek	20
	Műveltek	104
	Szegények	36
	Gazdagok	54
	Családszeretők	77
	Műveletlenek	6
	Igazmondóak	16
	Nagylelkűek	38
	Közönségesek	24
	Lusták	19

NEMZETISÉG	TULAJDONSÁG	N=636
ROMÁN	Barátságosak	36
	Becsületesek	47
	Önzők	29
	Szolidárisak	69
	Megbízhatatlanok	138
	Ellenségesek	171
	Műveltek	39
	Szegények	155
	Gazdagok	9
	Családszeretők	24
	Műveletlenek	142
	Igazmondóak	8
	Nagylelkűek	14
	Közönségesek	86
Lusták	92	

NEMZETISÉG	TULAJDONSÁG	N=636
RUSZIN	Barátságosak	60
	Becsületesek	76
	Önzők	17
	Szolidárisak	56
	Megbízhatatlanok	12
	Ellenségesek	8
	Műveltek	55
	Szegények	79
	Gazdagok	2
	Családszeretők	88
	Műveletlenek	31
	Igazmondóak	48
	Nagylelkűek	59
	Közönségesek	9
Lusták	10	

NEMZETISÉG	TULAJDONSÁG	N=636
SZERB	Barátságosak	72
	Becsületesek	43
	Önzőek	127
	Szolidárisak	38
	Megbízhatatlanok	161
	Ellenségesek	240
	Műveltek	48
	Szegények	88
	Gazdagok	34
	Családszeretők	167
	Műveletlenek	189
	Igazmondóak	40
	Nagylelkűek	36
	Közönségesek	68
	Lusták	51

NEMZETISÉG	TULAJDONSÁG	N=636
SZLOVÁK	Barátságosak	42
	Becsületesek	53
	Önzőek	77
	Szolidárisak	36
	Megbízhatatlanok	190
	Ellenségesek	181
	Műveltek	32
	Szegények	83
	Gazdagok	27
	Családszerető	93
	Műveletlenek	88
	Igazmondók	4
	Nagylelkűek	9
	Közönségesek	33
Lusták	48	

NEMZETISÉG	TULAJDONSÁG	N=636
SZLOVÉN	Barátságosak	89
	Becsületesek	114
	Önzőek	26
	Szolidárisak	79
	Megbízhatatlanok	16
	Ellenségesek	38
	Műveltek	80
	Szegények	10
	Gazdagok	79
	Családszeretők	81
	Műveletlenek	13
	Igazmondóak	7
	Nagylelkűek	62
	Közönségesek	8
Lusták	2	

NEMZETISÉG	TULAJDONSÁG	N=636
UKRÁN	Barátságosak	67
	Becsületesek	29
	Önzők	33
	Szolidárisak	57
	Megbízhatatlanok	86
	Ellenségesek	28
	Műveltek	40
	Szegények	94
	Gazdagok	22
	Családszeretők	87
	Műveletlenek	61
	Igazmondóak	4
	Nagylelkűek	8
	Közönségesek	16
	Lusták	29

NEMZETISÉG	TULAJDONSÁG	N=636
MAGYAR	Barátságosak	29
	Becsületesek	21
	Önzők	18
	Szolidárisak	16
	Megbízhatatlanok	14
	Ellenségesek	16
	Műveltek	36
	Szegények	26
	Gazdagok	4
	Családszerető	36
	Műveletlenek	9
	Igazmondók	7
	Nagylelkűek	26
	Közönségesek	11
	Lusták	6

Nemzetiség	N=636	
	%	
	igen	nem
bolgár	14	86
cigány (roma)	4	96
görög	72	28
horvát	21	79
német	67	33
lengyel	39	61
örmény	10	90
román	7	93
ruszin	12	88
szerb	8	92
szlovák	8	92
szlovén	32	68
ukrán	11	89

5/2. sz. melléklet

Nemzetiség	N=46	
	%	
	igen	nem
bolgár	32	68
cigány (roma)	9	91
görög	83	17
horvát	71	29
német	77	23
lengyel	60	40
örmény	24	76
román	13	77
ruszin	20	80
szerb	11	89
szlovák	43	57
szlovén	68	32
ukrán	28	72
magyar*	82	18

6/1. sz. melléklet

Nemzetiség	N=636	
	%	
	igen	nem
bolgár	61	39
cigány (roma)	18	72
görög	88	12
horvát	59	41
német	92	8
lengyel	89	11
örmény	34	66
román	22	78
ruszin	38	62
szerb	29	61
szlovák	31	69
szlovén	62	38
ukrán	37	63

6/2. sz. melléklet

Nemzetiség	N=46	
	%	
	igen	nem
bolgár	68	32
cigány (roma)	21	79
görög	92	8
horvát	84	16
német	91	9
lengyel	84	16
örmény	57	43
román	49	51
ruszin	46	54
szerb	23	77
szlovák	65	35
szlovén	76	24
ukrán	42	58
magyar*	94	6

Nemzetiség: Bolgár**N=607**

VÁLTOZÓK	%	FÉRFI %	NŐ %
Szokásaiban	68	27	73
Étkezésében	22	39	61
Öltözködésében	19	32	68
Szabadidő eltöltésében	27	53	47
Lakáskörülményeiben	17	44	56
Gyermeknevelési hagyományjaiban	28	30	70
Mindenben	21	66	34
Más az életkörülményük, de nem tudom miben más	15	46	54
Ezen nem gondolkoztam	7	72	28
Nincs különbség	12	69	31

Nemzetiség: Cigány**N=607**

VÁLTOZÓK	%	FÉRFI %	NŐ %
Szokásaiban	88	42	58
Étkezéseiben	37	33	67
Öltözködésében	64	61	39
Szabadidő eltöltésében	41	56	44
Lakáskörülményeiben	79	73	27
Gyermeknevelési hagyományaiban	68	30	70
Mindenben	43	83	27
Más az életkörülményük, de nem tudom miben más	47	32	68
Ezen nem gondolkoztam	28	51	49
Nincs különbség	4	82	18

Nemzetiség: Görög

N=607

VÁLTOZÓK	%	FÉRFI %	NŐ %
Szokásaiban	81	14	86
Étkezésében	78	62	38
Öltözködésében	36	33	77
Szabadidő eltöltésében	42	56	44
Lakáskörülményeiben	38	41	59
Gyermeknevelési hagyományjaiban	20	32	68
Mindenben	8	27	73
Más az életkörülményük, de nem tudom miben más	21	42	58
Ezen nem gondolkoztam	33	63	37
Nincs különbség	5	72	28

Nemzetiség: Horvát**N=607**

VÁLTOZÓK	%	FÉRFI %	NŐ %
Szokásaiban	33	67	33
Étkezésében	12	71	29
Öltözködésében	16	39	61
Szabadidő eltöltésében	7	38	62
Lakáskörülményeiben	10	45	55
Gyermeknevelési hagyományjaiban	16	34	66
Mindenben	4	82	18
Más az életkörülményük, de nem tudom miben más	6	74	26
Ezen nem gondolkoztam	14	62	38
Nincs különbség	17	66	34

Nemzetiség: Német**N=607**

VÁLTOZÓK	%	FÉRFI %	NŐ %
Szokásaiban	68	27	73
Étkezésében	41	41	59
Öltözködésében	13	32	68
Szabadidő eltöltésében	29	26	74
Lakáskörülményeiben	77	49	51
Gyermeknevelési hagyományjaiban	31	44	56
Mindenben	11	73	27
Más az életkörülményük, de nem tudom miben más	8	82	18
Ezen nem gondolkoztam	17	76	24
Nincs különbség	14	68	32

Nemzetiség: Lengyel**N=607**

VÁLTOZÓK	%	FÉRFI %	NŐ %
Szokásaiban	19	47	53
Étkezésében	7	33	67
Öltözködésében	2	13	87
Szabadidő eltöltésében	14	42	58
Lakáskörülményeiben	19	25	75
Gyermeknevelési hagyományjaiban	16	32	68
Mindenben	4	77	23
Más az életkörülményük, de nem tudom miben más	69	36	64
Ezen nem gondolkoztam	17	56	44
Nincs különbség	22	66	34

Nemzetiség: Örmény

N=607

VÁLTOZÓK	%	FÉRFI %	NŐ %
Szokásaiban	61	74	26
Étkezésében	41	43	57
Öltözködésében	18	41	59
Szabadidő eltöltésében	11	49	51
Lakáskörülményeiben	33	67	33
Gyermeknevelési hagyományjaiban	18	35	65
Mindenben	6	81	19
Más az életkörülményük, de nem tudom miben más	7	66	34
Ezen nem gondolkoztam	7	61	39
Nincs különbség	5	53	47

Nemzetiség: Román**N=607**

VÁLTOZÁSOK	%	FÉRFI %	NŐ %
Szokásaiban	72	39	61
Étkezésében	26	32	68
Öltözködésében	29	29	71
Szabadidő eltöltésében	37	56	44
Lakáskörülményeiben	58	74	26
Gyermeknevelési hagyományaiban	63	21	79
Mindenben	66	68	32
Más az életkörülményük, de nem tudom miben más	16	28	72
Ezen nem gondolkoztam	9	31	69
Nincs különbség	4	42	58

Nemzetiség: Ruszin**N=607**

VÁLTOZÓK	%	FÉRFI %	NŐ %
Szokásaiban	38	21	79
Étkezésében	17	36	64
Öltözködésében	16	24	76
Szabadidő eltöltésében	6	51	49
Lakáskörülményeiben	6	42	58
Gyermeknevelési hagyományaiban	9	39	61
Mindenben	3	70	30
Más az életkörülményük, de nem tudom miben más	24	67	33
Ezen nem gondolkoztam	69	61	39
Nincs különbség	4	28	72

Nemzetiség: Szerb**N=607**

VÁLTOZÓK	%	FÉRFI %	NŐ %
Szokásaiban	38	67	33
Étkezésében	34	52	48
Öltözködésében	17	43	57
Szabadidő eltöltésében	23	34	66
Lakáskörülményeiben	29	38	62
Gyereknevelési hagyományaiban	31	47	53
Mindenben	52	68	32
Más az életkörülményük, de nem tudom miben más	19	27	73
Ezen nem gondolkoztam	6	37	63
Nincs különbség	2	19	81

Nemzetiség: Szlovák**N=607**

VÁLTOZÓK	%	FÉRFI %	NŐ %
Szokásaiban	67	38	62
Étkezésében	13	57	43
Öltözködésében	6	32	68
Szabadidő eltöltésében	12	43	57
Lakáskörülményeiben	8	49	51
Gyermeknevelési hagyományjaiban	24	42	58
Mindenben	61	67	33
Más az életkörülményük, de nem tudom miben más	36	48	52
Ezen nem gondolkoztam	6	31	69
Nincs különbség	3	27	73

Nemzetiség: Szlovén**N=607**

VÁLTOZÓK	%	FÉRFI %	NŐ %
Szokásaiban	31	29	71
Étkezésében	5	14	86
Öltözködésében	18	31	69
Szabadidő eltöltésében	24	37	63
Lakáskörülményeiben	33	43	57
Gyermeknevelési hagyományjaiban	12	32	68
Mindenben	4	46	54
Más az életkörülményük, de nem tudom miben más	19	59	41
Ezen nem gondolkoztam	28	66	34
Nincs különbség	56	43	57

Nemzetiség: Ukrán**N=607**

VÁLTOZÓK	%	FÉRFI %	NŐ %
szokásaiban	48	43	57
Étkezésében	27	34	66
Öltözködésében	11	28	72
Szabadidő eltöltésében	7	31	59
Lakáskörülményeiben	16	58	42
Gyermeknevelési hagyományaikban	26	31	69
Mindenben	6	37	63
Más az életkörülményük, de nem tudom miben más	16	53	47
Ezen nem gondolkoztam	68	77	23
Nincs különbség	7	62	38

Nemzetiség: Magyar

N=607

VÁLTOZÓK	%	FÉRFI %	NŐ %
Szokásaiban	74	53	47
Étkezésében	57	69	31
Öltözködésében	7	12	88
Szabadidő eltöltésében	7	62	38
Lakáskörülményeiben	9	66	34
Gyermeknevelési hagyományjaiban	69	29	71
Mindenben	3	100	0
Más az életkörülményük, de nem tudom miben más	8	44	56
Ezen nem gondolkoztam	7	73	27
Nincs különbség	12	36	64

NEMZETISÉG	N=602				
	AUTONÓMIA TÍPUSAI %				
	TERÜ- LETI	POLI- TIKAI	KULTÚ- RÁLIS	SZEMÉ- LYI	SEM- MILYEN
BOLGÁR	–	–	31	33	–
CIGÁNY	–	–	28	31	8
GÖRÖG	–	–	56	64	–
HORVÁT	–	–	44	49	3
NÉMET	3	8	72	67	–
LENGYEL	–	–	47	62	–
ÖRMÉNY	–	–	39	32	2
ROMÁN	–	–	32	34	6
RUSZIN	–	–	34	42	–
SZERB	–	–	39	46	4
SZLOVÁK	–	–	29	33	2
SZLOVÉN	–	–	52	56	–
UKRÁN	–	–	42	47	–

NEMZETISÉG	N=46				
	AUTONÓMIA TÍPUSAI %				
	TERÜ- LETI	POLI- TIKAI	KULTÚ- RÁLIS	SZEMÉ- LYI	SEM- MILYEN
BOLGÁR	–	–	59	46	–
CIGÁNY	–	–	32	52	3
GÖRÖG	–	2	73	68	–
HORVÁT	9	8	86	73	3
NÉMET	7	5	89	77	–
LENGYEL	–	2	67	75	–
ÖRMÉNY	–	2	57	49	–
ROMÁN	–	–	62	71	–
RUSZIN	–	–	62	57	–
SZERB	–	–	43	52	6
SZLOVÁK	6	4	71	73	–
SZLOVÉN	8	7	82	71	–
UKRÁN	–	–	58	66	–

Nemzetiségek: Horvátok

N=30

KÉRDÉS SORSZÁMA	MEGNEVEZÉS,VÁLASZOK	%
1.	MAGYARORSZÁG	100
2.	HORVÁTORSZÁG	100
3.	MAGYARORSZÁGON	89
	HORVÁTORSZÁGBAN	11
4.	HORVÁTORSZÁGBAN	73
	MÁSHOL	27
5.	IGEN	9
	NEM	91

Nemzetiségek: Németek

N=30

KÉRDÉS SORSZÁMA	MEGNEVEZÉS,VÁLASZOK	%
1.	MAGYARORSZÁG	100
2.	NÉMETORSZÁG	100
3.	MAGYARORSZÁGON	84
	NÉMETORSZÁGBAN	16
4.	NÉMETORSZÁGBAN	96
	MÁSHOL	4
5.	IGEN	17
	NEM	83

Magyar fiatalok

N=472

KÉRDÉS SORSZÁMA	MEGNEVEZÉS,VÁLASZOK	%
1.	MAGYARORSZÁG	95,5
	JUGOSZLÁVIA	0,5
2.	MAGYARORSZÁGON	68
	KÜLFÖLDÖN	32
3.	IGEN	39
	NEM	61
	NÉMETORSZÁG	89
4.	IZRAEL	9
	HORVÁTORSZÁG	2
	IGEN	36
	NEM	64

Nemzetiség: Bolgár

N=526

HELYI, TELEPÜLÉSI SZINTEN	IGEN	NEM	CSAK AZ ŐKET ÉRINTŐ ESETEK BEN
KULTÚRA	12	7	78
GAZDASÁG	–	–	16
POLITIKA	–	–	37
OKTATÁS	4	–	91
JOG	–	–	24

ORSZÁGOS SZINTEN	IGEN	NEM	CSAK AZ ŐKET ÉRINTŐ ESETEK BEN
KULTÚRA	–	–	26
GAZDASÁG	–	4	–
POLITIKA	–	2	6
OKTATÁS	–	–	8
JOG	–	9	4

Nemzetiség: Cigány

N=526

HELYI, TELEPÜLÉSI SZINTEN	IGEN	NEM	CSAK AZ ŐKET ÉRINTŐ ESETEKBEN
KULTÚRA	5	22	39
GAZDASÁG	–	–	8
POLITIKA	–	–	2
OKTATÁS	8	14	43
JOG	–	–	11

ORSZÁGOS SZINTEN	IGEN	NEM	CSAK AZ ŐKET ÉRINTŐ ESETEKBEN
KULTÚRA	3	–	12
GAZDASÁG	–	–	2
POLITIKA	–	23	–
OKTATÁS	–	7	16
JOG	2	8	3

Nemzetiség: Görög

N=526

HELYI, TELEPÜLÉSI SZINTEN	IGEN	NEM	CSAK AZ ŐKET ÉRINTŐ ESETEKBEN
KULTÚRA	27	–	52
GAZDASÁG	7	2	18
POLITIKA	11	–	43
OKTATÁS	21	–	51
JOG	–	–	28

ORSZÁGOS SZINTEN	IGEN	NEM	CSAK AZ ŐKET ÉRINTŐ ESETEKBEN
KULTÚRA	19	6	43
GAZDASÁG	2	–	31
POLITIKA	–	3	16
OKTATÁS	–	–	9
JOG	–	–	2

Nemzetiség: Horvát

N=526

HELYI, TELEPÜLÉSI SZINTEN	IGEN	NEM	CSAK AZ ŐKET ÉRINTŐ ESETEKBEN
KULTÚRA	31	6	52
GAZDASÁG	7	3	9
POLITIKA	3	2	14
OKTATÁS	14	–	59
JOG	6	2	24

ORSZÁGOS SZINTEN	IGEN	NEM	CSAK AZ ŐKET ÉRINTŐ ESETEKBEN
KULTÚRA	16	8	26
GAZDASÁG	7	3	11
POLITIKA	2	–	7
OKTATÁS	6	2	16
JOG	2	4	19

Nemzetiség: Német

N=526

HELYI, TELEPÜLÉSI SZINTEN	IGEN	NEM	CSAK AZ ŐKET ÉRINTŐ ESETEKBEN
KULTÚRA	64	–	14
GAZDASÁG	58	–	7
POLITIKA	42	2	24
OKTATÁS	67	–	13
JOG	44	1	33

ORSZÁGOS SZINTEN	IGEN	NEM	CSAK AZ ŐKET ÉRINTŐ ESETEKBEN
KULTÚRA	53	–	17
GAZDASÁG	62	–	6
POLITIKA	41	1	34
OKTATÁS	51	–	22
JOG	32	–	43

Nemzetiség: Lengyel

N=526

HELYI, TELEPÜLÉSI SZINTEN	IGEN	NEM	CSAK AZ ŐKET ÉRINTŐ ESETEKBEN
KULTÚRA	27	6	54
GAZDASÁG	7	–	36
POLITIKA	5	2	41
OKTATÁS	19	–	38
JOG	3	–	24

ORSZÁGOS SZINTEN	IGEN	NEM	CSAK AZ ŐKET ÉRINTŐ ESETEKBEN
KULTÚRA	7	–	14
GAZDASÁG	3	–	9
POLITIKA	–	–	7
OKTATÁS	1	–	21
JOG	–	–	6

Nemzetiség: Örmény

N=526

HELYI, TELEPÜLÉSI SZIN- TEN	IGEN	NEM	CSAK AZ ŐKET ÉRINTŐ ESETEKBEN
KULTÚRA	9	3	42
GAZDASÁG	11	6	23
POLITIKA	6	–	31
OKTATÁS	14	–	22
JOG	2	4	18

ORSZÁGOS SZINTEN	IGEN	NEM	CSAK AZ ŐKET ÉRINTŐ ESETEKBEN
KULTÚRA	4	4	23
GAZDASÁG	2	–	12
POLITIKA	–	–	9
OKTATÁS	1	–	16
JOG	–	–	7

Nemzetiség: Román**N=526**

HELYI, TELEPÜLÉSI SZINTEN	IGEN	NEM	CSAK AZ ŐKET ÉRINTŐ ESETEKBEN
KULTÚRA	7	6	38
GAZDASÁG	–	7	2
POLITIKA	3	24	21
OKTATÁS	14	–	37
JOG	2	6	6

ORSZÁGOS SZINTEN	IGEN	NEM	CSAK AZ ŐKET ÉRINTŐ ESETBEN
KULTÚRA	2	3	16
GAZDASÁG	–	18	9
POLITIKA	–	–	6
OKTATÁS	3	–	11
JOG	–	–	5

Nemzetiség: Ruszin

N=526

HELYI, TELEPÜLÉSI SZINTEN	IGEN	NEM	CSAK AZ ŐKET ÉRINTŐ ESETEKBEN
KULTÚRA	11	2	36
GAZDASÁG	–	–	24
POLITIKA	2	6	21
OKTATÁS	7	–	39
JOG	–	–	4

ORSZÁGOS SZINTEN	IGEN	NEM	CSAK AZ ŐKET ÉRINTŐ ESETEKBEN
KULTÚRA	–	–	6
GAZDASÁG	3	5	8
POLITIKA	–	8	7
OKTATÁS	–	–	18
JOG	–	–	4

Nemzetiség: Szerb

N=526

HELYI, TELEPÜLÉSI SZINTEN	IGEN	NEM	CSAK AZ ŐKET ÉRINTŐ ESETEKBEN
KULTÚRA	18	9	33
GAZDASÁG	–	6	9
POLITIKA	–	11	6
OKTATÁS	4	2	38
JOG	3	6	6

ORSZÁGOS SZINTEN	IGEN	NEM	CSAK AZ ŐKET ÉRINTŐ ESETEKBEN
KULTÚRA	–	12	6
GAZDASÁG	–	–	3
POLITIKA	–	2	5
OKTATÁS	2	–	14
JOG	–	8	2

Nemzetiség: Szlovák

N=526

HELYI, TELEPÜLÉSI SZINTEN	IGEN	NEM	CSAK AZ ŐKET ÉRINTŐ ESETEKBEN
KULTÚRA	19	6	27
GAZDASÁG	3	4	16
POLITIKA	2	12	8
OKTATÁS	4	2	28
JOG	–	2	8

ORSZÁGOS SZINTEN	IGEN	NEM	CSAK AZ ŐKET ÉRINTŐ ESETEKBEN
KULTÚRA	2	6	8
GAZDASÁG	–	4	2
POLITIKA	–	–	6
OKTATÁS	–	3	9
JOG	–	6	6

Nemzetiség: Szlovén

N=526

HELYI, TELEPÜLÉSI SZINTEN	IGEN	NEM	CSAK AZ ŐKET ÉRINTŐ ESETEKBEN
KULTÚRA	21	2	62
GAZDASÁG	7	–	44
POLITIKA	3	–	41
OKTATÁS	18	–	59
JOG	6	2	33

ORSZÁGOS SZINTEN	IGEN	NEM	CSAK AZ ŐKET ÉRINTŐ ESETEKBEN
KULTÚRA	7	3	28
GAZDASÁG	2	–	23
POLITIKA	–	–	21
OKTATÁS	14	–	19
JOG	–	–	8

Nemzetiség: Ukrán

N=526

HELYI, TELEPÜLÉSI SZINTEN	IGEN	NEM	CSAK AZ ŐKET ÉRINTŐ ESETEKBEN
KULTÚRA	14	3	41
GAZDASÁG	3	2	19
POLITIKA	–	9	12
OKTATÁS	26	–	31
JOG	2	7	21

ORSZÁGOS SZINTEN	IGEN	NEM	CSAK AZ ŐKET ÉRINTŐ ESETEKBEN
KULTÚRA	9	5	2
GAZDASÁG	–	11	6
POLITIKA	–	6	4
OKTATÁS	–	2	14
JOG	–	16	8

Nemzetiség: Határon túli magyarság

N=58

HELYI, TELEPÜLÉSI SZINTEN	IGEN	NEM	CSAK AZ ŐKET ÉRINTŐ ESETEKBEN
KULTÚRA	76	–	12
GAZDASÁG	24	3	52
POLITIKA	49	–	36
OKTATÁS	87	–	3
JOG	49	–	14

ORSZÁGOS SZINTEN	IGEN	NEM	CSAK AZ ŐKET ÉRINTŐ ESETEKBEN
KULTÚRA	63	–	32
GAZDASÁG	13	2	46
POLITIKA	36	2	48
OKTATÁS	42	–	43
JOG	36	–	32

Nemzetiség: Bolgár

N=460

1. Mennyire vallásosak a nemzetiségek

KICSIT	NAGYON	EGYÁLTALÁN NEM
33	67	–

2. Mi a szerepe a vallásnak a nemzetiség életében?

KÖZÖSSÉGET MEGTARTÓ ERŐ	1
ELKÜLÖNÜLÉSI ALKALOM	2
IDENTITÁST ERŐSÍTŐ TÉNYEZŐ	4
NINCS NEMZETISÉGI CSAK VALLÁSI SZEREPE VAN	3
SEMMILYEN SZEREPE SINCS	5

Nemzetiség: Cigány

N=460

1. Mennyire vallásosak a nemzetiségek

KICSIT	NAGYON	EGYÁLTALÁN NEM
46	52	2

2. Mi a szerepe a vallásnak a nemzetiség életében?

KÖZÖSSÉGET MEGTARTÓ ERŐ	2
ELKÜLÖNÜLÉSI ALKALOM	1
IDENTITÁST ERŐSÍTŐ TÉNYEZŐ	4
NINCS NEMZETISÉGI CSAK VALLÁSI SZEREPE VAN	3
SEMMILYEN SZEREPE SINCS	5

Nemzetiség: Görög

N=460

1. Mennyire vallásosak a nemzetiségek

KICSIT	NAGYON	EGYÁLTALÁN NEM
56	44	–

2. Mi a szerepe a vallásnak a nemzetiség életében?

KÖZÖSSÉGET MEGTARTÓ ERŐ	2
ELKÜLÖNÜLÉSI ALKALOM	5
IDENTITÁST ERŐSÍTŐ TÉNYEZŐ	4
NINCS NEMZETISÉGI CSAK VALLÁSI SZEREPE VAN	1
SEMMILYEN SZEREPE SINCS	3

Nemzetiség: Horvát

N=460

1. Mennyire vallásosak a nemzetiségek

KICSIT	NAGYON	EGYÁLTALÁN NEM
31	69	–

2. Mi a szerepe a vallásnak a nemzetiség életében?

KÖZÖSSÉGET MEGTARTÓ ERŐ	1
ELKÜLÖNÜLÉSI ALKALOM	4
IDENTITÁST ERŐSÍTŐ TÉNYEZŐ	3
NINCS NEMZETISÉGI CSAK VALLÁSI SZEREPE VAN	2
SEMMILYEN SZEREPE SINCS	5

Nemzetiség: Német

N=460

1. Mennyire vallásosak a nemzetiségek

KICSIT	NAGYON	EGYÁLTALÁN NEM
32	68	–

2. Mi a szerepe a vallásnak a nemzetiség életében?

KÖZÖSSÉGET MEGTARTÓ ERŐ	3
ELKÜLÖNÜLÉSI ALKALOM	4
IDENTITÁST ERŐSÍTŐ TÉNYEZŐ	2
NINCS NEMZETISÉGI CSAK VALLÁSI SZEREPE VAN	1
SEMMILYEN SZEREPE SINCS	5

Nemzetiség: Lengyel**N=460****1. Mennyire vallásosak a nemzetiségek**

KICSIT	NAGYON	EGYÁLTALÁN NEM
22	78	–

2. Mi a szerepe a vallásnak a nemzetiség életében?

KÖZÖSSÉGET MEGTARTÓ ERŐ	2
ELKÜLÖNÜLÉSI ALKALOM	4
IDENTITÁST ERŐSÍTŐ TÉNYEZŐ	3
NINCS NEMZETISÉGI CSAK VALLÁSI SZEREPE VAN	1
SEMMILYEN SZEREPE SINCSE	5

Nemzetiség: Örmény

N=460

1. Mennyire vallásosak a nemzetiségek

KICSIT	NAGYON	EGYÁLTALÁN NEM
46	54	–

2. Mi a szerepe a vallásnak a nemzetiség életében?

KÖZÖSSÉGET MEGTARTÓ ERŐ	4
ELKÜLÖNÜLÉSI ALKALOM	1
IDENTITÁST ERŐSÍTŐ TÉNYEZŐ	2
NINCS NEMZETISÉGI CSAK VALLÁSI SZEREPE VAN	3
SEMMILYEN SZEREPE SINCS	5

Nemzetiség: Román

N=460

1. Mennyire vallásosak a nemzetiségek

KICSIT	NAGYON	EGYÁLTALÁN NEM
39	61	–

2. Mi a szerepe a vallásnak a nemzetiség életében?

KÖZÖSSÉGET MEGTARTÓ ERŐ	2
ELKÜLÖNÜLÉSI ALKALOM	1
IDENTITÁST ERŐSÍTŐ TÉNYEZŐ	3
NINCS NEMZETISÉGI CSAK VALLÁSI SZEREPE VAN	4
SEMMILYEN SZEREPE SINCS	5

Nemzetiség: Ruszin

N=460

1. Mennyire vallásosak a nemzetiségek

KICSIT	NAGYON	EGYÁLTALÁN NEM
47	51	2

2. Mi a szerepe a vallásnak a nemzetiség életében?

KÖZÖSSÉGET MEGTARTÓ ERŐ	3
ELKÜLÖNÜLÉSI ALKALOM	1
IDENTITÁST ERŐSÍTŐ TÉNYEZŐ	4
NINCS NEMZETISÉGI CSAK VALLÁSI SZEREPE VAN	2
SEMMILYEN SZEREPE SINCS	5

Nemzetiség: Szerb

N=460

1. Mennyire vallásosak a nemzetiségek

KICSIT	NAGYON	EGYÁLTALÁN NEM
28	72	–

2. Mi a szerepe a vallásnak a nemzetiség életében?

KÖZÖSSÉGET MEGTARTÓ ERŐ	2
ELKÜLÖNÜLÉSI ALKALOM	1
IDENTITÁST ERŐSÍTŐ TÉNYEZŐ	3
NINCS NEMZETISÉGI CSAK VALLÁSI SZEREPE VAN	4
SEMMILYEN SZEREPE SINCS	5

Nemzetiség: Szlovák

N=460

1. Mennyire vallásosak a nemzetiségek

KICSIT	NAGYON	EGYÁLTALÁN NEM
48	52	–

2. Mi a szerepe a vallásnak a nemzetiség életében?

KÖZÖSSÉGET MEGTARTÓ ERŐ	2
ELKÜLÖNÜLÉSI ALKALOM	1
IDENTITÁST ERŐSÍTŐ TÉNYEZŐ	4
NINCS NEMZETISÉGI CSAK VALLÁSI SZEREPE VAN	3
SEMMILYEN SZEREPE SINC	5

Nemzetiség: Szlovén

N=460

1. Mennyire vallásosak a nemzetiségek

KICSIT	NAGYON	EGYÁLTALÁN NEM
41	59	-

2. Mi a szerepe a vallásnak a nemzetiség életében?

KÖZÖSSÉGET MEGTARTÓ ERŐ	2
ELKÜLÖNÜLÉSI ALKALOM	4
IDENTITÁST ERŐSÍTŐ TÉNYEZŐ	1
NINCS NEMZETISÉGI CSAK VALLÁSI SZEREPE VAN	3
SEMMILYEN SZEREPE SINCS	5

Nemzetiség: Ukrán

N=460

1. Mennyire vallásosak a nemzetiségek

KICSIT	NAGYON	EGYÁLTALÁN NEM
47	53	–

2. Mi a szerepe a vallásnak a nemzetiség életében?

KÖZÖSSÉGET MEGTARTÓ ERŐ	3
ELKÜLÖNÜLÉSI ALKALOM	2
IDENTITÁST ERŐSÍTŐ TÉNYEZŐ	4
NINCS NEMZETISÉGI CSAK VALLÁSI SZEREPE VAN	1
SEMMILYEN SZEREPE SINCS	5

Nemzetiség: Magyar**N=460****1. Mennyire vallásosak a nemzetiségek**

KICSIT	NAGYON	EGYÁLTALÁN NEM
47	53	–

2. Mi a szerepe a vallásnak a nemzetiség életében?

KÖZÖSSÉGET MEGTARTÓ ERŐ	3
ELKÜLÖNÜLÉSI ALKALOM	2
IDENTITÁST ERŐSÍTŐ TÉNYEZŐ	4
NINCS NEMZETISÉGI CSAK VALLÁSI SZEREPE VAN	1
SEMMILYEN SZEREPE SINCS	5

Felhasznált irodalom

- 1 MOCSÁRY LAJOS: Nemzetiség; Pest 1858 Ráth Mór Kiadója 64. o.
- 2 BIBÓ ISTVÁN: Válogatott tanulmányok II.; Bp. 1986. Magvető 189. o.
- 3 MANNHEIM KÁROLY: A gondolkodás struktúrái Kultúraszociológiai tanulmányok Bp. Atlantisz 1995. 270. o.
- 4 GARAMI ERIKA–SZÁNTÓ JÁNOS: Magyarországi szlovákok, Kutatási jelentés Bp. Tárki 1991. 2–5.o.
- 5 BINDORFFER GYÖRGYI: Kettős identitás, Etnikai és nemzeti azonosságtudat Dunabogdányban, Bp. 2001. Új Mandátum Kiadó, MTA Kisebbségkutató Intézet
- 6 SZABÓ ILDIKÓ–ÖRKÉNY ANTAL: Tizenévesek állampolgári kultúrája, Bp. Minoritás Alapítvány 1998. 8. o.
- 7 SZABÓ ILDIKÓ–ÖRKÉNY ANTAL: A 14–15 évesek interkulturális világlképe; Bp. Regio 1995. 1–2. 37–43.
- 8 LÁZÁR GUY: A kisebbségek szerepe a nemzeti identitás kialakulásában; Regio, 1995/1–2. 37–43.
- 9 Törvény a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól; NEKH Kisebbségi Értesítő Bp., 1993.
- 10 Zsidóság, identitás, történelem Leonyid Gozman: Egyéni választás: Mit jelent zsidónak lenni Oroszországban?; T-Twins Bp., 1992 156–173.
- 11 CSOVCSICS ERIKA: Szegény kultúra? KEMÉNY ISTVÁN, HAVAS GÁBOR és CSALOG ZSOLT a magyarországi cigányokról írt írásai szakdolgozat; JTPE BTK 1995. 1–7.
- 12 ELLIOT ARONSON: A társas lény; KJK Bp., 233–277.
- 13 EVA VARGA: Valonova Teorija Razovoja Emocija; Novi Sad 1990. 65–73.

- 14 MILAN MESIĆ: Osjetljivi ljudi. Hrvatske izbjeglice i prganici; Promocija Zagreb, 1992. 73–91.
- 15 IGOR SZ. KON: A nemzeti jellem problémájához. A csoportjelenségek pszichológiája. Szociálpszichológiai szöveggyűjtemény; ELTE BTK TK Bp., 1974. 246–254
- 16 KOPP MÁRIA–SKRABSKI ÁRPÁD: Magyar lelkiállapot; Végeken Alapítvány Bp., 1992. 167–203.
- 17 NAOMI GUR: A kortárs csoport szerepe a magyarországi zsidó fiatalok identitásának kialakulásában. Zsidóság, identitás, történelem; T-Twins Bp., 1992. 141–145.
- 18 ETNOS, NAROD, NACIJA DORDIJE USKOKOVIĆ: Relativnost poj-mova, Etnos, Narod, Nacija; 153–162.
- 19 ROMI NA SLOVENSKOM, JASNA ZUGEL: Integracija Romske Skupnosti V Slovensko Družbo. Revija Za Narodnostna Vjeršanja; Ljubljana 1991. 113–122.
- 20 SIMBOLI IDENTITETA. DANICA DRAGANIĆ: Mi nismo cigani, ali oni drugi jesu godže; Horvatsko etnološko društvo Zagreb. 1991. 242–253.
- 21 LÁZÁR GUY: ugyanontt 49–55.
- 22 Rendszerváltozás és ifjúság Ugyanott Rácz József: Ifjúsági szubkultúrák; 97–103.
- 23 CSEPELI GYÖRGY: Vonzalmak és kapcsolatok; Kozmosz Bp., 1987. 139–159.
- 24 Idő a mérlegen: Szerk. SZALAI SÁNDOR; Gondolat Bp., 1978. 5–9.
- 25 ANDORKA RUDOLF: Bevezetés a szociológiába; Közgáz Aula, Bp., 1989. 456–461.
- 26 MICHAEL SINCLAIR STEWART: Daltestvérek; T-Twins, MTA Szociológiai Intézet, Max Weber Alapítvány Bp., 1993. 54–59.
- 27 A család Szerk: NEMÉNYI MÁRIA; Gondolat Bp., 1988. 9–15.

- 28 ANTHONY GIDDENS: Szociológia; Osiris Bp., 1995. 255–283.
- 29 FORRAY R. KATALIN–HEGEDŰS T. ANDRÁS: A cigány etnikum újjászületőben; Akadémia Bp., 1990. 45–51.
- 30 IVICA DUROK: O Hrvatskoj Nacionalnog Manjini u Madarskoj. Sociologija Sela; Zagreb 1993. 1/2. 85–95.
- 31 HERMANN BAUSINGER: A haza fogalma egy nyitott társadalomban; Regio Bp., 1991/4. 166–173.
- 32 INÁNTSY–PAP ELEMÉR: Identitásproblémák a magyar diaszporában; Regio Bp., 1991/4. 166–173.
- 33 CSEPELI GYÖRGY: ... és nem is kell hozzá zsidó; Kozmosz könyvek Bp. 1990. 31–33.
- 34 KÉRI LÁSZLÓ: Politikai folyamatok szocializációs metszetben; MSZMP KBTI. Bp., 1989. 199–209.
- 35 JAMES NIESSEN: Vallás és nemzetiség Erdélyben a századfordulón adalék Jászi Oszkár asszimiláció elméletéhez; Regio 1991/3. 38–65.
- 36 Társadalmi riport 1990.? Tárki Bp., 1990. TOMKA MIKLÓS: Vallás és vallásosság; 534–556.
- 37 ANDRELE ÁDÁM: Nemzettudat és kontinentalizmus Latin-Amerikában a XIX. és a XX. Században; Kossuth Bp., 1989. 231–237.
- 38 STEPHEN STEINBERG: Az etnikum mítosza; Cserépfalvi Alapítvány Bp., 1994. 65–67.
- 39 SZABÓ ILDIKÓ–ÖRKÉNY ANTAL: uo.
- 40 JÜRGEN HABERMANS: A társadalomtudományok logikája; Atlantisz Bp., 1994. 133–137.
- 41 MAX WEBBER: Gazdaság és társadalom; KJK Bp., 1987. 51–79.

Rezüme

Po Ungrothem, kado sociologijako rodipe pa kodi phenelpe, ke le káverfálo terne so gindin pa jekhávreste, so zhanen, so phenen pa jekhávreste. Kadale rodipe ande Pécha kerdam, mashkar kasave terne, kon pej opruni shkola, vaj pej univerzita sittyon. Pe kado rodipe majanglal lam ekhe OTKA mangipe.

Le péchake univerzitake sityárde le sociéteske kasave kotora sile, kaske gindipe thaj vorba báro shajavel ande le avlune vrámi. Anda kado rodipe, so mashkar le péchake univerzitake studenti kerdam, kodi avilas ávri, káj le terne, kon sile jekhforma bershenge, dabe pinzháren jekhávres. Pala le majcinnipe lenge gindyipe báres diferenciáltnoj. pasha kado, vi kodi avri boldaspe anda kado rodipe, káj le terne pala sako majcinnipe nasules, negatives gindyisárenpe. Sas kaso majcinnipe, pa soste báres nasules, thaj sas vi kaso pa soste na kaso báres nasules gindyisárdinepe, tena pa kadan majpozitives vorbisárde. Kodole studentenge gindyipe, kon anda le majcinnipe sasle, pa kodon, kon anda le majbáripe sile, majlásho sas.

Kado rodipe pa majbut rigatar chachárdas kodoles, so angla o rodipe gindisárdam. le terne na pa kodi vorbin, so objektive zhanen, tena kade, sar o informácijóvo, o bichácho médija, o socializácijóvo, thaj o societako anglekrisáripo phenel lenge.

Summary

The research, which was carried out among young adults in Hungary such as the national and ethnic minorities and the Hungarian national young adults, wanted to find out what the young adults with a different social background think of each other, know of each other and conceive of each other. The research was carried out among college and university students of PTE University, Pécs on the basis of a former OTKA project.

Hungarian university students represent a part of the Hungarian society, their opinions could be also important and decisive concerning the future. The result of the research, which was carried out among the university students of Pécs, points out that those who belong to the same agegroup hardly know anything about the others. Their opinions are often based on false information, social processes and bias.

The image they create about the minorities is rather different. Certain minorities were judged in a negativ way in every respect by the questioned university students while other minorities were judged in a more positive way. On the other hand, national university students had a better opininon on their Hungarian mates.

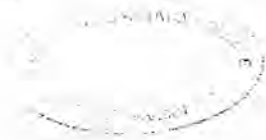
The previous assumptions were proved by the research from several point of view. Young adults have their opinions based not on objective criteria but primarily on inaccurate information, specific social processes, mass media and often on bias.

Sažetak

Istraživanje koje je radeno na Sveučilištu u Pecuhu napravljeno je s nakanom da sazna što misle studenti različite nacionalne i etnicke pripadnosti jedni o drugima. Istraživanje je radeno temeljem OTKA natjecaja.

Studenti u Pecuhu predstavljaju dio mađarskoga društva, njihovo je mišljenje važno i glede budućnosti cijeloga društva. Istraživanje je potvrdilo neke ključne hipoteze. Studenti jedva se poznaju. Mišljenje o drugima uglavnom formuliraju temeljem svojih socijalizacijskih navika, temeljem medija i dosta često temeljem predrasuda. Diferencijalno se ocjenjuju studenti raznih manjina. Neki su uglavnom ocjenjeni negativno dok su neki od taksativnih manjina u Mađarskoj ocjenjeni većim dijelom pozitivno.

Studenti manjinskoga podrijetla pokazali su više empatije prema različitim manjinama i Mađarima te različitim vrednotama odnoso normama nego što su to pokazali mađarski studenti. Mišljenje studentske mladeži temelji se uglavnom na prije navedenima. Studenti imaju relativno malo objektivnih informacija o drugima, o drugim narodima, nacionalnim i etničkim manjinama.

Tartalomjegyzék

Bevezető	7
A kutatás témája	9
Módszertani megjegyzések	10
A magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségekkel kapcsolatos ismeretek a nemzetiség fogalmát illetően	11
Ismeretek a magyarországi nemzetiségekről a létszám és az anyanyelv tekintetében	16
A magyarországi nemzetiségek támogatása és az ezzel kapcsolatos vélemények	19
Vélemények a hazai nemzetiségekről	23
Attitűdök a kisebbségről és a többségről	34
Hasonlóságok és különbségek az életmód tekintetében	40
A megkérdozettek kisebbség és többség fogalma	48
Autonómiák – nemzeti és etnikai kisebbségek	53
Kötődések	58
Jogok és képviselő	64
Vallás	70
Az apák iskolai végzettsége	76
Összegzés	79
Mellékletek, táblázatok	85
Felhasznált irodalom	157

A szerkesztőség címe:
ROMOLÓGIAI KUTATÓINTÉZET
H-7101 Szekszárd, Pf. 12.
Telefon/fax: 36 74/495-448

Kiadó:
Romológiai Kutatóintézet
Szekszárd, Kálvin tér 10.

Olvasó szerkesztő:
Kalányosné László Julianna

Nyomtatta:
KERÉNYI NYOMDA KFT.
7100 Szekszárd, Epreskert u. 3.
Készült: 500 példányban

Nyomdai előkészítés:
Pixel Design grafikai és előkészítő stúdió
1081 Budapest, Népszínház u. 21. 3/1A.
e-mail: pixel_design@chello.hu

Dr. Gyurok János szociológus, a Pécsi Tudományegyetem Szociológia Tanszékének oktatója a Boszniában levő Tuzla város egyetemének vendégtanára. Kisebbségkutatással, az Európán kívüli őslakosok és a menekültek kérdésével foglalkozik. Több magyar és idegen nyelvű cikk valamint könyv szerzője és szerkesztője. A Kisebbségkutató Közalapítvány és a Magyar Szociológiai Társaság Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Szakosztály titkára, tagja hazai és nemzetközi szakmai és emberjogi szervezeteknek, intézményeknek.